VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 1 FEBRUARI 2016 PRIS: 89:-

Nationalism på ont och gott

EMIL UDDHAMMAR, LARS TRÄGÅRDH, THOMAS GÜR, STEPHEN CASTLE och ADAM CWEJMAN om en kraft som drar isär och håller ihop.

INTERPRESS 2804-01
7 388280 408901
RETURVECKA v 11

SKRIBENTER

THOMAS ENGSTRÖM
ANNIKA BORG och
FREDRIK JOHANSSON
är från och med detta nummer fasta krönikörer i *Axess*.

PÅ AXESS TV-
OCH PÅ AXESS.SE
NÄR DET PASSAR

FAMILJEN SHTISEL

FÖRSTA SÄSONGEN I REPRIS INFÖR ATT ANDRA SÄSONGEN STARTAR DEN 9 MARS

com hem BOXER Telia

Klassisk bildning på AXESS TV

LEDARE

Provocerande svagheter

PJ Anders Linder

Lettland reagerade kraftfullt när Ryssland angrep. Man fattade beslut om att på fyra år höja sin försvarsbudget från 0,9 till 2 procent av BNP, vilket är den ambitionsnivå som Natos medlemsländer har enats om.

Sverige valde en annan väg och satsade på upphetsning istället för upprustning. Temperaturen i debatten skruvades upp, men det hela mynnade våren 2015 ut i en klen försvarsuppgörelse mellan regeringen och tre av alliansspartierna. Försvaret ska få ett mindre tillskott, men som andel av BNP kommer försvarsresurserna att *minska*. Samma år som Lettland ska nå tvåprocentsnivån (2018) spår Riksdagens utredningstjänst att den svenska försvarsbudgeten hamnar på historiskt ytterst blygsamma 0,98 procent.

Vårt politiska system tycks helt enkelt oförmöget att ta förändringarna i omvärlden på allvar.

Kontrasten blev särskilt tydlig under årets rikskonferens i Sälen med Folk & försvar. Där framträdde Lettlands president Raimonds Vejonis, som hade lämnat det diplomatiska finliret hemma i Riga. Istället för att leverera varmluft och spunnet socker, som ledande politiker på utlandsbesök ofta känner sig förpliktigade att göra, kom han med kall analys och fiberrik kost.

President Vejonis var tydlig med att svenskt och finländskt Natomedlemskap skulle verka stabiliserande i Östersjöområdet och att det är en fåfäng förhoppning att ett enskilt land skulle kunna hålla sig utanför en regional konflikt. Han avvisade pratet om att det skulle vara provocerande gentemot Ryssland att stärka det svenska försvaret: ”Det är svaghet som provocerar rysk aggression.” Han betonade också det djupt problematiska i att Gotland har lämnats försvarslöst. Om Ryssland tar kontroll över ön kontrollerar man Östersjön och kan förhindra att det ges hjälp till de baltiska staterna.

Borgerliga försvarspolitiker på plats gladdes förstås åt presidentens tydliga förord för Nato, men de var klart mer försiktiga vad gäller att ge försvaret resurserna som behövs. Liberalerna talar ensamma klarspråk, medan de andra går på linjen att man inte ska utesluta att förstärkningar kan visa sig behövas och då får vi se…

Moderaterna vill kalla in försvarsberedningen – en konstitutionell skvader som gör riksdagen till regeringens gisslan – men det är inte mer utredande som krävs. Analyserna finns. Verklighetssinne och förmåga till politiskt ledarskap är däremot bristvaror. Ännu en provocerande svaghet.

FÖR INTE SÅ länge sedan var en betydande andel av alla upplysta människor överens om att nationerna var på väg till historiens skräphög och att framtiden hörde globaliseringen till. Några år senare är bilden mer sammansatt. Internationaliseringen har sannerligen inte upphört, men nationerna och det nationella har visat sig långt mer livskraftiga än vad spådomarna gjorde gällande.

Vi kan se riktigt obehagliga bakslag, där självförhärligande eller rent aggressiv nationalism vänder taggarna mot grannar eller minoriteter. Men det finns också mer sansade reaktioner, som manar till eftertanke. Kanske har många underskattat nationalkänslans – den som George Orwell kallar ”patriotism” i motsats till den chauvinistiska nationalismen – betydelse för att människor ska känna sig hemma i tillvaron? Kanske har man ägnat för lite uppmärksamhet åt att det är nationerna som utgör arena för medborgarskap och demokrati? Hur främjar man konstruktiv nationalism utan att gynna den destruktiva?

I temablocket tar vi upp några av dessa frågor. Jag misstänker att vi kommer att få återvända till dem både en och två gånger.

DET ÄR EN stor glädje för mig att få presentera tre skribenter som från och med detta nummer blir fasta medarbetare i *Axess*. På sidan 10-11 kommer avdelningen ”Samhälle” att inledas med krönikor av Thomas Engström och Annika Borg. På sidan 98 kommer Fredrik Johansson att betrakta och begrunda den moderna mänskliga komedin under den nya vinjetten ”Samtiden”.

Thomas Engström är jurist, kulturskribent och författare och bosatte sig för en tid sedan i Georgiens huvudstad Tbilisi. Hans tre romaner om den före detta Stasiagenten Ludwig Licht har blivit stora läsarframgångar och sålts till en rad länder.

Annika Borg är präst, teologie doktor i tros- och livsåskådningsvetenskap och en flitig skribent och föreläsare. Hennes röst är välbekant från SR P 1:s *Tankar för dagen,* men hon är också en skarp kritiker och debattör.

Fredrik Johansson är kommunikationsrådgivare och bloggare, bosatt i Malmö. Han skrev träffsäkra och underhållande kolumner i *Neo* fram till att tidskriften trist nog tvingades lägga ned under hösten 2015.

Dessa tre vassa pennor kommer att bjuda *Axess* läsare på många högtidsstunder framöver. Mycket nöje!

PJ Anders Linder

”Sverige valde en annan väg och satsade på upphetsning istället för upprustning.”

EN SVÅR ARBETSMARKNAD KRÄVER ENKLA JOBB.

Vi har för många arbetslösa människor i Sverige. Unga och nyanlända har svårt att komma in på arbetsmarknaden och få ett första jobb. Samtidigt ser vi hur många kämpar för att få vardagen att gå ihop. Småbarnsföräldrar har svårt med tid, äldre har mer tid men mindre kraft och ork, och på arbetsplatsen är stressnivåerna ofta höga.

Vi har en idé. Det finns alltså en stor efterfrågan på vardagsjobb – jobb som underlättar vardagen för privatpersoner och företag. Arbetsuppgifter som fler kan utföra, och som gör tillvaron enklare för den som får hjälp. Det finns också många som skulle behöva få in en fot på arbetsmarknaden och den erfarenhet ett jobb ger.

Hur gör vi det billigare, enklare och mindre riskfyllt att anställa människor utan erfarenhet? RUT-reformen har visat att det går. Så hur kan vår idé bli verklighet, hur kan vi skapa fler vardagsjobb?

SVENSKT NÄRINGSLIV

INNEHÅLL

AXESSmagasin
VETENSKAP BILDNING TRADITION NR 1 2016

10 SAMHÄLLE

Krönikor Thomas Engström skäms över det menlösa väst och Annika Borg är beredd på det värsta **10**
Kuba Kristian Hultqvist besöker ett Havanna som väntar på frihet **12**
Utbildning Nima Sanandaji om riskerna med det svenska kunskapsfallet **14**
Ekonomi Stefan Fölster och Dag Detter dömer ut skötseln av statens tillgångar **16**
Ryssland Anna-Lena Laurén analyserar den ryska självbilden **18**
I korthet Svenska Rominstitutet, Jesus och P O Enquist **19**

20 FRIZON

Johan Wiktorin tar del av polisstaten Rappakaljiens hemliga Sverigeanalys **20**
Rutger Palmstierna ser hur klansamhällena utmanas av en informationsrevolution **24**

28 OPINION

Johan Bobert undrar varför en ökad lobbyism är ett demokratiskt problem.

TEMA: NATIONALISM PÅ ONT OCH GOTT

32 I oskön förening

Extremhögerns etniska nationalism och den radikala vänsterns identitetspolitik har gemensamma rötter. Båda känner sin särställning hotad. **Av Emil Uddhammar**

36 Förneka inte nationen

Dagens anti-nationalistiska stämningar präglas av aningslöshet. Den demokratiska nationalstaten är en förutsättning för både jämlikhet och marknadsekonomi.
Av Lars Trägårdh

41 I den stora svenska famnen

Svensk nationalism bygger inte på etnicitet. Men behöver inte ens vara medborgare för att ingå i den nationella gemenskapen. **Av Thomas Gür**

46 En ömtålig nationalism

Oklarheten och flexibiliteten kring brittisk nationalism har varit avgörande för dess varaktighet. Men samhörigheten hotas av separatistiska krafter.
Av Stephen Castle

51 I ständig kamp mot övermakten

Polens historia är kantad av hot mot dess överlevnad. Det har format en stark men komplicerad självbild. **Av Adam Cwejman**

Idag är det lätt att glömma att föreställningen om nationen en gång var en revolutionär idé som expanderade utrymmet för individens frihet.

Lars Trägårdh, sid 36

54 INTERVJU

Louise Belfrage samtalar med överste Matthew Bogdanos om räddningen av Iraks förlorade skatter.

58 TRADITION

Carl Rudbeck om förföraren Casanova.

62 CIVILISATION

Litteratur Henrik Nilsson läser Imre Kertész dagböcker **62**
Historia Katarina Barrling Hermansson om politik och känslor **64**
Litteraturhistoria Karin Svanborg-Sjövall läser Antal Szerb **66**
Humaniora Alfred Sjödin om behovet av filologi **68**
Historia Bo G Hall om andra världskriget i svensk press **70**
Krönika Anders Sundell om korruptionens våta filt **71**
I korthet Peter Landelius om Amos Oz och Judas **71**

72 RECENSIONER

Barbro Eberan överblickar tysk efterkrigspolitik **73**
Lennart Berntson gör rättvisa åt Henry Kissinger **77**
Hanna Sistek begrundar ojämlikhetens kostnader **79**
Carl Rudbeck flanerar i förfluten fattigdom **81**
PJ Anders Linder undrar vad hatarna tänker idag **83**
Piotr Wawrzeniuk parerar putinsk propaganda **85**
Bengt G Nilsson uppvärderar Indiska oceanen **87**
Eli Göndör kartlägger mörkrets hjärta **89**
Bengt E Y Svensson omhuldar ovissheten **91**
Ruth Lötmarker tänker franskt **93**
Stefan Malmqvist sjunger på refrängen **96**

98 SAMTIDEN

Fredrik Johansson ser sig omkring och skakar på huvudet.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd: PJ Anders Linder
Redaktörer: David Andersson, Jan Söderqvist och Mats Wiklund
Redaktionssekreterare: Katarina O'Nils Franke
Redaktionsråd: Louise Belfrage, Niklas Ekdal, Peter Elmlund, Thomas Gür, Peter Luthersson och Nathan Shachar

Korrektur: Catharina Lewenhaupt
Redigering: Petter Carnhagen och Maria Haack
Bildredaktör: Maria Haack
Ansvarig utgivare: Peter Elmlund
Nästa nummer: 8 mars 2015
Annonser: redaktionen@axess.se
Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.
Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson
Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr. 111 44 Stockholm
E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50
Omslagsbild: TT Nyhetsbyrån, John McConnico
Vinjettbilder: Fredrik Tjernström
Porträtteckningar: Johan Patricny

Prenumerationsärenden: Helår 9 nummer: 674 kr. Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31, e-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer
ISSN: 1651-0941
Repro och tryck: Allduplo

SKRIBENTER

Katarina Barrling Hermansson
Fil dr i statskunskap vid Uppsala universitet

Louise Belfrage
Internationell rådgivare vid Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse

Lennart Berntson
Lektor i historia vid Roskilde universitet

Johan Bobert
Vd i Deliberately Communications

Annika Borg
Teologie doktor och skribent

Anna Brodow Inzaina
Fil dr i konstvetenskap och konstkritiker

Stephen Castle
Journalist i *International New York Times*

Adam Cwejman
Ledarskribent i *Göteborgs-Posten*

Ann-Sofie Dahl
Docent i internationell politik

Dag Detter
Vd i Whetstone och fellow vid Legatum Institute

Barbro Eberan
Fil dr i germanistik och författare

Thomas Engström
Journalist och författare

Stefan Fölster
Chef för Reforminstitutet och adj. professor i nationalekonomi vid KTH

Thomas Gür
Företagare och skribent. Han ingår i *Axess* redaktionsråd

Eli Göndör
Fil dr i religionshistoria

Bo G Hall
Fil dr och författare

Joel Halldorf
Teol dr och lektor vid Teologiska högskolan i Stockholm

Kristian Hultqvist
Vd i kommunikationsnätverket Grayling

Fredrik Johansson
Senior partner i Kreab

Peter Landelius
Författare, översättare och fd ambassadör

Anna-Lena Laurén
Dagens Nyheters korrespondent i Moskva

Ruth Lötmarker
Fri skribent och fd lektor i franska vid Stockholms universitet

Stefan Malmqvist
Kultur- och musikjournalist

Henrik Nilsson
Författare och essäist

Bengt G Nilsson
Journalist och författare

Rutger Palmstierna
Vd i MacroIntelligence

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Nima Sanandaji
Tekn dr och research fellow vid Center for Policy Studies i London

Hanna Sistek
Frilansjournalist

Alfred Sjödin
Fil dr i litteraturvetenskap vid Lunds universitet

Anders Sundell
Fil dr i statsvetenskap vid Göteborgs universitet

Karin Svanborg-Sjövall
Vd i Timbro

Bengt E Y Svensson
Professor emeritus i teoretisk fysik

Lars Trägårdh
Professor i historia och civilsamhällskunskap

Emil Uddhammar
Professor i statsvetenskap vid Linnéuniversitet

Piotr Wawrzeniuk
Historiker vid Försvarshögskolan och Södertörns högskola

Johan Wiktorin
Vd i underrättelseföretaget Brqthrough och ledamot av Kungliga Krigsvetenskapsakademien

FOTO: SUSANNE NILSSON

DANMARK

Brev från Köpenhamn

Att svensk migrationspolitik kunde läggas om helt från en dag till en annan bekräftar många danskars bild av Sverige. **Ann-Sofie Dahl** skriver från Köpenhamn.

HÄR I DEN DANSKA HUVUDSTADEN hyser man inga tvivel om hur det svenska flyktingdilemmat har uppstått, och inte är det då danskarnas fel.

När man som den nuvarande – och tidigare – svenska regeringen öppnar sina hjärtan och bjuder hela världen att ta del av den svenska välfärden är det inte svårt att räkna ut hur det går.

Då blir det en historisk folkvandring genom Europa. För den och för det rådande flyktingkaoset och allt annat som följt i spåren därav bär den svenska regeringen ett betydande ansvar, tillsammans med Tyskland.

> ***Det är med viss skadeglädje danskarna betraktar den svenska paniken.***

I Danmark väckte bilderna av tusentals nyanlända som vandrade genom det lilla landet känslor av att vara invaderad och trängd, och självfallet lät man dem gå vidare, för det var ju ändå till Sverige de flesta ville.

Det är med viss skadeglädje danskarna betraktar den svenska panik som uppstod när man i Stockholm plötsligen upptäckte att mottagandet av 163 000 nyanlända – och många fler som aldrig registrerats – inte fixar sig av sig självt.

DEN SVENSKA OMSVÄNGNINGEN från en dag till en annan, av både politik och vad som ansågs som acceptabla åsikter, bekräftar också många danskars syn på Sverige som lite smått totalitärt.

För Löfven hade det säkerligen underlättat om Danmark varit först med att införa *grænsekontrol*.

Danmark behövs nämligen som motpol. Ju mer främlingsfientligt och ondsint Danmark och dess regering anses uppträda, desto finare och bättre framstår Sverige och de skröpliga kvarlevorna av den humanitära stormakten.

SMYCKEFRÅGAN FUNGERADE UR det perspektivet väl. I själva verket rivs inga vigselringar från flyktingars fingrar ens i Danmark. Däremot förväntas de som kommer att bidra till sitt uppehälle och inte automatiskt gå in i rollen som passivt bidragsförsörjda.

Att skylla den nuvarande istiden i de svensk-danska relationerna på Dansk Folkeparti och Venstres hårdhudade integrationsminister Inger Støjberg funkar dock inte. Insikten att pengarna och välfärden inte räcker till allt och alla här i världen delas av de flesta här, inklusive Stefan Löfvens socialdemokratiska broderparti.

Den nya partiledaren, Mette Frederiksen, som tidigare bland annat varit justitieminister, har fört sitt parti ytterligare några steg i restriktiv riktning i utlänningsfrågan, som den kallas i Danmark.

I tv-programmet *Deadline* i mitten av januari beklagade hon att partiet inte redan på 1990-talet lyssnat på de borgmästare som varnat för konsekvenserna av invandringen ute i kommunerna.

Då hade många bekymmer kunnat undvikas, förklarade S-ledaren, som ingått en ohelig allians med DF och Konservative med ett förslag om att upprätta *flygtningelandsbyer* för att hantera tillströmningen; runt 30 000 förra året.

De flesta är även överens om att det bästa vore att skicka hjälpen till närområdena och handplocka flyktingfamiljer därifrån – för, som Socialistisk Folkepartis Pia Olsen Dyhr påpekat, leder en manlig dominans lätt till en krock mellan kulturer och värderingar.

I Danmark är man nämligen inte det minsta naiv.

SAMHÄLLE

I väntan på frihet
12 Relationerna mellan USA och Kuba har börjat tina. Samtidigt ökar repressionen.

De är snart ikapp oss
14 Sveriges fall som kunskapsnation får också följder för innovationsförmågan.

Miljarder i rullning
16 Inkompetent styrning av statens tillgångar vållar enorma förluster.

Vilka är vi?
18 Den ryska självbilden präglas av osäkerhet om den egna identiteten.

I korthet
19 Svenska Rominstitutet, P O Enquist och Jesus.

Krönikor

Menlöshet utan motstycke

Elsa är bygdens mobbningsoffer. Varje morgon slänger grannarna sina sopor på hennes tomt. När det sups lite extra om helgerna passar de på att öva prickskytte på hennes fönsterrutor, och en och annan av katterna har redan strukit med. Elsa är för skröplig för att försvara sig själv, så hon kör in till polisen i storstan, många mil bort. Hon ber om beskydd. Svaret hon får är lika kyligt som det är glasklart: Vi kommer gärna till din undsättning, men först måste du lösa dina grannkonflikter.

”Det var väl själva helvete”, morrar Elsa. Sedan åker hon hem och börjar fundera på, som det heter, alternativa strategier. Kanske kan hon börja muta någon av mobbarna? Eller bara härda ut och år för år se sin fastighet förstöras.

DET VORE KANSKE INTE en helt tillfredsställande ordning. Ändå är detta precis vad som gäller på det geopolitiska planet – det plan där människor som Vladimir Putin och Barack Obama befinner sig medan folk torteras och dör i andra, mindre abstrakta och begreppstyngda dimensioner.

Nej, ett land med pågående gränstvister får inte bli Natomedlem. Ju större skyddsbehov, desto sämre utsikter. Det börjar bli en fullkomligt ohållbar princip.

Den förberedde är beredd

Ska vi domedagsshoppa förnödenheter för att klara krisen, undrade väninnan halvt på skämt, halvt på allvar när statsminister Stefan Löfven och hans ministrar använt ordet ”krisläge” vid varje snabbinkallad presskonferens under hösten. Och presskonferenser var det gott om under årets sista månader. Det, och mycket annat från 2015, kommer att gå till historien.

Tanken på domedagsshopping var inte alls ny för mig. För ett antal år sedan såg jag filmen *The Book of Eli*, där Denzel Washington försöker härda ut efter en katastrof. Filmen gav upphov till ett tankeexperiment som handlade om att finna ut vad som behövs för att klara sig. Rent konkret skaffade jag olika lådor, tog trots bristande erfarenhet ingen hjälp av överlevnadskunskap, utan försökte räkna ut det hela och packade dem. Det gick bitvis hyfsat, åtminstone med medicinlådan. Jag sände en Tankar för dagen i *Sveriges Radio P1* om mina experiment, som fick ett oväntat stort gensvar. Tack och lov, får jag tillägga. Det kunde ju ha uppfattats som något udda att en präst ser på katastroffilmer och packar överlevnadslådor, jag var medveten om det. Men människor kände igen sig. Det var en intressant erfarenhet.

FAKTUM ÄR ATT TRENDEN ”prepping” på allvar gjort sitt intåg i Sverige. Inspirerade av en blandning av katastroffilmer, inte sällan innehållande zombies, och verkligheten, som terrordåd eller naturkatastrofer, har människor börjat reflektera över vad som egentligen behövs för att överleva. Andra skäl är rapporter om att svenskar är dåligt

Från de ockuperade delarna av Ukraina och Georgien behöver Ryssland, som satt i system att mörbulta denna byråkratiska akilleshäl, bara kasta en handgranat i halvåret över skranket; mer än så krävs inte för att nya strider ska blossa upp och fria staters ödesval blockeras. Månad ut och månad in fortsätter detta folkrättsliga groteskeri, utan att några motåtgärder sätts in. Med en menlöshet som saknar motstycke står väst handfallet.

Så skulle det förstås inte behöva vara. Natostadgan kan ändras, låt vara först efter att samtliga medlemmar kommit överens. Den kan såklart också ignoreras.

VÄRRE SAKER HAR HÄNT än att man bortser ifrån en regel som skamlöst utnyttjas av motståndaren. Men det kräver sina statsmän. Amerikanska presidenter från Harry Truman och framåt, inklusive den timide Jimmy Carter, har varit erforderligt flexibla vid behov. Ibland har det varit mindre lyckat, som när Ronald Reagan i hemlighet sålde vapen till Irans ayatollor för att finansiera Contrasgerillans kamp mot sandinisterna. Ibland har det varit helt nödvändigt, som när Barack Obama lät bli att informera sin ”allierade” Pakistan om den förestående räden mot Usama bin Ladin.

Alternativen mynnar ut i rena skräckscenarier. Även om Ukraina och Georgien svalde sin stolthet och helt enkelt godtog den ryska annekteringen av deras territorium – i Georgien handlar det om 20 procent av landets yta – skulle det under nuvarande regim bara sluta med att Ryssland glufsade i sig ännu mer. Själva Natostadgan, så som den nu tillämpas, uppmuntrar ju till det beteendet. Aggression och underblåsande av instabilitet är det som belönas.

> *Lik förbannat vågar vi knappt släppa dem över tröskeln.*

Så tillåts en ruttnande stormakt att förpesta sina grannländer. Inte nog med att Ryssland kommer undan med att göra det – man har allt att förlora på att låta bli. Det är inte enbart moraliskt plågsamt, det är att bevittna hur nationer som har alla förutsättningar att blomstra, som har alla förutsättningar att hinna ikapp välståndet och friheten i väst, hålls tillbaka och förpassas till en hopplös, förnedrande kamp.

I VÄSTEUROPA DEBATTERAR man hur mycket det internationella biståndet ska skäras ner för att bekosta flyktingkrisen – den som har uppstått just för att vi inte orkat kvästa konflikterna till att börja med. Allt detta medan det forna östblocket skriker efter att få gå sin egen väg och bygga sitt eget välstånd. Lik förbannat vågar vi knappt släppa dem över tröskeln. Georgien, som sedan länge välkomnar EU-medborgare i upp till 360 dagar utan att ställa några frågor, har fått tigga och be i åratal om ens 90 dagars motsvarande gästfrihet.

Dessa människor är våra systrar och bröder. Deras kulturer liknar vår i betydligt högre grad än dem vi är vana vid att hjälpa på andra sidan jordklotet. Sju tiondelar av ett århundrade tvangs de leva under sovjetiskt förtryck och marxistiskt slaveri. När de nu vänligt ber att få återansluta sig till vår civilisation vågar Nato inte ens ge dem några försvarsgarantier. Det är så kontraproduktivt att man skäms.

Av Thomas Engström

förberedda för krislägen, som Sifos undersökning från 2013 visade. Rapporten redovisar att sju av tio svenskar är helt oförberedda om en kris slår ut elförsörjningen och därmed all infrastruktur. Liknande resultat fick Försvarshögskolan, när de i år på uppdrag av Myndigheten för samhällsbeskydd och beredskap (MSB) sände ut en enkät till landets beredskapsansvariga. Svenska hushåll klarar bara självförsörjningen i ett dygn vid en krissituation.

> *Kurser om vapenhantering har fått hållas avsevärt tätare än tidigare.*

DET SVENSKA FÖRETAGET Body Guard, som säljer säkerhetsprodukter som personlarm och olika sprejer, berättar om 250 procents ökning under 2015 jämfört med försäljningen året före. Skälen, menar man, är den ökande oron och otryggheten i samhället. Morden på Lisa Holm och Ida Johansson samt Ikeamorden, nämns som konkreta händelser. Många föräldrar och anhöriga handlar prepping-produkter till döttrar, svärdöttrar och andra kvinnliga släktingar. Det har accelererat under hösten. Från österrikiska och tyska medier kommer uppgifter om att vapenförsäljningen ökat under den pågående flyktingkrisen. I Österrike uppgavs att det i huvudsak är kvinnor som skaffar sig vapen. Kurser om vapenhantering har fått hållas avsevärt tätare än tidigare.

DEN ÖKANDE TRENDEN ska inte enbart förknippas med paranoida och populistiska människor eller filmens värld. Även om de förstnämnda givetvis finns. Och politiskt dyker riktiga domedagspredikanter upp och närs av oron, ivriga att skapa mer instabilitet. Det är enkelt att skaka på huvudet åt den dramatik dessa människor iscensätter. Men på ett idéplan är den ökande prepping-trenden ett tecken på en attitydförändring, som uppvisar att tilliten till staten är ifrågasatt. I det ligger också en osäkerhet på statens rätts- och våldsmonopol. Där tilliten till staten eroderar, minskar också människors förtroende för varandra. Det är därför angeläget att hålla ögonen på utvecklingen och ta trenden på allvar.

Hälften av de beredskapssamordnare som Försvarshögskolan sände ut sin enkät till, ansåg att svenska hushåll borde se till att klara de grundläggande behoven under tre dygn. Vid närmare eftertanke låter det faktiskt som en ganska god och sansad idé.

Av Annika Borg

KUBA

I väntan på friheten

Relationerna med USA har börjat tina. Men samtidigt hårdnar regimens repression, rapporterar **Kristian Hultqvist** från Kuba.

DET ÄR EN KLYSCHA att en resa till Kuba är som en resa i tiden: i regel är det en hänvisning till de stora amerikanska bilar från 1950-talet som fortfarande präglar stadsbilden. (Att det finns ännu fler sovjetiska bilar från 1970- och 80-talen hör man inte lika ofta.) Tiden har i många avseenden stått stilla sedan 1959, i andra avseenden rört sig ryckvis, helt i otakt med resten av världen.

På sätt och vis är det också en resa till en parallell framtid. Delar av staden leder tankarna till ett postapokalyptiskt San Fransisco. Det är uppenbart hur vackert det en gång varit, men förfallet är totalt. Träd har tagit över hus mitt i centrala staden och växer ut genom fasaden. ”Andra städer har romerska ruiner. Havanna har 1950-talsruiner”, som Lonely Planet uttrycker det.

Det senaste året har det dock hänt saker. Den 17 december 2014 aviserade Barack Obama och Raúl Castro att länderna skulle återställa sina diplomatiska förbindelser, som varit frusna sedan 1961. Sedan dess har ambassader öppnats i både Washington och Havanna. Ett antal bilaterala möten har hållits. Obama och Castro (den yngre) har skakat hand två gånger. USA har strukit Kuba från listan på länder som stöder terrorism. Dessutom har självaste påven nedstigit på ön.

Det oväntade beskedet från Obama gav upphov till eufori i Havanna, där människor såg framför sig ett slut på handelsblockaden och en möjlighet att äntligen ta sig ur fattigdomen – men också i Miami, där beskedet blåste liv i många exilkubaners dröm om att återförenas med familj och vänner och investera i en marknad som så länge varit stängd.

Om relationerna fortsätter att tinas upp står Kuba inför omfattande förändring. Snart kanske det blir möjligt att använda amerikanska kreditkort på ön, att importera och exportera varor, och lättare att resa dit från USA som turist. 2015 kom 3,5 miljoner turister till Kuba. När USA släpper reserestriktionerna, vilket ryktas ske redan i år, innan Obama lämnar Vita huset, väntas 10 miljoner amerikaner om året. Det kommer snabbt att förändra den kubanska ekonomin.

NÄR JAG RESTE TILL HAVANNA några dagar före nyår hade jag en målat upp en bild för mig själv där människor skulle vara förväntansfulla inför detta. Alla jag träffar i Havanna är emellertid oimponerade.

– Äh, det har vi hört förut. Det blir aldrig någon skillnad. Politikerna bara pratar, säger Alejandro, en man i 40-årsåldern som kör en skramlig svart Lada från åttiotalet.

– Det kan hända att det kommer fler turister. Det vore säkert bra för ekonomin. Men jag kan inte säga att jag är särskilt hoppfull, säger taxichauffören Enrique.

Det återstår långa förhandlingar innan det kan bli tal om att upphäva handelsembargot. För det krävs kongressens godkännande, och kongressledamöterna har inte alls lika bråttom som president Obama, vars tid nu snabbt rinner ut. En särskilt komplice-

Verkar ändå redo för försoning.

rad knut är kompensation för den egendom som Castro nationaliserade efter revolutionen. Kuba, å andra sidan, beräknar skadan landet lidit till följd av embargot och tidigare CIA-attacker till 833,75 miljarder dollar.

I det offentliga rummet finns inga tecken på försoning. Tvärtom är Havanna oerhört upptaget av revolutionära symboler. Man kan inte kasta en sten över axeln utan att träffa en antiamerikansk väggmålning eller en stjärnögd europeisk tjugoåring med Che Guevara-tröja.

Jag nås av ett rykte att det ska ordnas en öppen mikrofon på Revolutionstorget, känd för den enorma Chekonturen på inrikesministeriets betongvägg. Ett liknande arrangemang skulle ha arrangerats förra året, strax efter överenskommelsen den 17 december. Den kubanska konstnären Tania Bruguera förklarade då att hon tänkte ställa upp en mikrofon på Revolutionstorget och låta alla som ville säga sin mening tala i en minut. Ingen dök dock upp, Bruguera och de 56 aktivister som sagt att de skulle delta hade fängslats samma morgon. När de flesta släppts gjorde de ett nytt försök, men greps igen.

Ett år senare trampar jag runt under den stora Chebilden ett par timmar, mellan kanadensiska turistgrupper och soldater som marscherar kors och tvärs över torget, men ingen dyker upp den här gången heller. Det visar sig senare att ryktet var falskt. Efter förra årets antiklimax har ingen försökt ordna någon öppen diskussion om den pågående upptiningsprocessen.

> *Tvärtom är Havanna oerhört upptaget av revolutionära symboler.*

PÅ NYÅRSAFTONEN GÅR JAG till amerikanska ambassaden på den vackra strandvägen Malecón. Precis framför ambassaden har Fidel Castro låtit resa 154 flaggstänger och en stor scen, en ”anti-imperialistisk tribun”. Från ambassaden ser man bara en vägg av flaggor och röda, meterhöga bokstäver med texten ”Patria o muerte” (”Fosterlandet eller döden!”) och ”Venceremos!” (”Vi ska segra!”).

Året börjar inte heller i försoningens tecken. Den 1 januari firas revolutionens seger. Då anordnas en stor konsert på den antiimperialistiska tribunen och hela Malecón är full av ungdomar som firar revolutionen – med USA:s ambassad som ett slags bakgrundsbild, bakom skogen av flaggstänger som påminner mer än lite om ett galler.

I andra änden av Malecón ligger Revolutionsmuseet, med stridsvagnar, blodiga uniformer och ”Idioternas hörn”, en vägg med två meter höga karikatyrer av Batista, Reagan och båda presidenterna Bush. Karikatyren av George W Bush har en hjälm med ett hakkors på. Om det är för subtilt finns en förklarande text intill. ”Thank you cretin for helping us to MAKE SOCIALISM IRREVOCABLE.”

Den tidning som säljs på gatorna, kommunistpartiets *Granma*, ger samma intryck av trotsig protest snarare än försoning. På årsdagen av överenskommelsen med USA publicerar tidningen ett uttalande av Raúl Castro (som presenteras som armégeneral), med rubriken ”Ingen ska förvänta sig att Kuba kommer att överge de principer och ideal ››

som flera generationer av kubaner har kämpat för i mer än ett halvt sekel.”

På nyårsdagen listar *Granma* eftergifter som Obama gjort under året och de krav som återstår (bl a att sluta upphöra med ”subversiva program för att destabilisera landet”, alltså biståndsinsatser, och att sluta sända ”illegal radio och tv”). Ingenting om några förändringar från Kubas sida.

– Mitt intryck är att människor är mycket pessimistiska. Det har blivit ännu värre det senaste året. Ekonomiskt har det blivit sämre. Det finns ännu färre varor på marknaderna, till och med jordbruksprodukter. Men det viktigaste är att repressionen har ökat.

Det säger oppositionsledaren Antonio Rodiles när jag når honom på telefon. Fysikern och matematikern Rodiles leder Estado de SATS, en samlingsplats för att diskutera sociala och politiska frågor, och gruppen Demanda Ciudadana Por Otra Cuba, som kräver att Kuba ratificerar FN:s deklaration om medborgerliga och politiska rättigheter.

RODILES ÄR VAN att bli gripen och misshandlad av kubansk polis. På söndagarna brukar han gå tillsammans med de berömda damerna i vitt, Damas en Blanco, vars makar eller släktingar sitter fängslade för politiska brott. Sedan 2003 går de genom Havanna i lugn protest efter söndagsmässan. Då och då har polisen slagit till och gripit uppemot 80 av de vitklädda kvinnorna. Sedan april förra året har de stoppat protesten och fängslat deltagarna varje söndag.

Sedan överenskommelsen mellan Obama och Castro har både USA och EU slutat att kritisera kränkningar av mänskliga rättigheter. Rodiles tolkar det som att de inte vill störa samtalen. Siffrorna visar hur antalet arresteringar ökade snabbt när förhandlingarna med USA inleddes. Frikortet har inte gått Castroregimen förbi. Effekten är påtaglig.

– I våras blev det mycket värre. De senaste 36 söndagarna har polisen dykt upp och gripit oss. Ofta blir vi misshandlade. Annars håller de oss inlåsta ett tag, kanske några dagar.

Visst finns det positiva tecken. Det låga oljepriset har gjort det omöjligt för Venezuela att hålla den kubanska regimen under armarna, vilket bidragit till att sänka Castroregimens aggressivitet på den internationella arenan, och de diplomatiska förbindelserna är ett viktigt steg. Raúl Castro har sagt att han ska avgå 2018.

Det är möjligt att de upptinade relationerna mellan USA och Kuba leder till demokratisering, yttrandefrihet och en förbättring av kubanernas ekonomi. Men hittills är alltså tecknen inte särskilt hoppingivande. Med mindre än ett år kvar är det föga sannolikt att Obama skulle börja ställa högre krav.

UTBILDNING

De är snart ikapp oss

Högre studier.
FOTO: JAN E CARLSSON/TT

Sveriges fall som kunskapsnation får också konsekvenser för vår innovationsförmåga. Svenska företag får allt svårare att möta internationell konkurrens, skriver **Nima Sanandaji**.

SVERIGE ÄR ETT AV VÄRLDENS mest kunskapsintensiva länder.

Den slutsatsen når en rad olika internationella kartläggningar. I *Global Innovation Index* får Schweiz guldmedalj medan Sverige delar silvermedaljen med Storbritannien. En djupgående kartläggning från Europeiska kommissionen indikerar att Stockholm är den region i Europa som har allra högst sammanvägd innovationskraft.

Det är heller ingen nyhet. En historisk återblick visar att Sveriges resa från fattigdom till välstånd har vilat på just kunskap. Företag som Ericsson, Electrolux, Volvo och Atlas Copco erövrade världsmarknaden genom att lansera nya innovationer och ständigt satsa på att förfina sin teknik. Idag utmärker sig framförallt Stockholm men också andra svenska högskolestäder som internationella kluster för innovativt företagande. Något förenklat kan man säga att kunskapsförsprånget kompenserar för Sveriges svagheter, som till exempel de höga skattenivåerna. Problemet är bara att vårt kunskapsförsprång inte är av Gud givet. Mycket pekar på att Sverige idag håller på att stagnera som kunskapsnation, medan resten av världen snabbt kommer ikapp. Den internationella eftersläpning som först manifesterade sig i form av fallande skolresultat tycks alltmer påverkar högskolornas kvalitet, satsningar på forskning och attraktionskraften för kunskapsintensiva verksamheter. Det är dags att svara på de frågor som ingen riktigt har vågat ställa: Hur ska Sverige klara sig om vi sjabblar bort vår ledande ställning? Hur länge kan vi förlita oss på gamla meriter? Och vilken är vägen till att åter stärka Sverige som kunskapsnation?

ETT VÄLFUNGERANDE skolsystem där närmast alla ungdomar deltog blev ett framgångsrecept för Sverige under större delen av 1900-talet. Genom att sprida kunskaper brett lyckades skolan främja utvecklingen av ett kunskapsbaserat samhälle. Som bland annat forskarna Jesper Roine och Daniel Waldenström pekat på skedde också utvecklingen mot hög nivå av ekonomisk jämlikhet framför allt innan Sverige blev en högskattestat. Det var alltså inte i första hand omfördelningspolitiken som skapade jämlikheten. Istället spelade skolsystemet, som framgångsrikt förmedlade kunskaper till barn från olika samhällsklasser, en viktig roll i att jämna ut livschanserna.

Den traditionella pedagogiken, som utgick ifrån hög studietakt och hög kunskapsnivå hos lärarna, har dock gradvis förändrats. Idag är studiemiljön slapp både i skolorna och i själva lärarutbildningen. Läraryrkets prestige har sjunkit som en sten och därmed också de svenska skolresultaten jämfört med i omvärlden. Rapporten ”Improving Schools in Sweden. An OECD Perspective” som publicerades i mitten av 2015 är inte nådig i sin kritik. Sveriges betyg i den internationella Pisamätningen, där barns skolresultat i grundämnen jämförs mellan olika länder, gick ifrån att vara nära medeltalet för moderna samhällen vid millennieskiftet till att ligga betydligt under snittet i den senaste mätningen. Inget annat land har upplevt ett lika brant fall. Som forskaren Gabriel Heller Sahlgren har visat kan en knapp tredjedel av nedgången förklaras av flyktinginvandringen till Sverige. Den viktigaste orsaken tycks istället vara den moderna skolpedagogiken, där utgångspunkten är att erodera lärarnas makt och skapa elevinflytande.

> *Men visst har Sverige fortfarande en rad kunskapsintensiva företag? Ja, men dessa företag söker sig gradvis till omvärlden.*

MAN KAN GÖRA EN LÅNG analys om varför den svenska skolan har fallit i Pisamätningarna. Minst lika intressant är dock att eftersläpningen i kunskap sprider sig i andra delar av samhället. När jag själv nyligen skulle föreläsa om en av mina nya böcker frågade mig en intelligent ung centerpartist varför jag skrev böcker. Vem läser egentligen böcker? frågade hon och fortsatte att förklara att hon och hennes vänner slutat göra det. Varje gång skolan gav henne en bok i uppgift läste hon själv bara den första sidan, analyserade den noga, och skrev bokrapporten utifrån den informationen. Alla bokrapporter hade hittills blivit godkända trots den minimala ansträngningen.

Exemplet förvånar tyvärr inte. Många högskolor har rapporterat om hur de sänkt kunskapskraven i sina kurser, eftersom elever som går ut gymnasiet har allt sämre förkunskaper och allt mer begränsad studiedisciplin. Sveriges gradvisa fall kan tydligast observeras på de tekniska högskolorna, eftersom tekniska ämnen inte har en stark kulturell koppling och därför är enkelt jämförbara mellan olika länder. Det är uppenbart att de mest drivna och kunniga eleverna i många kurser är de med internationell bakgrund. Hur skulle KTH, Chalmers och LTH klara sig utan elever och doktorander med bakgrund från Iran, Kina och Tyskland?

Men Sverige är fortfarande bland världens mest innovativa länder. Kanske är det så att det snabba raset i Pisaresultat inte säger särskilt mycket? Den frihet som den moderna pedagogiken bygger på kanske rentav förklarar vår innovativa ledning? Liknande resonemang är inte ovanliga. Även om det förstås kan finnas viss sanning i dem rör det sig tyvärr i hög utsträckning om önsketänkande. Den enkla anledningen är att näringslivets innovationskraft i hög utsträckning bygger på människor som kommit en bit i karriären, personer som gick på grundskolan innan kunskapsfallet inleddes. Först nu börjar följderna av de allt sämre skolresultaten sippra ned i samhället som helhet. Och mycket riktigt ser vi – tyvärr – tecken på Sveriges eftersläpning i kunskap.

TAG BLOOMBERGS RANKNING över världens mest innovativa länder som exempel. När

Stockholms särställning kan inte tas för given. FOTO: MAURO RONGIONE / JOHNÉR

>>

dess index kom ut år 2014 rankades Sverige, näst efter Sydkorea, som världens mest innovativa ekonomi. Året därefter hade vi halkat efter till sjunde plats – näst efter Sydkorea, Japan, Tyskland, Finland, Israel och USA. En förklaring är att indexet börjat inkludera utbildningssystemets framgångar. Ett annat är att Sverige gradvis håller på att tappa också när det kommer till kunskapsinvesteringar. Sveriges kunskapsförsprång har länge bestått i att vi spenderar en relativt stor andel av BNP, alltså den samlade ekonomiska produktionen, på forskning och utveckling. Sverige tillhör fortfarande de länder som investerar en relativt hög andel av BNP på forskning och utveckling. Men över tid har kunskapsinvesteringarna minskat. Mellan 2001 och 2013 minskade andelen av BNP som går till forskning och utveckling med 16 procent i Sverige. Det är den snabbaste minskningen i Europa. Närmast alla andra europeiska länder har istället ökat kunskapsinvesteringarna. I snitt har de ökat med 12 procent.

Men visst har Sverige fortfarande en rad kunskapsintensiva företag? Ja, men dessa företag söker sig gradvis till omvärlden. Mellan 2003 och 2013 ökade antalen jobb inom forskning och utveckling med hela 25 500 i svenska internationella koncerner. Det är en omfattande tillväxt av de mest kunskapsintensiva jobben. Problemet är att färre än 3 000 av dessa nya jobb skapades i Sverige. De svenska företagen växte med ny kunskap, utomlands. I stor utsträckning valde företagen att söka sig till länder som Kina. Anledningen är enkel: denna del av världen växer med kunskap. Alltfler utbildar sig, många studenter har hög studietakt och kvaliteten på de bästa lärosätena börjar närma sig den i väst.

MEDAN SVERIGE STAGNERAR i kunskap börjar omvärlden hinna ifatt. Debatten om de fallande Pisaresultaten blev något av en alarmsignal förra året, men få har börjat tänka på hur det kan gå om Sverige på riktigt börjar falla efter i kunskaper. Vad händer om det går så långt som att Stockholm inte längre ses som Europas Silicon Valley?

Jag tror verkligen att vi behöver ta frågan på allvar. Sverige fortsätter att vara ett land där höga skatter minskar belöningen för hårt arbete och entreprenörskap. Hur ska vi klara den internationella konkurrensen om inte denna nackdel balanseras av en topprankning i innovationskraft? Hur ska vi, för den delen, klara jämlikheten nu när skolsystemet systematiskt har börjat svika de barn som saknar studiemotivation från hemmet? Det är dags att vi erkänner de tidiga tecknen på Sveriges globala eftersläpning, och frågar oss om vi verkligen vill betala det långsiktiga priset för att falla efter som kunskapsnation.

EKONOMI

Miljarder i rullning

Inkompetent styrning av statliga tillgångar har orsakat hundratals miljarder i förluster. Ägarstyrningen behöver bli politiskt oberoende, skriver **Stefan Fölster** och **Dag Detter**.

STATLIGA OCH LOKALA förvaltningar i nästan alla länder äger betydligt större förmögenheter än de själva vet om eller har bemödat sig att ta reda på och redovisa. Så är det också i Sverige. Riksrevisionen har nyligen anmärkt på att olika myndigheter publicerar mycket olika uppskattningar av statens nettoförmögenhet, och har därför krävt större klarhet i statens finanser.

Enbart statens kommersiella tillgångar är värda mer än statsskulden nästan överallt, till och med i krisländer som Grekland eller Ukraina. För det mesta förvaltas dessa tillgångar dåligt och inte sällan med förlust. Enligt vår kalkyl skulle en rimlig avkastning på världens kommersiella statliga tillgångar ge ett tillskott som är större än hela världens årliga investeringar i infrastruktur för transport, vatten, energi och telekommunikation.

Även demokratin undergrävs. De statliga bolagen missbrukas för att driva politik utan att det blir tydligt vad det kostar. Bolagens resurser används för att blidka väljargrupper. Värst är den korruptionsfrämjande effekten. Enligt OECD är chefer för statliga bolag den absolut vanligaste mottagaren av mutor. För varje muta som Telia eventuellt har betalat finns någon chef för ett statligt bolag eller en politiker som mottagare.

I SVERIGE REFORMERADES de statliga bolagen och fastighetsförvaltningen under 1990-talet. De gjordes mer självständiga och kommersiella. Professionella ledningar rekryterades, och rapporteringen närmade sig börsstandard. Värdet på den statliga bolagsportföljen ökade då mer än dubbelt så mycket som börsindex.

Nu är det tvärtom. Sedan 2009 har värdet av företagen på Stockholmsbörsen mer än fördubblats, medan den statliga bolagsportföljen inte presterat någon värdeökning alls. Om den statliga portföljen hade haft samma värdetillväxt som börsindex hade vi varit ungefär 500 miljarder kronor rikare.

Väl fungerande bolag kräver en god ägarstyrning, med professionella ägare som formulerar en klar målsättning och håller ett vakande öga på strategin och företagsledningen, men samtidigt undviker att lägga sig i detaljer.

VÅR OFFENTLIGA FÖRMÖGENHET förvaltas däremot i en märklig gråzon som pendlar mellan ointresse, detaljstyrning och tvivelaktiga motiv. Statliga bolag kan uppträda ägarlösa med vidlyftiga investeringar i hela världen. Telias förvärv i östländer långt bortom deras kompetensområde som ett tidigare monopol, kantas nu av mutanklagelser och förluster. Slutnotan för Vattenfalls förvärv av det nederländska energiföretaget Nuon kommer att bli betydligt större än de 52 miljarder kronorna i avskrivningar hittills. Staten kräver inte heller att Vattenfall redovisar hur det egentligen går för Nuon. Att dölja problemhärdar kan misstänkas ligga i regeringars intresse.

Istället för att dra lärdom av departementens fadäser trampade politikerna än mer fel. Finansdepartementet lyckades under alliansregeringen övertala de fem partierna i Pensionsgruppen att departementet mer borde styra AP-fonderna. Den rödgröna regeringen vill också ha fingrarna i syltburken. Klimat- och miljöminister Åsa Romson och närings- och innovationsminister Mikael Damberg har skickat brev till de statliga bolagen med instruktioner att styra mer resurser till miljöåtgärder. Det skedde kort efter att finansdepartementet avslöjat att man vill dränera bolagen med

Men affären fick snabbt tummen ned.
FOTO: EVERT ELZINGA/AP

> *De statliga bolagen missbrukas för att driva politik utan att det blir tydligt vad det kostar. Bolagens resurser används för att blidka väljargrupper.*

en hastigt påkommen extrautdelning på nio miljarder kronor.

Dessvärre är det lika illa när det gäller icke-kommersiella tillgångar i form av infrastrukturinvesteringar. De stora kostnaderna för fördröjningen av Förbifart Stockholm och turerna runt Bromma flygplats är enbart toppen av ett isberg. Regeringen har skyndsamt utlovat stora summor till samhällsekonomiskt djupt olönsamma infrastrukturprojekt. Nya studier visar att svenska regeringar, oavsett politisk färg, ofta kör över samhällsekonomiska värderingar av infrastrukturinvesteringar för att tillfredsställa någon politisk målgrupp.

Istället behövs tydligare och mer politiskt oberoende ägarstyrning genom ett statligt förvaltningsbolag på armslängds avstånd från regeringen. Två statliga utredningar har tidigare kommit fram till samma slutsats och i vår bok *The Public Wealth of Nations. How Management of Public Assets Can Boost or Bust Economic Growth* (2015) visar vi att ett antal länder med framgång har infört en sådan ordning sedan lång tid.

Det öppnar också en väg till att professionalisera infrastrukturinvesteringarna. Förvaltningsbolaget för statligt ägande bör kunna skifta tillgångar till nybildade infrastrukturprojekt och bolag. Därmed skulle flera hundra miljarder kronor till infrastrukturinvesteringar kunna frigöras.

Ett viktigt krav är dock att både förvaltningsbolaget och dess infrastrukturbolag agerar helt kommersiellt. De skall ta betalt för att tillhandahålla funktionen som en väg eller räls skall ge. Det skiftar nämligen politikens fokus från hur investeringar skall utformas till frågan vilken funktioner landet behöver.

Trafikverket, kommuner och andra skulle då årligen betala för funktionen. Betalningen kan variera beroende på hur väl den fungerar, till exempel i miljöhänseende. En sådan betalningsmodell har använts framgångsrikt i Norge, Finland och åtskilliga andra länder.

ATT DE NYBILDADE infrastrukturbolagen agerar helt kommersiellt har dessutom en viktig demokratisk poäng. Det blir nämligen mer transparent hur mycket en regering spenderar för politiskt motiverade satsningar. Till exempel skulle det framgå mycket tydligt att regeringen vill betala fyra gånger mer per personkilometer transport längs Norrbottniabanan än för tågtransporter som är samhällsekonomiskt lönsamma. Med förbättrad transparens får väljare se vad extravaganser och röstköp kostar.

Diskussionen om statens tillgångar har ofta fastnat i en privatiseringsdebatt. Oavsett vad man tycker i den frågan borde de flesta önska en mer professionell och transparent ägarstyrning av våra förmögenheter. I slutänden skapar det också en sundare demokrati.

FOTO: STREETER LECKA/GETTY IMAGES

RYSSLAND

Vilka är vi?

Den ryska självbilden präglas av osäkerhet om den egna identiteten. Det leder till en oförutsägbar och intolerant politik, skriver **Anna-Lena Laurén**.

FÖR NÅGRA ÅR SEDAN var jag på författarbesök i ukrainska Lviv. Under mitt anförande kom det fram att jag som finländsk författare skriver på svenska.

Finska ambassaden var medarrangör till besöket. En man ur publiken frågade ambassadrepresentanten hur det var möjligt att svenskan har fått officiell status i Finland. Av tonen i hans röst att döma såg han det som en högst besynnerlig, för att inte säga besvärande omständighet.

Den här synen på språk och identitet är i allt väsentligt ett arv från Sovjetunionen, och den går igen i alla de tidigare Sovjetländerna. Det vill säga: Språk och nationalitet är ett. Man kan inte vara finländare om man talar svenska, eller georgier om man talar ossetiska. Denna uppfattning stöter jag ofta på även i Ryssland där jag bor och den är lika vanlig inom den yngre som den äldre generationen. Det sovjetiska arvet sitter djupare än man först kan ana och det komplicerar processen när det gäller att bygga upp en gemensam nationell identitet – ett existentiellt projekt framförallt i de mindre före detta Sovjetländerna som bär på en ständig och för dem fullständigt konkret rädsla att utplånas.

I det väldiga Ryssland är den existentiella skräcken inte lika stark. Däremot försöker Ryssland precis som sina grannar förstå vem hon är, Ryssland vill ha en tydlig identitet att luta sig tillbaka mot. Den aggressiva utrikespolitik som Putin har fört de senaste åren handlar om att stärka Rysslands position på den internationella arenan, men har även blivit mäkta populär på hemmaplan. Och det har att göra med just identitetskampen.

En betydande del av de ryska medborgarna vill känna sig som en stormakt. Intressant nog förespråkar samma personer som ser Ryssland som ett imperium ofta en begränsad roll för till exempel muslimer och judar. Detta trots att mångkultur är någonting inneboende för alla stormakter och imperier – något som Vladimir Putin förstår. Det är betecknande att Putin, som aldrig har gjort sig känd som någon stor humanist, flera gånger har betonat vikten av mångkultur. Putin är inte speciellt intresserad av mångkultur i sig. Han ser den helt enkelt som avgörande för att Ryssland ska förbli ett stort land och inte förlora viktiga områden som Kaukasien eller Tatarstan.

I SOVJETUNIONEN poängterade man å ena sidan att språk och etnicitet var av underordnad betydelse i det kommunistiska paradiset. Å andra sidan stod varje medborgares etniska tillhörighet inskriven i passet. Man var Sovjetmedborgare och hade samtidigt en *natsionalnast*, nationalitet. Även om det var ofint att poängtera sin nationalitet så var det omöjligt att själv bestämma vem man var. Myndigheterna bestämde det åt en.

Under Sovjetunionen odlades livligt ett slags knätofsidentitet som gick ut på att minoriteterna skulle dansa folkdans, sjunga folkvisor och klä sig i folkdräkter. Barnen fick gärna läsa sina förfäders språk som tillvalsämne i skola. Att tala det på rasterna var däremot förbjudet. Minoriteter skulle inte kräva några språkliga eller kulturella rättigheter; det var lika med nationalism, för att inte säga separatism. Språket på samhällets alla väsentliga plattformar – universitet, förvaltning, politik – var ryska.

Det här är orsaken till att många ryssar uppriktigt inte förstår varför ukrainarna anser sig ha blivit russifierade under Sovjetperioden. ”De fick ju läsa ukrainska i skolan! Till och med vi var tvungna att läsa ukrainska fast det aldrig behövdes!” är en kommentar man ofta hör bland ryskspråkiga personer över fyrtio i Ukraina. Att några timmar ukrainska i veckan inte kan kompensera för ett samhälle där man i varje tänkbar officiell situation måste behärska ryska för att räknas är något som de aldrig har reflekterat över, helt enkelt därför att Sovjetsamhället byggde på just den premissen. Det är också talande att de aldrig har reflekterat över orsaken till att de inte ”behövde” kunna ukrainska. De behövde inte kunna det eftersom ukrainskan systematiskt marginaliserades och i praktiken bannlystes från alla officiella sammanhang.

Idag anser många ryssar intressant nog att den ryska identiteten har blivit förfördelad och underprioriterad. Ryska nationalister spelar uttryckligen på de här strängarna – känslan av att man som storebror för alla Sovjetfolken var tvungen att välja bort sin egen kultur. Påståendet känns absurt, med tanke på att *lingua franca* i Sovjetunionen var ryska och den ryska kulturen och litteraturen utgjorde referensramarna för all form av utbildning och intellektuella samtal. Men det är en utbredd uppfattning, som delvis kan ses som ett svar på georgiernas, ukrainarnas och de baltiska ländernas frigörelse. I Ryssland är det inte ovanligt att man tolkar dessa folks strävan efter oberoende gentemot Ryssland inte som en frihetssträvan, utan som en fientlig handling riktad uttryckligen mot dem själva. Det är talande att när Turkiet närmar sig EU har Ryssland inga principiella synpunkter, men när ett före detta Sovjetland gör det uppfattas det i Moskva som ett försök av EU att inkräkta på Rysslands intresseområden.

DET HÄR ÄR I HÖG GRAD en gammal Sovjetreflex – man tillåter helt enkelt inte tanken att mindre folk och nationer själva skulle ha reella möjligheter att besluta om sin framtid. Det är alltid någon annan som besluter åt dem, på vilket följer att Ryssland självklart bör eliminera konkurrenter som försöker ta över dess storebrorsroll. Kreml förstår i grund och botten inte begreppet *soft power*, därför att man inte förstår nödvändigheten i att få mindre folk och grannar frivilligt vänligt inställda till en. En stormakt behöver inte behandla ett mindre land som en jämlike, det är maktdemonstrationer som gäller.

I korthet

Bäst att bli intressant

Hösten 2014 höll de svenska Medelhavsinstituten i Rom, Aten och Istanbul på att förlora sitt statsanslag. Enligt budgetpropositionen skulle allt statligt stöd upphöra 2017. En budgetpost på 22 miljoner kronor framstod tydligen som så fjuttig att den ströks utan föregående utredningar vilka konsekvenser ett indraget stöd skulle få för institutens fortsatta verksamhet. I praktiken var det ett nedläggningsbeslut.

I efterhand har den ansvarige ministern för högre utbildning och forskning, Helene Hellmark Knutsson, medgett att det var ett misstag. Vid ett seminarium på Italienska kulturinstitutet arrangerat av vänföreningarna till de tre instituten var ministern inbjuden som talare. Hon underströk inte bara institutens betydelse för svensk humaniora, utan påminde också om den politiska situationen i Europa med terrorhot och flyktingkris.

Det var smart av henne att poängtera den roll instituten potentiellt kan spela som svenska enklaver i Medelhavsregionen. Det ger aktualitet åt frågan och politisk relevans.

En tvärvändning från regeringen således, men hur kunde det ske? Hur gå från indraget stöd och nedläggningshot hösten 2014 till utbildnings- och forskningspolitisk relevans ett år senare? Inte så konstigt egentligen, med tanke på hur lite kända instituten är utanför kretsarna av antikvetare, arkeologer, filologer och konstvetare. De starka protester som nedläggningshotet vållade nådde ut i medierna samtidigt som Medelhavsregionen genom flyktingkrisen befann sig i händelsernas centrum.

Lagom till Svenska Rominstitutets 90-årsjubileum i år lägger historikern Frederick Whitling fram en historik över institutets tillkomst och första kvartssekel. *Dies Academius. Svenska institutet i Rom 1925–1950* bygger på ett oavslutat manuskript av latinläraren Erland Billig och hans maka Ragnhild Billig, likaledes lärare och rektor, med Whitling som ett slags medförfattande redaktör. Arbetet påbörjades på 1980-talet men hann inte fullföljas på grund av paret Billigs bortgång. Med varsam hand har Whitling tagit sig an det omfattande manuskriptet. Det redogör för institutets grundande med kronprins Gustaf Adolf som styrelseordförande och verksamheten under de tre första cheferna: Axel Boëthius, Einar Gjerstad och Erik Sjöqvist. Som forskningsinsats är manuskriptet värdefullt för den inblick det ger i hur studiet av den klassiska kulturen formades som vetenskapligt fält i Sverige under 1920-talet. Men skildringen av hur undervisning och exkursioner genomfördes är också intressant utifrån ett utbildningshistoriskt perspektiv.

Svenska Rominstitutet.

Alla kulturarvsbärande institutioner som drivs med offentliga medel måste göra sig relevanta utanför de egna kretsarna. Annars dras anslagen in. För museer som bedriver en publik verksamhet är det en utmaning att självkritiskt ställa sig frågan: Varför ska besökarna intressera sig för det här? Det borde även vara det för humanistisk forskning.

Anna Brodow Inzaina

VAD SKULLE JESUS TYCKA?

Bland alla poddar där ute hör kulturjournalisten Eric Schüldts intervjupodd 60 minuter *(Expressen Kultur)* till dem som är verkligt värda att ratta in, eller vad man nu ska använda för uttryck för denna form av radio.

Schüldt samtalar med kulturpersonligheter, och har lyckats hitta en ovanlig våglängd. Han frågar P O Enquist om Jesus, talar med Knausgård om hans bibliska skrivande, frågar Gustaf Norén från Mando Diao hur han ber och diskuterar helighet med artisten Frida Hyvönen.

Detta är tidstecken: religionen är på väg tillbaka i det offentliga samtalet.

I Sverige har vi annars trott att vår identitet som världens modernaste land kräver av oss att vi håller religionen borta. Helst från vårt privata liv, men definitivt från offentligheten. Attityden har präglat svensk offentlighet sedan femtiotalet, då Ingemar Hedenius kristendomskritik blev allmängods genom Herbert Tingsten och Olof Lagercrantz.

Visserligen har det funnits kändisar som berättat som sin omvändelse, eller artiklar som behandlat religiösa fenomen. Men det som märks nu är något annat. Teologins språk är allt oftare en integrerad del av det offentliga samtalet. Man kan läsa kulturartiklar om teologiska verk, analyser av Bibelns eller den kristna trons roll i ett författarskap, eller samtidsspaningar som tar upp ett fenomens religiösa kvaliteter. Faktum är att flera av de intressantaste rösterna i svensk offentlighet idag är teologer.

En postsekulär svensk offentlighet håller på att ta form. Här är inte religiös och ateist, utan vi är medvetna om att alla tolkar. Alla vägleds vi av värderingar eller föreställningar som inte kan bevisas genom vetenskapliga experiment. Man kan ju till exempel inte hitta en mänsklig rättighet i ett laboratorium.

Därmed finns det inte längre ett förment neutralt, rationellt perspektiv som alla ska anpassa sig till, utan istället en medvetenhet om att alla har sina specifika utgångspunkter. I en sådan värld blir en kristen röst ett perspektiv bland andra, en röst i den stora kören.

Utmaningen för kyrkorna blir därför att slå vakt om sin röst och sitt sätt att tala. Det har funnits en tendens, kanske tydligast i Svenska kyrkan, att tona ner det specifika för att istället försöka knyta an brett. Men i en postsekulär offentlighet är det okej att sticka ut: man kan vara ett exempel på mångfald, inte bara hävda att man gillar det.

För Schüldts poddsamtal visar till att börja med att teologins och den kristna traditionens språk går att använda. Även popstjärnor har föreställningar om helighet, och ägnar sig ibland åt bön. Dessutom blir samtalen ofta väldigt spännande just för att han använder detta språk. I en sekulär offentlighet skulle Enquist fått frågan vad hans mamma skulle tycka om hans skrivande. Det är kanske ingen dum fråga, men däremot tråkig eftersom psykoanalysen har vevats så oändligt många varv vid det här laget.

När Schüldt istället frågar Enquist vad han tror att Jesus skulle tycka om hans böcker, då blir svaret desto mer intressant.

Joel Halldorf

Av Johan Wiktorin

Leve Kejsaren!

Sverige utsätts kontinuerligt för spionage från främmande makt. *Axess* kan här publicera ett utdrag ur en analys från polisstaten Rappakaljiens underrättelsetjänst.

1

I slutet av september berättade ordföranden i det finländska försvarsutskottet, Ilkka Kanerva, om sina misstankar att hans telefon var avlyssnad. När *Hufvudstadsbladet* frågade honom om vem han trodde låg bakom svarade Kanerva att det inte i vart fall var Portugals underrättelsetjänst.

Det kan däremot vara polisstaten Rappakaljiens underrättelsetjänst. Denna driver till exempel ett omfattande spionage mot Sverige. *Axess* kan här avslöja ett utdrag av ett dechiffrerat kodmeddelande från landets ambassad i Stockholm, skrivet av dess militärattaché om svenska förhållanden.

Läsanvisning från vår säkerhetsansvarige: Rappakaljiska rapporter är oftast ganska tillförlitliga, men kan innehålla vissa överdrifter för att rapportskrivarna ska framstå i bättre dager. Det finns ibland utrymme för överdriven misstänksamhet och storslagna planer. Den specifika rapporten till kejsaren vi ser här avhandlar en jämförelse av Sverige 2015 med Sverige 2005.

Geopolitiska förändringar Sverige 2005–2015
[**Utdrag ur rapport:**]

”De inrikespolitiska förhållandena i Sverige har i hög grad förändrats genom att riksdagen har fått ett ytterligare parti, Sverigedemokraterna, som är ett missnöjesparti med starkt nationalistiska drag och rötter i nazismen. Dess framryckning i väljaropinionen (valresultat 2014 12,9 procent) innebär att en tidigare stabil ordning dramatiskt ››

Johan Wiktorin är vd i underrättelseföretaget Brqthrough och ledamot av Kungl. Krigsvetenskapsakademien.

Amfibiesoldater landstiger vid den årliga Natoövningen Baltops i Östersjön.
FOTO: ANDERS THORSTENSSON/ FÖRSVARSMAKTEN

försvagats. För att hålla Sverigedemokraterna utanför ett parlamentariskt inflytande gjorde därför regeringen (Socialdemokraterna och Miljöpartiet) i december 2014 upp med partierna i den förutvarande alliansregeringen om former för att kunna regera i minoritet.

Den så kallade Decemberöverenskommelsen höll dock bara i drygt nio månader och Sverige befinner sig nu i en situation med svaga förutsättningar för ett starkt regerande. Militäravdelningen gör därför sitt yttersta för att hindra att en samlingsregering mellan Socialdemokraterna och Moderaterna kommer till stånd. Läget innebär också att förtroendet för ledande politiker har sjunkit till sensationellt låga nivåer, något som försvårar en kraftsamling i tider av kris.

I mitten av oktober hölls en presskonferens där Sverigedemokraterna meddelade att de skulle uppmana sina riksdagsledamöter att i huvudsak arbeta utomparlamentariskt för att bilda opinion för en folkomröstning om migrationspolitiken. Veckan efter gjorde regeringen och alliansen upp om denna fråga (Se separat rapport).

I utrikespolitiken har däremot Sverige ytterligare stärkt sina positioner de senaste tio åren. Landet har blivit mer integrerat i EU och bedriver ett allt närmare samarbete med Nato genom deltagande i internationella operationer och övningsverksamhet. De sista åren har en tydlig förskjutning skett i opinionen i riktning mot ett svenskt Natomedlemskap. De senaste opinionsmätningarna visar att ställningen är jämn mellan förespråkare och motståndare. Den starka polariseringen i denna fråga hos svenskarna passar Kejsardömet väldigt bra.

På biståndspolitikens område har Sverige alltjämt en stark ställning. Flera försök har gjorts för att reformera biståndsbyråkratin med vissa resultat. Sverige får genom biståndspolitiken flera handelspolitiska fördelar för egna företag och den gagnar också utrikespolitiken specifikt inom vissa områden.

I år väntas riksdagen däremot besluta om ett värdlandsstödsavtal med Nato, något som är ett direkt hot mot vår utrikespolitik och som undertecknad personligen gör allt för att motarbeta. Här hemställer Militäravdelningen om extra resurser för denna strävan.

En annan för Kejsaren negativ utveckling är reaktiverandet av den så kallade Transatlantiska länken, ett bilateralt fördjupat samarbete mellan USA och Sverige, med möjliga utlöpare till Storbritannien och Norge. Denna fråga är prioriterad att misskreditera och fånga upp innebörden av. Finns det säkerhetsgarantier från USA till Sverige, och kan dessa även omfatta Finland?

På det militära området har det emellertid gått utför sedan 2005. Då genomfördes den sista slakten av den tidigare krigsmakten som trots klara brister hade en volym, och därmed närvaro över ytan samt uthållighet vid militära operationer.

I det lilla perspektivet har de militära styrkorna med det försök till professionalisering som genomförts inneburit en högre personell kvalitet hos tjänstgörande soldater och befäl. Till detta har framförallt deltagandet i olika operationer bidragit och svensk trupp är mycket uppskattad för sin kompetens.

Systemet är dock oövat för strid i högre konfliktnivåer. 2005 var den operativa ledningen nyligen övad – 2004 – i full skala och man övade fortfarande i brigadförband, vilket inte skett i motsvarande omfattning sedan 2007.

Närmare hälften av den krigsplacerade personalen består av värnpliktiga som inte varit inkallade på mellan fem till tio år. Till detta kommer omfattande materiella brister med fordon i reparationskö och avsaknad av kvalificerade luftvärnssystem. Militäravdelningen bedömer att den svenska armén inom någon vecka kan mobilisera två bataljoner och ett tjugotal kompanistridsgrupper. Vid en väpnad konflikt är det vitalt att tidigt neutralisera de kvalificerade flyg- och sjöstridsförbanden som kan tillfoga oss kännbara förluster.

Under våren gjorde regeringen upp med tre allianspartier om försvaret, vilket innebar ett trendbrott i form av svagt stigande försvarsanslag. Detta är dock inte tillräckligt för att på sikt ››

kompensera den kroniska underfinansiering som varit rådande under hela 2000-talet.

Regeringen har ett bemyndigande att använda motsvarande ett års försvarsanslag i beredskapskredit, vilket skulle kunna avhjälpa en hel del brister. Avdelningens officerare fortsätter att hindra ett förverkligande av denna så länge som möjligt.

Förutom de rent militära bristerna i logistik, är det svenska civilförsvaret i ett uselt skick. Inga resursförstärkningar har än så länge skett och hela folkförsörjningen är uppbyggd kring fredstida förhållanden. Särskilt sårbara bedöms vatten-, livsmedels-, el- och drivmedelsförsörjningen att vara.

Avdelningen följer noga omorganisationen av svensk polis i detta känsliga skede. Våra uppgiftslämnare talar om stora organisatoriska friktioner som kommer att fortsätta flera år. Genom en specialoperation (Op Tesked) lyckades vi få såväl beredskapspolisen som den särskilda beredskapspolisen nedlagd under den förra regeringen.

Säkerhetspolisen har vi inte lyckats påverka i någon nämnvärd utsträckning. Organisationen har rent av blivit en egen myndighet och uppgav förra året att Ryssland bedriver krigsförberedelser mot Sverige. Våra medarbetare stöter också i allt högre grad ihop med ryska företrädare på fältet i en sådan omfattning att det inom några områden har börjat betyda vissa operativa begränsningar för vår underrättelseverksamhet.

Sveriges befolkningsutveckling sedan 2005 har varit positiv med nästan 8 procents ökning, eller kring 700 000 personer, i huvudsak genom invandring. Bruttonationalprodukten har ökat kraftigt under motsvarande period, i reala termer 14 procents ökning.

En del avregleringar och skattejusteringar har stimulerat en dynamisk ekonomi som klarat finanskrisen bättre än de flesta europeiska länder. Produktivitetsutvecklingen har däremot blivit svagare med drygt 9 procents förbättring under samma tidsperiod, vilket är sämre än några av de viktigaste konkurrenterna. Förklaringen ligger i en huvudsaklig tillväxt av lågproduktiva servicejobb.

Svensk innovationskraft är fortfarande stark, men har förvånansvärt svårt att växa till etablerade företag. Många idéer köps upp av utländska bolag eller investerare.

Sverige deltar givetvis i förhandlingarna om det transatlantiska handelsavtalet TTIP, vilket skulle kunna få betydande svenska fördelar genom enklare tillträde till den amerikanska marknaden. Flera av våra inflytelseagenter är inkopplade på att försöka påverka framförallt svenska fackföreningar och andra organisationer att avtalet sätter nationellt bestämmande ur spel.

Militäravdelningen har tagit initiativet till en studie som syftar till att klarlägga svagheter och risker i det svenska ekonomiska systemet, vilken har överlämnats till Generalstaben.

Nedan följer några av de viktigaste resultaten:

1. Sverige har svag transparens när det finansiering av partier. Här finns stora möjligheter till bidrag som är svåra att spåra och som ger oss ökat inflytande. Här finns också en total avsaknad av åtgärder mot lobbying, varför det är ganska riskfritt att röra sig öppet i riksdagen för våra ombud.
2. Bolagsverket anser sig inte ha ett forensiskt uppdrag, utan är endast en registrerande myndighet. Det är därför fantastiskt lätt att sätta upp täckföretag för vår verksamhet, något som också sker i stor utsträckning. Det underlättar också värvande av agenter i olika miljöer.
3. Beroendet av Tyskland som handelspartner. Den tyska ekonomin har fått sig flera smällar med energiomställningen, Volkswagenskandalen och den pågående flyktingkrisen, vilket kan komma att påverka svensk ekonomi negativt redan under nästa år.
4. Det stora bankberoendet som oftast är en fördel för landet, men som vid kvalificerade cyberattacker kan innebära en stor riskexponering i kombination med den stora hushållsskuldsättningen.
5. Nya fenomen i den digitala ekonomin som Uber. Den väl fungerande svenska skatteförvaltningen kan bli utsatt för erosion, om vi lyckas uppmuntra denna typ av aktiviteter. Vi satsar mycket på attitydpåverkan av unga för att minska skattebasen på sikt.

Ingen faktor ger Militäravdelningen en sådan glädje som den katastrofala resultatutvecklingen i den svenska skolan. I sammanlagt medelvärde i den stora Pisaundersökningen som görs vart tredje år, har de svenska skoleleverna bara mellan 2006 och 2012 tappat cirka 20 punkter och Sverige ligger nu klart under OECD-genomsnittet. Ännu bättre är den disciplinära upplösningen i skolan, där Sverige är sämst av alla undersökta länder när det gäller sen ankomst. Klassrumsmiljön ligger också under OECD-genomsnittet.

Den invandring som skett i kombination med profilen på den ekonomiska politiken i perioden har inneburit en större inkomstspridning än normalt i Sverige, i synnerhet mellan dem som har jobb respektive inte har jobb.

Denna förändring förvärras av höga inträdeströsklar på svensk arbetsmarknad och en trög bostadsmarknad som driver upp priserna på bostäder, vilket tillsammans skapar en stark segregation som vi försöker utnyttja maximalt för att polarisera samhället.

Den nuvarande flyktingkrisen konsumerar allt utrymme i svensk debatt för närvarande. Genom våra försök till infiltration i olika delar av det politiska spektrumet ser vi goda möjligheter att vidga klyftorna i Sverige och påverka den sociala sammanhållningen redan på kort sikt. Avdelningen seglar under falsk flagg i kontakt med nyckelpersoner inom högerextrema miljöer, vänsterradikala grupperingar som militanta religiösa nätverk för att hetsa dessa mot varandra.

Militäravdelningens operationsmöjligheter har också underlättats av den svaga gränskontrollen fram till nyligen. Enligt våra beräkningar lever mellan 40 000 och 55 000 personer illegalt i landet. Profilen på dessa är i huvudsak unga, missnöjda män med låg utbildning, vilket avdelningen

FOTO: JOAKIM STÅHL/TT

FOTO: STEFAN ÖRTENBLAD/JOHNÉR

Militäravdelningen har tagit initiativet till en studie som syftar till att klarlägga svagheter och risker i det svenska ekonomiska systemet.

Sårbara svenska samhällsfunktioner: Sveriges Radio, järnvägen och kärnkraften.

planerar Xatt exploatera för att belasta svenska myndigheter i stor utsträckning kommande år.

Nästa år avser vi också att genomföra en studie av tendenser vi tycker oss skönja i form av en begynnande 'brain drain', där yngre välutbildade svenska medborgare söker sig till framförallt USA, Storbritannien och Australien. Denna kan förstärkas av minskade arbetsmöjligheter i Norge till följd av fallande oljepriser.

På informationsområdet vill vi fästa Kejsarens uppmärksamhet på Sveriges Radios starka ställning i det svenska samhället. Att skaffa sig kontroll över dess utsändningar är vitalt vid ett överraskande angrepp och Militäravdelning har på uppdrag av Generalstaben biträtt med strategisk rekognosering för detta ändamål.

Internetanvändandet i Sverige är mycket väl utvecklat och förändrar snabbt konsumtionen av nyheter. Den rikliga användningen av sociala medier innebär en förmåga att snabbt kunna kanalisera människors vilja i önskvärd riktning. Vi motverkar varje försök att organisera ett psykologiskt försvar.

Våra centrala psykologiska operationer når inte riktigt samma framgång här som i andra europeiska länder, när det gäller människor över 35 års ålder. Vi koncentrerar oss istället på undermineranden av ungdomars försvarsvilja. Avdelningen har bedrivit flera försöksoperationer mot dessa med goda resultat och nyttiga erfarenheter för fullskaleanvändning.

Paradoxalt med tanke på den genomgripande användningen av informationsteknologi är det svenska samhället nästintill aningslöst när det gäller informationssäkerhet. Förvaltning på alla nivåer och universiteten är vidöppna för våra cyberoperationer och flera fullständiga forskningsresultat har kopierats, tack vare den satsning som Kejsaren beviljat. I de fall det finns mer kvalificerade detektionssystem penetrerar avdelningen dessa inifrån genom användning av agenter som utan besvär tar anställning hos målet.

När det gäller statliga tillgångar och affärsverksamheter har Sveriges läge försämrats sedan 2005. Väg- och järnvägsnätens underhåll har varit underdimensionerade under hela decenniet. Det är relativt enkelt nuförtiden att störa järnvägskommunikationerna, framförallt längs de viktiga stambanorna.

Sverige disponerar ett antal mycket attraktiva råvaror i form av malm, skog och vattenkraft som vi bedömer skulle vara till stor nytta för Kejsardömet att kontrollera i framtiden.

Den energipolitik som bedrivits har varit svår att följa, men nu tycks landet stå inför en de facto-avveckling av sin kärnkraft utan realistiska alternativ till ersättning på kort sikt. Militäravdelningen förutspår framtida liknande problem för Sverige som Tyskland genomgår just nu med energifattigdom och försämrad konkurrenskraft för elintensiva företag till följd av stigande elpriser.

Vi har också genom mediekanaler försökt att påverka ekonomiska och sociala värden negativt i de stora företag som staten har starka intressen i (bl a Telia och Vattenfall), vilket vi inte tycks vara ensamma om.

Sammanfattningsvis är de svenska möjligheterna till ökat ekonomiskt och militärt utbyte med USA det största hotet mot Kejsarens planer. Våra studier visar med >95 % konfidens att det är genom en kraftsamling mot det sociala området som vi har störst möjligheter att ytterligare försvaga landet, och därmed underlätta uppnåendet av våra strategiska mål i norra Europa.

Länge leve Kejsaren!"

Fast i det förgångna

Klansamhällenas maktställning hotas av en digital informationsrevolution. Men utan en fungerande rättsstat riskerar moderniseringen att stanna av.

Av Rutger Palmstierna

I kölvattnet på den arabiska våren läste jag en intervju vars ord etsades i mitt minne:

”Jag hoppas att Iphone gör för islam vad Gutenberg gjorde för kristendomen”. Så sade en ung arab, tog fram sin Iphone och öppnade sin Koran-app. Och sammanfattade vad som händer i världen: traditionella maktordningar utmanas av det moderna.

En modernitet som i arabiska länder ses i turkiska såpoperor där unga turkiskor uppvaktas av jämnåriga, och inte riskerar bli bortgifta med äldre män likt de arabiska tittarna. Men också i att den arabiska våren blommade med Facebook, som 30 procent av saudierna använder sig av. Och dubbelt så många av internet, inklusive Twitter, som den saudiske stormuftin fördömt som *lögnaktigt och av ondo*. Eller som hjälper IS att propagera för återgång till Muhammeds tid. Men som också vägleder dagens historiska flyktingströmmar med kunskaper via smartphones om en annan, bättre värld, liksom om vägen dit.

Detta beskriver den utmaning uråldriga, blodsbandsbaserade, patriarkala strukturer står inför i dessa samhällen. Och inte bara i Mellanöstern: fyra femtedelar av vår världs befolkning lever fortfarande i traditionella maktordningar, främst blodsbandsbaserade klaner, stammar och kaster.

Klanerna utgår oftast från en gemensam anfader – precis som ätterna i medeltidens Norden, vars undergång som samhällsbärare utgjorde övergången till modern tid.

- Där staten är svag eller saknas är klanen/stammen – över statsgränserna – alltjämt den naturliga samhällsordningen.
- Som ”proto-stater”: gör dessa ofta vad staten gör för oss: tar hand om äldre; värnar mot hot från främmande; sliter tvister inom klanen, och med andra klaner – som hos oss vid tinget under vikingatiden.
- De äger och fördelar jord och andra resurser inklusive överför traditionell kunskap, samtidigt som modern undervisning och kunskapsutveckling eftersätts, särskilt för kvinnor.
- Och det senare sammanhänger med vikten att kontrollera den unga kvinnans sexualitet, och därmed produktionen av nästa generation klanmedlemmar: detta system förutsätter alltså hederskulturen.

Nu hotas dessa maktordningar av ”det moderna” med aldrig tidigare lika påträngande kraft, genom den digitala informationsrevolutionen: datoriseringen, internet och smartphones, samt de enorma flöden av information och kunskap som dessa ger.

Detta syns tydligast i Mellanöstern, där modern IT-teknik nu underminerar klansystemen – basen i islam (såväl sunni som shia) sedan Muhammed skapade fred på Arabiska halvön genom att få med klanerna, och främst deras hövdingar, i den nya religionen (och det genom att sanktionera stiftelseägande av moskéer som därmed kunde kontrolleras

2

Rutger Palmstierna är vd i MacroIntelligence.

Allt fler områden i Sverige står inte längre under rättsstatens kontroll och styrs allt oftare av klanstrukturer vars värdegrund är diametralt motsatt den svenska.

Världen i hennes händer.
FOTO: AHMAD HAFIZ ISMAIL /GETTY IMAGES

av klanledarna). Något som sedan 900-talet bevarats främst inom sunni av att institutionell utveckling förhindrats med det förbud mot tolkning av sharialagen – Bab al-Idjtihad – som började utvecklas vid den tiden.

Historiskt kan man se tre strategier att möta detta hot från ”det moderna”:

- ”Kasta ut det gamla och inför det västerländska”: en linje som drevs med Kemal Atatürks modernisering av Turkiet efter Osmanska rikets undergång på 1920-talet, men också Turgut Özals reformer där på 1980-talet.
- Kombinera båda: arabsocialistiska republiker liksom arabmonarkier sökte efter andra världskriget kombinera Västerlandets system med traditionell, på shariarätten baserad maktordning (vanligtvis har deras konstitutioner sharia som ”rättslig källa”).

››

Varken rättsstaten eller aktiebolagssystemet är institutioner som uppstått i något av de övriga världsreligionernas samhällen, där rättsreglerna följt religionen, anfäderna eller furstemakten.

- ”Tillbaka till källorna”: den ordning salafister och jihadister nu kämpar för – att återgå till en kalifatisk maktordning från Muhammeds efterföljares tid.

De olika sätt Mellanöstern (främst sunni) mött, och bemöter, ”det moderna” är påfallande lika sätten att möta den då lika existentiella utmaningen från sin tids ”moderna”, som utvecklades inom en annan klanbaserad kultur, nämligen Kinas, efter 1840-talets opiumkrig: å ena sidan ideologiskt militanta konfucianister, som förespråkade återgång till det konfucianska sättet, å den andra reformister som ville skapa kinesiskägd industri och däremellan pragmatiker som ville ha båda (under reformaktivisterna grundades Kinas första universitet i Peking och efter deras fall 1898 följde boxarupproret, konfucianisternas stora nederlag 1901).

Poängen är inte de olika sätten att möta ”det moderna”, utan att i klanbaserade system, där en gemensam anfader är alla klanmedlemmars yttersta upphov, gäller guldålderstanken ”det var bättre förr, och ju förr dess bättre”. Detta synsätt för inte tanken till utveckling. Världsuppfattningen blir istället återblickande. Visserligen pågår ett omtänkande bland muslimska rättslärda om shariarättens oföränderlighet, men innan detta – och dagens muslimska dissidenters aktiviteter – också fört in de traditionella samhällena i den moderna världen har årtionden gått, och kanske sekel.

Vad är det då för utveckling som skapat den Iphone som låg i den unge arabens hand?

Den började under kristendomens första århundraden, med de första församlingarnas beroende av medlemmarnas bidrag, något som i sin tur förutsatte att församlingsledarna redovisade för dem vad deras bidrag använts till. För detta behövdes ett regelverk – men sådant fanns ju inte i Bibeln – och någon som räknade kassan: *episkopein* på grekiska. Detta behov utlöste den utveckling som med medlemsfinansierade församlingar som bas och alltmer omfattande förvaltningsregler – den kanoniska rätten – som kärna ledde till den perenna, medlemsfinansierade korporation, baserad på regler, inte personer, som vi idag kallar kyrkan.

När romarriket splittrades i Öst- och Västrom kom östkyrkan att stå kejsarmakten nära, men i Västrom gick statsmakten under och Västkyrkan blev bärare av Roms konstitutionella arv, något den från år 800 använde för att återskapa den världsliga makten. Samtidigt som den stödde framväxten av kungamakten under medeltiden skötte den också kungamaktens kanslifunktion: i det framväxande sveariket blev sedermera biskopen av Strängnäs rikskansler liksom ärkebiskopen av Mainz i Tyska riket. Och kardinal Richelieu i Frankrike.

Efter reformationen i Sverige kapades kansliets band till kyrkan, men principen om en regelbaserad korporations olika, ofta kollegialt organiserade förvaltningsorgan levde kvar i den sekulariserade statsmaktens uppbrott från den feodala ordningen. Med reduktionen av klosterjord och förstatligandet av socknarnas kyrkotionde var det lutherska Sverige tidigt ute med modern skatteförvaltning: socknarna blev skatteväsendets grund, med riksdagens bevillningsmakt från 1540-talet kodifierades svenska folkets ”urgamla rätt att sig själv beskatta” och Kammarkollegium blev det första moderna finansministeriet, med redovisningskunniga tjänstemän. Det gällde ju för Gustav Vasa att få pengar till mer än skulderna till Hansan…

Ungefär så utvecklades dagens europeiska rättsstat, ur kyrkans organisationsmodell och inte sällan med ekonomisk grund i en regelbaserad relation till en skattebetalande allmoge, vars besittningsrätt till jorden garanterades av statens våldsmonopol. En följd av denna rättsstatlighet är utvecklingen av samhällen med höga förtroendenivåer, som i sin tur förstärkt rättsstatligheten. Även här sticker Sverige ut: trots att Sveriges rättssystem i bred bemärkelse har en internationellt låg andel av BNP (rättsväsendet cirka 1 procent av BNP och bland de lägsta i EU; advokatkostnaderna 0,5 procent jämfört med USA:s 3,7 procent enligt en EU-utredning), har vi en osedvanligt hög tillitsnivå i det svenska samhället, som byggt på att våra myndigheter varit pålitliga.

Detta har i sin tur också möjliggjort en samverkansform som aktiebolagen. De första moderna aktiebolagen (Stora Kopparberg får ursäkta!) följde omkring 1550 på reformationens renässans för församlingssystemet, i Holland liksom England, med ostindiekompanierna som föregångare, även om det var först kring mitten 1800-talet som ”avreglerande” bolagslaglagar ledde till en explosionsartad utveckling för aktiebolagsbildning och industrialism. Poängen här är att aktiebolagen till sin struktur bygger på församlingsmodellen, med årsstämma som väljer styrelse att förvalta de gemensamt ägda resurserna och under ansvar redovisa sin förvaltning inför nästa årsstämma… ››

På flykt: Kurder från Syrien i den turkiska staden Suruç.
FOTO: GOKHAN SAHIN / GETTY IMAGES

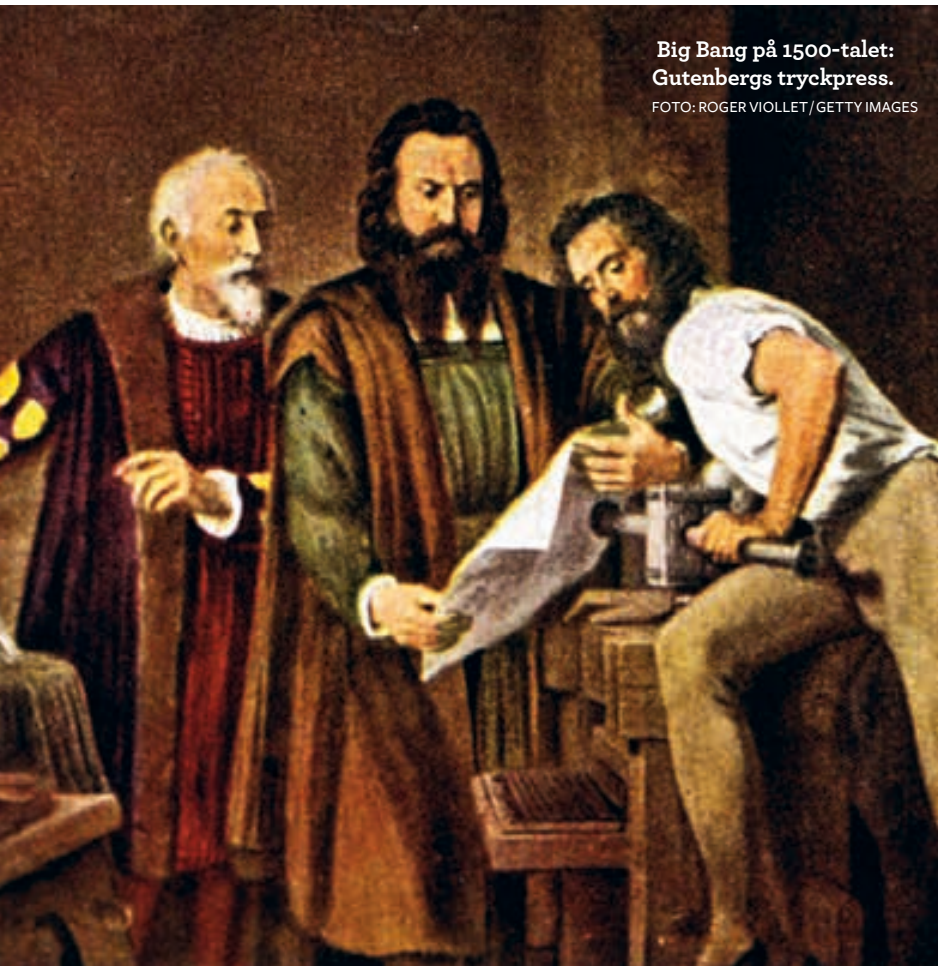

Big Bang på 1500-talet: Gutenbergs tryckpress.
FOTO: ROGER VIOLLET / GETTY IMAGES

> *Klanerna utgår oftast från en gemensam anfader – precis som ätterna i medeltidens Norden, vars undergång som samhällsbärare utgjorde övergången till modern tid.*

Varken rättsstaten eller aktiebolagssystemet är institutioner som uppstått i något av de övriga världsreligionernas samhällen, där rättsreglerna följt religionen, anfäderna eller furstemakten. Men ingenstans underordnades makten under rätten, än mindre förväntades att denna skulle avlägga räkenskap. Därmed begränsades också såväl dessa staters uppbördspotential (något som återspeglas i dagens skatteuppbörd, oftast mellan 5 och 15 procent av BNP, mot vanligen över 30 procent inom OECD) liksom utvecklingen av börsnoterad företagsamhet.

Till dessa institutioner kommer ytterligare en institution, med rötter i antiken, den islamiska världen och Bologna, men framväxt under renässansen, nämligen universitetet som fick ett Big Bang med Gutenbergs informationsspridande tryckpress, och i dess kölvatten den på 1500-talet etablerade *vetenskapliga metoden*.

Dessa tre institutioner – staten, kapitalet och universiteten, som med ansvarighet och redovisningsplikt *sui generis* skapade en unikt pluralistisk, västerländsk institutionell ”treenighet” – möjliggjorde en aldrig tidigare skådad mobilisering av ekonomiska, finansiella och intellektuella resurser. Det är detta som åstadkommit de senaste 500 årens framsteg: först den vetenskapliga och den industriella revolutionen och nu den digitala ”informationsrevolutionen”, där IT-utvecklingen möjliggjort för entreprenören Steve Jobs att via aktiebolaget Apple skapa den Iphone, som öppnade Koranen för den unge araben. Kort sagt det moderna samhället, baserat på rättsstaten, som underminerar både klansystemet och imamernas kunskapsövertag.

I och för sig kan mot detta invändas att Mellanösterns kris är en följd av USA:s invasion i Irak. Men då bortser man från den stagnation som präglat Mellanöstern sedan Bab al-Idjtihad stängts och den islamiska guldåldern tog slut på 1200-talet, och än mer när den västerländska ”treenigheten” skapade moderniteten. Och det är följden av detta vi ser i vad som alltmer börjar likna ett inbördeskrig inte enbart mellan shia och sunni, utan också mellan traditionalistiska och moderniserande krafter i den muslimska världen: staterna förlorar kontrollen över territoriet vilket destabiliserar dessa traditionella samhällen och genererar de största flyktingströmmarna sedan andra världskriget.

Men det som pågår är inget världskrig, och det är inte bara det islamiska inbördeskriget som genererar flyktingströmmarna. Det är också svaga, begränsade stater som mestadels styr över traditionella, sociala maktordningar vilka i sin tur inte kan, eller vill, ställa makthavarna till svars – avsaknaden av rättsstatlighet leder där till korruption, kapitalflykt och den stagnation som gav upphov till Arabiska våren. Konsekvensen är dagens flyktingströmmar, som flyktinglägren inte längre kan ta hand om (på grund av resursbrist), grannländerna inte vill eller kan (på grund av klansystemens stelhet), och som alltså flyr vidare till ”det rika Europa”, däribland Sverige. Och innan den moderniseringsprocess den unge araben med sin Iphone hoppades på har nått ut i byarna, har det gått årtionden, kans ke sekel, givet islams decentraliserade, klanbaserade struktur.

Samtidigt ser vi att rättsstaten sviktar. Gränskontrollen har länge eftersatts. Allt fler områden i Sverige står inte längre under rättsstatens kontroll och styrs allt oftare av klanstrukturer vars värdegrund är diametralt motsatt den svenska, enligt Pew World Values Survey, och snarare anknyter till shariarätten än till svensk lag. Och detta samtidigt som moskéer i svenska förorter finansieras av saudiska och liknande stiftelser för att sprida deras wahhabitiskt islamistiska budskap – medan ordningsmakten står handlingsförlamad inför kränkningar av svensk lag från äganderätt till allemansrätt och ordningsstadgor, för att inte tala om våldsbrott, inte sällan av hederskaraktär. I praktiken innebär detta att svenska folkets urgamla rätt att sig själv beskatta satts ur spel: medborgarna får betala alltmer i skatt än de får ut i form av säkerhet, skydd, vård, skola, omsorg och välfärd. Detta bidrar till erosion av förtroendet för rättsstatens suveränitet, och av Sveriges hittills så höga allmänna samhällsförtroende.

Långsiktigt hotar detta att underminera Sveriges välfärdsmodell lika mycket som ”det moderna” underminerar de traditionella maktordningarna.

OPINION

Framväxten av en professionell lobbyism är inte ett demokratiskt problem. Den arbetar mer öppet än under den korporativa eran då bara vissa parter fick vara med och påverka.

Registrera inte lobbyisterna

Johan Bobert

Begreppet ”lobbying” lär härstamma från 1870-talet då enligt sägnen personer som ville nå president Ulysses Grant väntade i lobbyn på Willard Hotel i Washington varje kväll då han passerade. Han ska vid ett tillfälle ha klagat över ”lobbyisterna” som stod i vägen för hans dagliga drink och cigarr. Eller så kommer termen från England där den beskriver privata aktörer som försöker påverka beslutsfattare i Westminsters stora hallar. Det handlar i varje fall om politisk påverkan som utövas professionellt, det som kallas lobbyism men för att få med hela vidden kanske bör kallas professionellt påverkansarbete.

I boken *Lobbying. Business, Law and Public Policy* går Mark Fagan igenom regleringen av 12 000 lobbyister som sammantaget omsätter över tre miljarder dollar. Dessa registreras enligt Lobbying Disclosure Act från 1995, med tillägg och preciseringar i Honest Leadership and Open Government Act från 2007.

Regleringen gäller alla personer vars påverkansarbete utgör mer än 20 procent av arbetstiden under ett halvår. Notera att arbetstiden inkluderar all tid relaterat till arbetet – förberedelser, planering, research – och alla typer av kontakter, fysiska liksom skriftliga. De som i praktiken träffas av regleringen är till 90 procent anställda i den organisation som äger frågan, 10 procent är konsulter.

Regleringen har gamla anor men har hela tiden balanserat på en knivsegg mellan det första författningstilläggets rätt att tala för sin sak och risken för korruption. Korruptionsrisken anses reell eftersom kongressledamöterna ständigt behöver bidrag för sina kostsamma valkampanjer.

I lagen från 2007 finns en karantänslista, ”Cooling of Period”, som innefattar:

- Senatorer – 2 år.
- Senior regeringstjänsteman – 2 år.
- Ledamot av representanthuset – 1 år.
- Personal från senaten och representanthuset – 1 år.

NOTERA ATT FÖRBUDET handlar om aktivt lobbingarbete gentemot kongressen, det vill säga arbete som lyder under registreringstvång, inte om annan anställning i ett företag eller i en organisation som kan tänkas ha politiska intressen. Ett allmänt förbud att ”gå över till andra sidan”, som ibland dyker upp i den svenska debatten, handlar det inte om.

EU:s syn på lobbyism och registrering skiljer sig från Washingtons. EU:s öppenhetsregister innehåller ungefär 9 000 lobbyister med uppgift om namn, organisation, ämne och omsättning. Enligt detta omsätter den Brysselbaserade branschen årligen 350 miljoner euro, det vill säga en tiondel av den Washingtonbaserade. Liksom i Washington är andelen konsulter ungefär 10 procent, övriga är anställda i företag, branschorganisationer, intresseorganisationer eller tankesmedjor. Registret drivs av kommissionen och parlamentet gemensamt, men till skillnad mot i Washington finns ingen hård lagstiftning i botten utan lobbyister ska registrera sig för att underlätta för alla parter. Man kan få ett passerkort till parlamentet och underrättas om händelser som berör det egna uppdraget. Lobbyister inkluderas i beslutsprocessen men har inte samma ”inbäddade” status som man har i Washington.

EU:s beslutsprocesser är långdragna och även om de är komplicerade är de också transparenta. Det finns många tillfällen för intressenter att påverka. Kommissionen har strävat efter att inkludera lobbyister eftersom de skänker besluten både sakkunskap och legitimitet. Till skillnad från i USA har främst den exekutiva makten varit föremål

> ”I den mån man kan tala om korruption finns den i så fall inom systemet, utanför systemet är den troligen liten.

för påverkansarbete, det vill säga kommissionen. Först nyligen har parlamentet blivit intressant genom den ökade beslutsmakt församlingen skaffat sig. EU:s tredje organ, Europeiska unionens råd, eller ministerrådet, är minst utsatt för påverkan, främst för att medlemmarna har nationell hemvist men också för att beslutsprocessen är komplicerad och allt annat än transparent.

Den svenska debatten om registrering av lobbyister utgår i hög grad från att deras verksamhet sker i det fördolda och att främst konsulter ska registreras. Skulle man ta efter den amerikanska modellen skulle registreringen omfatta alla de som ägnar en del av sin arbetstid åt påverkansarbete, oavsett var man är anställd och alldeles oavsett om man fysiskt uppvaktar beslutsfattare eller bara diskuterar policy och skriver underlag. Det skulle troligen handla om tusentals personer, de allra flesta anställda i intresseorganisationer, fackförbund, arbetsgivarorganisationer, folkrörelser och ideella organisationer.

UNDER LÅNG TID VAR lobbyism mer eller mindre institutionaliserad i det svenska folkstyret genom att intresseorganisationer, arbetsmarknadens parter och större företag mer eller mindre formellt deltog i beslutsprocessen, vad som brukar kallas den korporativa staten. Systemet fick sig en knäck när Svenska arbetsgivareföreningen 1991 ensidigt beslutade sig att dra tillbaka sina representanter från statliga myndighetsstyrelser.

Det statliga remissförfarandet är en tydlig variant av samfällt beslutsfattande men brukar i debatten inte kallas för lobbying, vilket kan anses udda. Det mindre öppna påverkansarbetet har dock alltid funnits, inte minst för att politiska partier har en mer eller mindre formell koppling till intresseorganisationer och näringsgrenar och att det därför varit tämligen raka rör från organisationer och företag till regeringsmakten och tillbaka. 1980-talets ständige finansminister Kjell-Olof Feldt ger i sina politiska minnen *Alla Dessa Dagar* en gripande bild av regeringens försök att bedriva inkomstpolitik genom socialdemokratins koppling till LO. Modesta lönekrav skulle kompenseras med statliga insatser som kom LO:s medlemmar till godo. Det gick sådär, men beslutsmodellen kan anses mindre transparent och skulle definitivt ha krockat med det amerikanska regelverket.

Eftersom vi i Sverige har en urgammal rätt att ”gå till kungs” skulle alltså även vi behöva balansera varje medborgares rätt att föra fram sin sak inför stat och folkvalda mot ett tydligt definierat behov av att få veta vem som jobbar för vad. Det är tveksamt om det i Sverige är motiverat att stävja de folkvaldas glupande aptit på kampanjbidrag eftersom de folkvalda är beroende av sina partier och partierna i hög grad finansieras av staten. I den mån man kan tala om korruption finns den i så fall inom systemet, utanför systemet är den troligen liten.

I den amerikanska regleringen finns en strävan att hålla de folkvalda fria från olika ekonomiska intressen. Så fungerar egentligen inte den svenska, eller för den delen europeiska, parlamentarismen. De folkvalda är lekmän och eftersom de förutsätts ha ett vanligt yrke, något de flesta ledamöter lyfter fram även om det var åratal sedan de utövade det, är potentiella intressekonflikter en del av själva folkstyret.

STATEN HAR TÄMLIGEN öppna påverkansprocesser där utredningsväsendet, remissförfarandet och partsammansatta referensgrupper är de mest synliga. Det finns få skäl att registrera lobbyister, utom möjligen om syftet är att mer officiellt integrera dem i beslutsprocesserna. När registrering har utretts, exempelvis i den av Bengt Göransson ledda Demokratiutredningen (SOU 2000:1), noterades att en registrering skulle fungera som en officiell auktorisation då ”en ny form av korporativ exklusivitet […] skapas för en särskild grupp medborgare”.

För påverkansprofessionella skulle en frivillig registrering kunna vara attraktiv om det följde med fördelar, exempelvis fritt tillträde till riksdagen och andra institutioner med tillhörande arbetsfaciliteter av samma slag som riksdagsjournalister idag har. Det finns redan en grupp påverkare som har passerkort till riksdagen och som därför slipper vara särskilt inbjudna och anmäla sig i vakten. Det är alla de som någon gång suttit i riksdagen eftersom före detta riksdagsledamöter behåller sina passerkort så länge de vill.

Det är oklart om framväxten av en påverkansbransch är ett demokratiskt problem eftersom man kan hävda att en professionell lobbyism är mer jämlik och transparent än under den korporativa tiden då vissa parter var utvalda att delta. Det är också oklart varför den mindre del av arbetet som görs av konsulter skulle vara problematisk. Det är alltid uppdragsgivaren som äger frågan, oavsett om den som berett underlaget är anställd eller anlitad.

Johan Bobert är vd i Deliberately Communications.

Gemensamma intressen att försvara.
FOTO: HENRIK MONTGOMERY/TT

FOTO: CHARLES PLATIAU/TT

TEMA

NATIONALISM PÅ ONT OCH GOTT

Exemplen är bara alltför många på destruktiva konsekvenser av överhettad nationalism. Samtidigt förblir nationerna den helt dominerande arenan för medborgarskap, demokrati och gemensamma politiska arrangemang. Hur främjar man en nationalkänsla som ger tillit och sammanhållning utan att skapa utrymme för chauvinism som söker konflikter med andra? Det är en av vår tids avgörande frågor.

I oskön förening

Extremhögerns etniska nationalism och den radikala vänsterns identitetspolitik har gemensamma intellektuella och politiska rötter. Båda känner sin särställning hotad.

Av Emil Uddhammar

Nationalismen har de senaste åren återkommit i fler och fler sammanhang. Partier som är kritiska mot ökad migration har vuxit sig starka på olika håll i Europa, ofta med tydligt nationalistiska förtecken. Geopolitiskt har tankar om nationella intressesfärer hittat tillbaka på dagordningen, inte minst i Ryssland men också i Östasien. Utanför Europa har nationalistiska idéer vunnit mark i bland annat Kina, Indien och Israel.

Hur kan vi förstå nationalismen som ideologi och som politisk praktik idag, och varför aktualiseras den på nytt? Vilka är de principiella skillnaderna och likheterna mellan nationalism och det som idag kallas identitetspolitik? Det finns också anledning att reflektera över förhållandet mellan extremism i olika former och dess relation till nationalism respektive identitetspolitik. Här finns givetvis inte utrymme att ge uttömmande svar på dessa frågor, men ett försök skall göras att skissa några utvecklingslinjer. En sådan är att extremer från olika håll har en tydlig tendens att möta varandra.

Nationalismen var under 1800-talet förknippad med en liberal kamp för politiska rättigheter och demokratiska författningar, men den kom senare också att motivera etnisk rensning och fanatisk, våldsförhärligande politik i stor skala. Under efterkrigstiden återkom den som inspiration bakom många länders självständighetskamp. Dess historia är brokig.

På den globala nivån, där stater agerar, har identitetspolitiken under de senaste decennierna fått en framskjuten position. I sin inflytelserika bok *Civilisationernas kamp. Mot en ny världsordning* (1996; sv övers 2005) skrev Samuel Huntington att ”kultur och kulturella identiteter, vilka i vidaste mening är civilisatoriska identiteter, är grunden till de mönster av sammanhållning, splittring och konflikt som vi ser i världen efter kalla kriget”.

Intressant med denna tes är att den går att skala nedåt till nationell eller lokal nivå i stort sett oförändrad, utan att förlora i relevans för dem som förordar identitetspolitik inom stater. ”Kulturella identiteter” kan på lokal eller nationell nivå stå för en specifik subkultur som kön, klass eller etnicitet, och ”världen efter kalla kriget” är en funktionell parallell till den postmoderna världen, där just identitetspolitikens kunskapsteori är central: varje subgrupps perspektiv och sanningsanspråk anses lika sanna som det etablerade samhällets.

Om vi återvänder till den internationella nivån har vi också sett hur den av Huntigton observerade identitetspolitiken, inom de olika civilisationskretsar han identifierade – västliga, ortodoxa, muslimska, japanska, afrikanska, latinamerikanska, kinesiska, hinduiska och buddistiska – på många håll förstärkts med rent nationalistiska föreställningar. Det gäller inte minst Ryssland och den ortodoxa kretsen, den kinesiska, men också den japanska och hinduiska, samt inom Israel. Med den dramatiska framväxten av Islamiska staten har detta också fått ett tydligt uttryck inom arabvärlden, i förening med en specifik föreställning om islam.

En skiljelinje går mellan dem som anser att nationalismen är ursprunglig eller naturlig för alla samhällen och dem som menar att den är en ideologi bunden i tid och rum.

Föreställningen att nationalism är naturlig innebär framför allt att känslan för nationen, språket och folket skulle vara en naturlig del av att vara människa i en gemenskap. Detta anknyter till såväl kommunitära som chauvinistiska idéer, vilka i förstone kan synas oförenliga.

I motsats härtill står uppfattningen att nationalism är en produkt av en specifikt modern europeisk idé-, känslo- och mentalitetsutveckling, som sedan har spridits till andra delar av världen, och som då och då återuppväcks.

Att nationalismen är naturlig och ursprunglig är enligt denna synpunkt i sig en ideologi, en produkt av det moderna Europa och i synnerhet av franska revolutionen och den reaktion den mötte i Tyskland. Elie Kedourie är ett tongivande exempel på denna forskningstradition med sin bok *Nationalism* 1960. En variant är Benedict Andersons tes att nationer och etniciteter är *föreställda gemenskaper*, som också gav titeln på hans bok från 1983.

Som modern tanke kan nationalismen åtminstone härledas till den franske skriftställaren Jean-Jacques Rousseau (1712–1778). Han var en av sin tids mest inflytelserika tänkare, med krav på en ››

NATIONALISM PÅ ONT OCH GOTT

Den förste nationalisten: Jean-Jacques Rousseau.

FOTO: DEA/G DAGLI ORTI/DE AGOSTINI/GETTY IMAGES

naturligare livsföring, och en föregångare till romantiken. I en skrift om Polens författning beklagade han sig över bristen på nationell identitet inom Europas bildade klasser: ”Det finns idag inga fransmän, tyskar, spanjorer eller ens engelsmän att tala om; det finns bara européer. Alla har samma smak, samma känslor, samma seder, därför att ingen är formad efter några särskilda nationella institutioner. ”

Bestört över utvecklandet av en gemensam europeisk identitet, rekommenderade Rousseau att barnen istället skulle uppfostras till nationella medborgare, att deras känsla av nationell tillhörighet på alla sätt skulle stärkas. En utspädning av den nationella identiteten leder, menade Rousseau, till förkonstling. Det lägger hinder i vägen för den ursprungliga, genuina individen och hejdar i sin tur möjligheten till självutveckling.

Den tyske teologen och skriftställaren Johann Gottfried Herder (1744–1803) tog starka intryck av Rousseau, och utvecklade en egen teori om språket, nationen och staten – tre storheter som, enligt Herder, borde sammanfalla. Herder menade att alla inom nationen hör till samma klass: bonden, köpmannen och konungen. Herder uttryckte också en stark känslomässig aversion mot den förkonstling han menade att var och en tvingades in i genom att tala främmande språk – särskilt franska – och hur detta förhindrade ”individens fulla utveckling”.

Här ligger en väsentlig motivering bakom den liberala nationalismens idéer under 1800-talet, vilka senare utvecklades av socialismen: klasskillnaderna borde utjämnas och till sist upphöra. Det är ett experiment som ännu pågår. Principen ett språk–ett folk–en stat blev det politiska medel, varigenom den enskilde kunde förverkliga sin egenart.

”En skiljelinje går mellan dem som anser att nationalismen är ursprunglig eller naturlig för alla samhällen och dem som menar att den är en ideologi bunden i tid och rum.”

Den brittiske filosofen Isaiah Berlin har försvarat Herder som företrädare för en liberalism som ville förena det individuella uttrycket med det nationella, och som Berlin menade var helt opolitiskt, och inte alls behövde få de våldsamma uttryck som senare skedde med exempelvis fascismen och nationalsocialismen. Också den liberale italienske filosofen Benedetto Croce försvarade i sin *Europas historia under 1800-talet* (1932; sv övers 1937) delvis de nationella rörelserna. De kom, enligt Croce, i två olika former: dels som en ”frihetens revolution” som syftade till att införa eller befästa medborgerliga fri- och rättigheter, inklusive val till representativa församlingar och liberala författningar, dels som en mer våldsinriktad statsnationalism utan etiska begränsningar.

Både Berlin och Croce såg alltså möjligheten till ett mildare nationellt uttryck, som utgick från lokala gemenskaper och som på så sätt skulle underlätta politisk aktivitet och förvaltning, liksom möjligheten till ett vidare politiskt deltagande.

Filosofiskt finns här en parallell i utvecklingen av tanken om det unika subjektet – den kända vägen från Rousseau via Kant, Fichte och Schelling till Hegel. Tanken om detta subjekt, nödvändigheten att detta – alltså var och en av oss som unika individer – är med och själv definierar sin verklighet och sin sanning, spelar in som motiv bakom den liberala nationalismens strävan efter individuellt självförverkligande. Argumentet ligger också i linje med vår tids identitetspolitik.

Enligt detta perspektiv kan en individ, som starkt uppfattar sin etniska och språkliga identitet, endast vara ”fri” om dessa två storheter ingår i en politisk organisation, där denne individ är medborgare tillsammans med andra som tillhör samma etnicitet och språk. Detta märkliga men inflytelserika argument och dess komplikationer har bland annat diskuterats av statsvetaren Bernard Yack i boken *Nationalism and the Moral Psychology of Community* (2012). Han observerar att de stora konglomeratstaterna och imperierna inte alltid behandlade specifika folkslag och nationer sämre än vad de kom att bli behandlade av sina grannar efter dessa staters upplösning. Vi kan tänka på det brittiska Indien före och efter 1947, eller judarnas ställning i nuvarande Palestina och Israel i Osmanska riket före första världskriget jämfört med utvecklingen efter 1945.

Nationalismen som politisk rörelse fördes först fram genom den franska revolutionen, där vördnaden för monarken kom att ersättas med dyrkan av *La Patrie*, fosterlandet. Detta blev en mäktig murbräcka mot kontinentens traditionella furstehus, med sina ståndsprivilegier och mångetniska statsbildningar. 1806, efter Napoleons seger vid Austerlitz, föll Heliga romerska riket av tysk nation. De mångetniska eller mångnationella staterna i Europa var få efter första världskrigets slut. Detta betydde givetvis inte att det saknades etniska minoriteter, men det var få stater som hade flera olika stora etniska grupper samlade inom sig, som i gamla Tysk-romerska riket, Österrike-Ungern eller för den delen Sverige före 1809. I Sverige hade finnar och svenskar levt samman fredligt i en allt annat än etniskt homogen stat i flera hundra år.

I detta sammanhang kan det vara värdefullt att återvända till Henry Kissingers doktorsavhandling från 1957 *A World Restored*. Där analyserar han förutsättningarna för den världsordning som framförallt den österrikiske diplomaten Clemens von Metternich (1773–1859) och den brittiske utrikesministern lord Castlereagh (1769–1822) sökte förhandla fram efter Napoleonkrigen.

Kissinger är inte ute efter att ärerädda monarkiernas eller tsardömets politiska system. De ville framstå som representanter för en universell ordning, men skulle snart bli förbisprungna av den nya tidens krav på konstitutionella och så småningom demokratiska rättigheter.

Kissinger är istället intresserad av de principer som låg bakom själva fredsordningen. Han tar upp två distinkta tankelinjer: man hade att välja mellan en revolutionär ordning och en stabil ordning.

Europas traditionella stater hade samlats mot den revolutionära, gränslösa, expansiva, självrättfärdigande franska principen: bonapartismen. I dess ställe ville man, menar Kissinger, skapa en stabil och legal ordning som ytterst byggde på plikt: plikt mot etablerade sociala maximer, mot lagen och det som förväntas av dig i samhället.

En revolutionär ordning, däremot, bygger på lojalitet: i första hand mot ledarskapet, eftersom alla handlingsmöjligheter står öppna och ingen vet vilken handling som är riktig eller var gränserna går för det lämpliga.

Pliktetiken bygger på en uppfattning om ansvar, enligt Kissinger, och bedömer handlingar utifrån viljans orienteringsriktning. För att den allmänna moralkodexen skall bli verkningsfull, måste den accepteras individuellt.

Kissinger menar att lojalitetens etik innehåller en uppfattning om ortodoxi, därför att den syftar till gruppgemenskap. ”Right or wrong, my country!” – 1800-talets chauvinistiskt koloniala fältrop – citeras av Kissinger som typexempel på lojalitetens anda.

Mot detta ställer han den kantianska pliktetikens gyllene regel – handla alltid så att maximen för din handling skulle kunna upphöjas till allmän lag. Kissinger menar att plikt uttrycker universalitet, medan lojalitet innebär osäkerhet och oförutsägbarhet.

Frågan återkommer i vår tid: Är det den snäva gruppgemenskapens normer som bör gälla, eller istället generella regler? Detta har ingående diskuterats av den engelske statsvetaren David Miller i boken *On Nationality* (1995). Det problem som den radikala multikulturalismen framställer, säger Miller, är egentligen identiskt med nationalismens. Han framhåller att ”särskilt den nationalistiska tesen att en gemensam kultur måste skyddas, därför att den är en källa till identitet och en grund för personliga val, kan lätt vidgas till att gälla subnationella kulturer, vilka kan ses som lika viktiga för en persons känsla av personlig identitet”.

Tanken är att de som förordar en radikal identitetspolitik för etniska, sexuella eller andra minoriteter egentligen företräder samma argument och ståndpunkt som radikala nationalister, som menar att den egna etniciteten hotas av invandring eller existerande minoriteter. I båda fallen anses den egna gruppens eller nationalitetens identitet och särställning hotad: av majoritetssamhällets etnicitet, av heteronormativiteten, av judar, av muslimer eller annat.

Miller är kritisk till att den radikala identitetspolitiken vill ställa gruppskillnader framför gemenskap, och påpekar att tillit i ett samhälle förutsätter solidaritet inte bara *inom* grupper, utan framför allt *mellan* dem. Han menar att det skulle leda till bisarra konsekvenser att kräva kompensation vid varje tillfälle som en person anser sig sämre lottad på grund av sin identitet. Roten till detta ser Miller i identitetsföreträdarnas anspråk på *autenticitet* eller äkthet – motiv som ju också var centrala för Rousseau och Herder. Identitetspolitikens företrädare accepterar inte att bli företrädda av andra än sin egen grupp – i grunden därför att de anser, att de inte *kan* representeras av någon med annat perspektiv än deras eget. Detta, menar Miller, aktualiserar en mer grundläggande fråga: Vem har rätt att representera en annan person? Det rör själva kärnan i den representativa demokratin.

IS förstör det antika Bel-templet i Palmyra.

I bakgrunden ser vi hur denna typ av identitetspolitik – lokal eller nationell, sekulär eller religiös – närs av föreställningar av närmast manikeisk dualism. De bygger på omsorgsfullt framodlade sentiment om vad som är äkta och oäkta, om vad som är rent och orent. Detta slags föreställningar har inte mycket till övers för det som vardagens politik handlar om: kompromisser och förhandlingar, där olika sidor får ge och ta. Tvärtom är det centralt att den egna föreställda grupptillhörighetens eller ideologins rena lära och rena praxis måste styra; den får under inga omständigheter kompromettera.

Detta är exempel på ortodoxi i Kissingers mening. Med denna typ av renhetsföreställningar ligger det givetvis nära till hands att vid minsta yttring från andra än den egna gruppen känna sig ”kränkt”. Som en spegelbild av Edward Saids tes – han menade att väst ser på Orienten som ”den andre” – blir det istället identitetspolitikens företrädare som ser på omvärlden som ”den andre”.

Manikeiska föreställningar om radikal ondska respektive radikal godhet har ofta tagit politisk gestalt. Inom den politiska vänstern såg Lenin Leo Trotskij som ett större hot än den borgerliga reaktionen, och under det radikala 1970-talet sönderdelades olika marxistiska eller maoistiska grupperingar genom uteslutning av dem som tänkte avvikande. De senare stämplades som förrädare, och sågs som värre antagonister än de ursprungliga motståndarna.

Under kristendomens historia har manikeismen ofta tagit sig uttryck i sektbildning, såsom i olika medeltida kättarrörelser eller de radikala puritanska bildstormarna under 1600-talets religionskrig, för vilka religionens renhet var det allt överskuggande.

Frågan om religion kan ha en typiskt nationalistisk form har dryftats under senare tid av sociologen Rogers Brubaker. Han tar upp islam som en specifik form av nationalism, inte minst tanken på *umma*, eller gemenskapen av muslimer, och föreställningen om kalifatet. Detta är högst aktuellt i våra dagar, med en organisation som explicit gör anspråk på att representera en sådan gemenskap: Islamiska staten. Likt de mest uttalade chauvinisterna i Europa under 1800-talet, kunde den Islamiska statens företrädare utropa: ”Right or wrong – my religion!”

Det är denna etiska förvandling av politiken i extremistisk riktning, som nationalismens manikeiska, dualistiska perspektiv tycks tillägga. På många sätt motsvarar detta den extremism på ömse håll som utvecklades under Europas religiösa inbördeskrig på 1600-talet, trots att dessa ägde rum före den moderna nationalismens genomslag. Den romantiska nationalismens föreställningar om renhet och äkthet tycks dock kunna inspirera till en alldeles särskilt stark fanatism, oavsett om det är en föreställning om ren och äkta religion, nation eller minoritet.

Identitetspolitik, som är favorittemat hos dagens postmarxistiska vänster, liksom inom den extrema islamismen, eller etnisk nationalism, som är den röda tråden inom högerpopulismen, har alltså gemensamma intellektuella och politiska rötter, och i mycket gemensamma tankebilder och argument. Med sällsynt tydlighet ser vi hur *les extrêmes se touchent*. Men de båda extremerna nationalism respektive identitetspolitik inte bara berör varandra: de förenas i en gemensam familj av ytterst tvivelaktiga sentiment och motiv.

Emil Uddhammar är professor i statsvetenskap vid Linnéuniversitet.

Per Albin Hansson definierade det svenska vägvalet.

Förneka inte nationen

Dagens antinationalistiska stämningar präglas av aningslöshet. Den demokratiska nationalstaten är en förutsättning för både jämlikhet och marknadsekonomi.

Av Lars Trägårdh

I dag är det lätt att glömma att föreställningen om nationen en gång var en revolutionär idé som expanderade utrymmet för individens frihet. Men de franska och amerikanska revolutionerna går inte att förstå utan att tänka in nationen, nationalismen och nationalstaten. Varken den moderna demokratin eller välfärdsstatens solidaritetsprojekt vore möjliga utan denna föreställning om nationell gemenskap.

Icke desto mindre är idag nationen för många en förlegad om inte direkt förkastlig idé som rättfärdiggör gränser och exkludering. Historiskt sett är nationalismens dåliga rykte också högst förståeligt. Nationalismen förblev visserligen fortsatt nära förbunden med liberala och demokratiska ideal men kom också med tiden att finna näring i rasistiska och socialdarwinistiska tankegångar som i sin mest extrema form ändade i Hitlers gaskammare.

I den svenska debatten har under senare år den senare tolkningen dominerat. Artikel efter artikel har inte bara betonat nationalismens mörka sidor utan även presenterat en historisk bild av Sverige som anfäktat av rasistiska idéer; ett land där rasbiologi och ett etniskt anstruket folkhemsideal dominerat. Man pekar gärna också på en kontinuitet som kopplar samman gårdagens nazister med dagens sverigedemokrater. Rasifiering och rasism har blivit skällsord som frikostigt slängs ut, likhetstecken sätts mellan nationalism och rasism, och tanken på den goda och för demokrati och välfärd helt nödvändiga nationalismen förnekas.

Dagens antinationalism i Sverige är paradoxal. Sverige tillhör den lilla grupp länder där såväl berättelsen om nationen som nationalismens samtida politiska uttryck redan på 1920-talet kom att kopplas till demokratiska snarare än etniska idéer. Detta illustreras väl i titeln för Per Albin Hansson berömda ”folkhemstal” från 1928. Vad som inte alltid noteras var att den kompletta rubriken var ”folkhemmet, medborgarhemmet” samt att det var den individualistiska medborgartanken som stod i centrum snarare än folket som en etnisk gemenskap. Socialdemokrater och liberaler segrade i kampen om vem som skulle definiera ”det svenska folkets väg” och vad den svenska flaggan skulle stå för. Med dramatiska och positiva konsekvenser för Sverige och svensk politisk kultur. Nazisterna fick rent marginella framgångar, och rasisterna och rasbiologerna kom inte att spela någon avgörande roll.

Efter andra världskriget kom visserligen en reaktion mot den isolationism mot omvärlden som präglat folkhemmet under 1930-talet. Internationalismen blev en allt viktigare del av svensk nationell identitet, men övertygelsen om nationalstatens värde bestod. Olof Palme såg Sverige som de små staternas förkämpe och menade att de ”nationella befrielsefronterna” gav uttryck för legitima krav på nationell suveränitet och social rättvisa. Målet var inte ett postnationellt tillstånd utan snarare att gemensamt bygga effektiva mellanstatliga organ. Inte minst var stödet för FN stort i Sverige.

Motståndet mot EU var också symptomatiskt. Fram till folkomröstningen 1994 framställdes gärna EU som ett hot mot den svenska modellen, ofta tecknat i termer av fyra famösa K: konservatism, kapitalism, katolicism, kolonialism. Det är egentligen först efter att Sverigedemokraterna tog över såväl folkhemsparollen som motståndet mot EU som partierna till vänster – V, MP och S – gradvis har förvandlats till mer eller mindre entusiastiska anhängare av EU.

Dagens anti- eller postnationella retorik kan alltså inte spåras till en historisk fäbless för postnationella utopier. Den har istället mer samtida rötter. Dels kom nationen och nationalismen i mitten av 1980-talet åter i fokus för forskare som Ernest Gellner, Eric Hobsbawm och Benedict Anderson. I den tidens dekonstruktivistiska anda kom nationen ofta att uppfattas som en ”social konstruktion”, en ”uppfunnen tradition”(Hobsbawm), eller en ”föreställd gemenskap”(Anderson). ››

Olof Palme sida vid sida med Nguyen Tho Chan, Nordvietnams Moskvaambassadör, i demonstrationståg i Stockholm 1968. FOTO: TT

På samma sätt som manlighet och kvinnlighet för en del genusforskare kom att ses som snäva och exkluderande former av lömsk essentialism och begränsande normalisering, kom nationen att ses som såväl artificiell och falsk som en social och politisk tvångströja.

Detta var en idé som fick fotfäste även bland journalister som inte alltid förstod att en forskare som Benedict Anderson i själva verket såg nationen som högst verklig och legitim. Som etnograf med starka vänstersympatier tog han, lite som Palme, avstamp i Indokinas samtida antikoloniala frihetskrig. För honom var nationalismen ett steg fram i den mänskliga utvecklingen, kopplad till demokratiska frihetrörelser som band samman amerikanska 1700-talspatrioter med Vietnams samtida nationella befrielserörelse i ett gemensamt, historiskt projekt från imperialism mot nationell suveränitet, från autokrati mot demokrati.

Men denna akademiskt färgade kritik av nationstanken hade kanske inte fått samma genomslag bland liberaler och inom den postsocialistiska vänstern om den inte hade sammanfallit med framväxten av en ny politisk vision baserad på idén om mänskliga rättigheter (MR). Efter Berlinmurens fall kom denna att ersätta den skamfilade socialismen som den sekulära religion som mer än andra kunde attrahera unga idealister. Med tiden kom MR-idealen, ofta i allians med miljörörelsen, att finna uttryck i såväl populära akademiska program som politiska rörelser. För liberala tänkare kunde MR-tanken även kopplas till en kritik av välfärdsstaten och ett bejakande av en postnationell ordning där företag och individer fritt fick husera i det globala marknadssamhället utan att störas av klåfingriga politiker med nationaldemokratiska agendor.

”Med tiden kom MR-idealen, ofta i allians med miljörörelsen, att finna uttryck i såväl populära akademiska program som politiska rörelser.”

MR-ideologin utgår ifrån att varje individ är bärare av vissa grundläggande fri- och rättigheter. Vid första påsyn påminner detta universalistiska anspråk om det moderna medborgarskapsbegreppet. Något som knappast är förvånande då dessa två ideal delar historiska rötter. Båda utgör grundbultar i den moderna politiska teori där familjens, klanens och ståndets primat ersatts med liberala föreställningar om att alla individer har samma värde.

Kopplingen mellan medborgerliga och mänskliga rättigheter fångas tydligt i de franska och amerikanska revolutionernas grunddokument. Den amerikanska självständighetsförklaringen från 1776 inleds sålunda med att de kända orden om att ”alla människor har skapats lika med okränkbara (oförytterliga) rättigheter”. I den franska ”deklarationen om människans och medborgarens rättigheter” från 1789 kan man i samma anda läsa att ”alla människor är födda och förblir fria och lika i rättigheter” samt att ”målet med alla politiska sammanslutningar är bevarandet av de naturliga och oförytterliga mänskliga rättigheterna”.

Med andra ord, vi har här att göra med två trumfkort i den politiska retoriken. Båda är uttryck för samma impuls att utvidga frihetens och gemenskapens gränser. Inom de nya nationalstaterna tog det över tid formen av kampen att utvidga medborgarskap och rättigheter från (vita) män till alla individer i nationen. Här utgjorde det utopiska talet om ”alla människor” en mäktig retorisk språngbräda för kvinnor, arbetare, religiösa, sexuella och etniska minoriteter som mynnade ut i historiskt sett framgångsrika medborgarrättsrörelser i de västerländska nationella demokratierna.

Men redan från början kan man identifiera en latent spänning mellan dessa tankefigurer och de politiska utopier som de agerar barnmorskor åt. Läser man vidare i den franska deklarationen om människans och medborgarens rättigheter så möts man av en viktig begränsande princip, nämligen tanken om nationen och dess suveränitet: ”All överhöghet (suveränitet) härstammar från nationen. Ingen sammanslutning eller individ kan utöva någon auktoritet som inte kommer direkt från nationen.” Frågan blir då i vilken mån som nationens suveränitet och *medborgarskapets* primat, å ena sidan, och individens oförytterliga rättigheter som människa, å den andra, förstärker eller hamnar i konflikt med varandra.

Ett svar är att så länge som framtidvisionen förutsätter en federalistisk politisk ordning så upphävs – till stor del i vart fall – denna konflikt. Detta var också kärnan i hur till exempel Immanuel Kant tänkte när han skrev sitt traktat om ”den eviga freden”. Och i stora delar har federalismen också varit den konkreta form som demokratiska försök att vidga ramarna för den liberala universalismen har tagit. Nationernas förbund, FN, EU och USA är alla politiska strukturer som är byggda underifrån, med nationalstater – delstater – som grundenheter.

Ett problem med denna princip har varit att många av FN:s medlemsstater de facto har lidit av grava demokratiska underskott. För att tala med den brittiske sociologen T H Marshall: de har inte garanterat sina medborgare civila rättigheter och politiska rättigheter, för att inte tala om sociala rättigheter. De många internationella konventioner som har följt i kölvattnet av FN:s allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna från 1948 kan förstås som försök att etablera globala normer och att knuffa motsträviga regimer i rätt riktning. Ett för svenskt vidkommande speciellt viktigt exempel är Barnkonventionen, där svenskar som Thomas Hammarberg spelade en viktig roll. I viss mån kan denna konvention också ses som ett instrument för att globalisera en svensk eller nordisk syn på barn som autonoma, rättighetsbärande individer, snarare än som föräldrars egendom inom ramen för en mer traditionell familjeideologi. Men sådana universella anspråk öppnar upp inte bara för en kritik av motsträviga och reaktionära länder i andra delar av världen, utan även för potentiellt svårhanterliga krav på svenska kommuner i ett läge där stora antal barn och ungdomar tar sig till Sverige och kräver rättigheter med hänvisning till barnkonventionen och andra internationella fördrag.

Här utmanar MR-rörelsen direkt den nationella suveräniteten. Till en början uppfattades MR mer som en lista på långsiktiga moraliska mål än som juridiskt utkrävbara rättigheter, men med tiden har MR-rörelsen kommit att bli ett uttryck för politikens juridifiering. De har blivit en del av den rättighetsrevolution som svept över världen med rötter dels i den amerikanska medborgarrättsröresen, dels i FN-konventionernas växande anspråk på juridiskt bindande status. Om sociala rättigheter i Marshalls anda bäst förstås som uttryck för den nationella politikens primat i demokratiska välfärdstater, är MR istället kopplade till juridikens globaliserade utmaning av en nationell majoritetspolitik som uppfattas som begränsande och uteslutande av såväl inhemska minoriteter som icke-medborgare.

Den i skrivande stund pågående flyktingkrisen visar att den tidigare enbart latenta spänningen mellan medborgerliga och mänskliga rättigheter nu blivit högst konkret: flyktingar som åberopar MR möter motstånd från dem som hävdar medborgarskapets prioritet. Offentliga och ideella aktörer tvingas nu navigera i detta minerade fält. Det gäller inte minst civilsamhälleorganisationer som av hävd har arbetat internationellt i ett MR-perspektiv, men som nu också regelmässigt tar emot skattemedel för att utföra insatser i Sverige, medel som primärt är ämnade för medborgare.

Denna juridifierade form av universalism står alltså i principiell konflikt med nationalstatens politiska och moraliska logik: nationen som solidarisk gemenskapsform och staten som suverän politisk och juridisk institutionell ordning. Om gränslösheten är den utopiska MR-tankens kännetecken, är tanken om medborgarskap i nationalstaten grundad i gränsdragning och en mer krass och realistisk förståelse av nationalstaten som ett handfast försäkringsbolag där medborgare arbetar, betalar skatt och därigenom förtjänar sina rättigheter.

Det var med denna helt avgörande insikt i åtanke som Hannah Arendt efter andra världskriget gjorde sina banbrytande iakttagelser om den moderna demokratins paradox och medborgarskapets centrala roll som ”rätten till rättigheter”. Och det är med denna paradox – att den nationella demokratin samtidigt är ett mäktigt instrument för inkludering, solidaritet och befrielse inom nationen och för dess medborgare och ett lika fundamentalt redskap för exkludering av dem som inte är nationalstatens medborgare – som vi ännu lever.

Paradoxen handlar om konflikten mellan moraliska ideal och handfast makt i form av rättsutövning. Den moraliska principen om alla människors lika värde ger näring åt en strävan. Men denna kan

Sågs som ett hot mot den svenska modellen.
FOTO: JANERIK HENRIKSSON/TT

>>

förverkligas bara om demokratin, skattebasen, rättsstaten och den polisiära makten når bortom nationalstatens gränser. Och ibland möts man också av tanken att en demokratisk stat frigjord från föreställningar om nationell identitet vore möjlig. Och i förlängningen en värld av postnationella stater befolkade av post-nationella individer.

Men dit har vi inte kommit på långt när och faran är att MR-kritiken av nationalstaten riskerar att kasta ut barnet med badvattnet. Inte minst vänsterns aningslöshet är i detta avseende frapperande. De, om några, borde inse att den demokratiska nationalstaten historiskt har varit deras bästa vän, utan vilken en politik förd i solidaritetens och jämlikhetens namn knappast vore möjlig. För den borgerliga högern ser det annorlunda ut – staten – och framför allt välfärdsstaten – målas ofta fram som ett problem. Men även här skymtar en aningslöshet fram. Utan nationalstaternas investeringar i infrastruktur, utbildning, sjukvård, rättsväsen, försvar och bankväsen är det oklart hur väl en turbo-fri marknad skulle fungera. Det finns goda skäl att analytiskt särа på begreppen stat, nation och demokrati. Men kopplingen mellan dem är lika viktig och frågan är om de kan fungera utan varandra.

”MR-rörelserna tenderar likt miljörörelserna att vara inte bara postnationella utan även postdemokratiska.”

Av samma skäl blir det viktigt att vi tänker mer realistiskt kring relationen mellan mänskliga och medborgerliga rättigheter. Å ena sidan måste vi acceptera att två lika legitima solidaritetsideal står mot varandra. Det finns ingen poäng i att använda MR-idealismen som ett retoriskt slagträ riktat mot medborgarsolidaritet, lika lite som MR-idealismen kan avfärdas som illegitim. Å den andra måste vi på ett mer kallhamrat sätt tydliggöra skillnaden mellan olika typer av rättigheter.

De långsiktiga men för närvarande utopiska mål som kommer till uttryck i olika internationella konventioner är väsensskilda från de juridiskt bindande kontrakt som utgör de nationella välfärdssystemen. Idag existerar dock en viss förvirring kring de internationella konventionernas juridiska ställning. Detta fångas väl i den rapport som Civil Rights Defenders gav ut i december 2015 där man stundtals tycks mena att internationella fördrag bör ha prioritet över nationell suveränitet. Detta kan det finnas fog för när det gäller negativa rättigheter som i grunden handlar om antidiskrimineringslagstiftning. Däremot blir det problematiskt om denna logik även ska gälla positiva rättigheter, det vill säga sociala rättigheter som kostar pengar och som ytterst betalas av medborgare via skatten.

I viss mån handlar denna förvirring om att MR-politiken bygger på en rörelse från politik mot juridik där medborgardemokratin ställs mot mer elitistiska projekt som är grundade i konventioner med juridiska anspråk. MR-rörelserna tenderar likt miljörörelserna att vara inte bara postnationella utan även postdemokratiska. Att etiketten ”populism” idag används allt oftare för att nedvärdera ”folken” när de inte tycker som de upplysta eliterna är ett illavarslande tecken. Det finns skäl att varna för en växande klyfta mellan demokrati och juridik som samtidigt utgör en spänning mellan postnationella eliter och nationellt sinnade medborgare.

Här kan man dra lärdomar från den amerikanska medborgarrättsrörelsen där en alltför stor tilltro till domstolarna gjorde att man lät klyftan mellan folklig förankring och egna övertygelser bli för stora – vilket ledde till en ännu pågående ”backlash”. Det kan också vara på sin plats att notera att den globala juridifieringen så långt främst tjänat storföretagens behov att hantera konflikter på deras egna villkor, snarare än att skapa effektiva globala juridiska verktyg för att befrämja MR.

Till slut torde det bli avgörande att såväl borgerliga partier som vänsterpartier mognar i sin förståelse av och kamp mot Sverigedemokraterna. Mycket krut har lagts ner på en överhettad retorik som tecknar Sverigedemokraterna och deras anhängare som rasister med rötterna i 30-talsnazismen. Förutom att denna kritik av SD ofta tar formen av en självförhärligande moralism som stöter bort just de medborgare som man vill omvända så missar den kärnan i SD:s styrka: dess nationalism. Det är en gammal visdom att om man ska besegra en motståndare måste man först och främst bemöta den där den är som starkast (i SD:s fall deras nationalism), inte där de är som svagast (deras förmenta rasism).

Därför måste kampen handla om vem som skriver berättelsen om Sverige och vad det svenska samhället står för, såväl historiskt som i framtiden. Och vägen fram kan då inte handla om att förneka eller bestrida nationen och nationalstatens legitimet. Tvärtom så kan vi inte, även om vi som ett långsiktigt mål strävar efter en global, kosmopolitisk världsordning, skippa den nationella nivån, speciellt inte då all demokratisk politik som har legitimitet ännu existerar just inom nationalstater.

Lars Trägårdh är professor i historia och civilsamhälleskunskap vid Ersta Sköndal högskola.

Nationalismen är SD:s styrka. FOTO: JESSICA GOW / TT

I den stora svenska famnen

Nationell identitet i svensk tappning bygger inte på etnicitet. Och man behöver inte ens vara medborgare för att ingå i den nationella gemenskapen.

Av Thomas Gür

År 2010 beslöt regeringen att godkänna Högskoleverkets förslag att sökande med utbildning från åländska gymnasier ska kunna konkurrera i samma urvalsgrupper och på likvärdiga villkor som sökande med betyg från gymnasieutbildningar i Sverige. Avsikten var att underlätta för dem att komma in på högskolor i Sverige.

Det innebar att ålänningar kom att ”räknas som svenskar och ingår i den svenska kvoten vid antagningen” som Sveriges Radio rapporterade beslutet (22/3 2010). Finländska medborgare som inte permanent residerar i Sverige kom alltså att få samma rättigheter och räknas i samma kategori som medborgare och i Sverige permanent residerande utlänningar som gått gymnasieutbildningar i Sverige.

I samma nyhetsinslag berättade Ålands dåvarande kulturminister Britt Lundberg att det inte hade varit lätt att övertyga svenska ämbetsmän och politiker om att ”Åland borde ingå i den svenska kvoten”:

”Man fick ta fram den så kallade Ålandsöverenskommelsen från 1921 då Finland fick behålla ögruppen, men Sverige åtog sig vissa förpliktelser, säger hon.

– Det krävdes en viss pedagogisk talang tror jag att övertyga Sverige om att man sedan Ålandsöverenskommelsen i början av förra seklet, där man tog på sig ett särskilt ansvar för Åland, för att bevara det svenska språket och den svenska kulturen.”

I beslutet framskymtar ett sätt att se på ålänningarna, utländska medborgare men etniska svenskar, som del av en gemenskap som inte går att fånga i en enkel juridisk term. Så som en svensk minoritet i Finland (kvar inom Finlands gränser av historiska skäl och på grundval av en överenskommelse mellan de två staterna) ses de ändå som en del av den svenska nationen på etnisk grund.

En annan syn på vilken grundval man kan anses tillhöra den svenska nationen återfinns i dessa två lagtexter, den första från Lagen om konsulärt ekonomiskt bistånd och den andra från Utlänningslagen.

I lagen om konsulärt ekonomiskt bistånd (2003:491), för svenska medborgare som hamnat i ekonomiska trångmål i utlandet, hittar man också ett par bestämmelser om att även utlänningar som är bosatta i Sverige kan få sådant bistånd från svenska staten:

3 § Konsulärt ekonomiskt bistånd kan lämnas till
1. *svenska medborgare som är bosatta i Sverige, och*
2. *flyktingar och statslösa personer som är bosatta i Sverige.*

4 § Om det finns särskilda skäl för det kan konsulärt ekonomiskt bistånd även lämnas till
1. *en svensk medborgare som inte är bosatt i Sverige, och*
2. *en annan i Sverige bosatt utlänning än som avses i 3 § 2.*

Det mest intressanta i detta sammanhang är den kategori som anges i paragraf 4.2.

Det är naturligt att Sverige kan ekonomiskt bistå svenska medborgare och flyktingar och statslösa bosatta i Sverige, eftersom statsmakten kan anses ha ett ansvar för dem – de är antingen medborgare i landet eller saknar möjlighet att få hjälp av något annat land på grundval av sin status som flyktingar (från en statsmakt som förföljer dem) eller som statslösa.

Det är värt att notera att statsmaktens åtaganden är vagare när det kommer till att bistå svenska medborgare bosatta utomlands. I propositionen som föregick lagen motiveras detta med den så kallade ”bosättningsprincipen” – att man är bosatt i Sverige och skattskyldig i Sverige. ”Bosättningsprincipen innebär att svenskar som har flyttat från Sverige i princip är avskurna från rätten till konsulärt ekonomiskt bistånd.” (Prop. 2002/03:69, s. 37)

Samma princip tillämpas å sin sida på utländska medborgare som är bosatta i Sverige, men med ett motsatt utfall. Dessa kan, om särskilda omständigheter föreligger, också få konsulärt ekonomiskt ››

I den bästa av världar: både ålänning och svensk.

FOTO: ÅLANDSTIDNINGEN

bistånd av den svenska staten, när de är utomlands och formellt den statsmakt som de är medborgare i, egentligen borde ta det ansvaret. Här fungerar ”bosättningsprincipen” till deras fördel, och utlänningar bosatta i Sverige får sålunda samma rättigheter som svenska medborgare bosatta utomlands.

Det folkrättsliga begreppet *jus protectionis*, rätten för varje land att tillvarata sina egna medborgares rättigheter utomlands, talar sålunda för att bistånd inte lämnas till medborgare i andra länder även om de är bosatta i Sverige. Men i lagens förarbeten menade regeringen att detta ändå kunde låta sig göras, inte minst med hänvisningen till principen att dessa personer hade sin ”egentliga hemvist” i Sverige (Prop. 2002/03:69, s 38).

Än tydligare framgår detta i ett annat förarbete till lagen, den utredning som föregick propositionen: ”Det bör finnas en möjlighet att, om det finns särskilda skäl, även lämna tillfälligt ekonomiskt bistånd för hemresa m m till en annan utländsk medborgare som är bosatt i Sverige, än den som är flykting eller statslös. Det kan t ex gälla en person som har fått permanent uppehållstillstånd i Sverige på grund av familjeanknytning till en svensk medborgare eller en flykting eller statslös som är bosatt här. Hänsyn bör även tas till vederbörandes mer eller mindre långa hemvisttid i Sverige.” (SOU 2001:70, s 211.)

Sommaren 2006, kom Sverige mycket riktigt att evakuera 8 400 personer från Libanon ”med hemvist i Sverige”, då strider utbröt mellan Israel och Hizbollah – alltså såväl svenska medborgare som utländska medborgare bosatta i Sverige.

”Det är värt att notera att statsmaktens åtaganden är vagare när det kommer till att bistå svenska medborgare bosatta utomlands.”

När man tillämpar bosättningsprincipen och tar hänsyn till utlänningars familjeanknytning till svenska medborgare eller hemvisttid i Sverige, tillämpar man uppenbart en principiell hållning som trumfar den om det juridiska medborgarskapet. Trots att personen ifråga inte är svensk medborgare, ses han som en del av Sverige, alltså samhörig med landet inom ramen för en nationell gemenskap.

Denna hållning blir än tydligare när man tittar på vad Utlänningslagen säger om utvisning från Sverige av utländska medborgare som begått brott och om vilka undantag som det finns från denna bestämmelse.

Av Utlänningslagen (2005:716, kap. 8, §1) framgår att en utländsk medborgare som dömts till ett brott som föranlett svårare påföljd än böter och med ytterligare några uppfyllda rekvisit, ”får utvisas” ur Sverige. Det finns dock ett tydligt stipulerat undantag: ”En utlänning får inte utvisas enligt 1 § om utlänningen kom till Sverige innan han eller hon fyllde 15 år och hade vistats här sedan minst fem år när åtal väcktes.”

Notera sålunda här att en utländsk medborgare som kom till Sverige före 15 års ålder och som hunnit vistas i landet i minst fem år när åtal väcktes, oavsett brottets karaktär eller utlänningens ålder, aldrig kan utvisas ur Sverige.

Denna bestämmelse infördes i Utlänningslagen för mer än 30 år sedan, vid de justeringar som företogs 1984 i lagens dåvarande version. Den då ansvariga invandrarministern, Anita Gradin, motiverade det så här: ”Vid tillkomsten av nuvarande UtlL [Utlänningslag] framhölls av föredragande statsrådet (prop.1979/80:96) samt av justitie- och arbetsmarknadsutskotten, att den som har kommit hit som barn eller som har fått större delen av sitt liv präglat av förhållanden i Sverige, inte bör avlägsnas härifrån på grund av brott. Uttalandena godtogs av riksdagen. En sådan tillämpning ansåg de bägge utskotten inrymmas i de lagregler som föreslogs och som sedermera antogs av riksdagen. IPOK [Invandrarpolitiska kommittén] har i sitt betänkande anfört, att det är angeläget att klarlägga att denna tolkningsregel är avsedd att gälla oberoende av vilket brott det är fråga om samt att det bör vara tillräckligt att den det gäller har vistats här sedan ungdomsåren. Även jag har bedömt det som angeläget med ytterligare preciseringar i form av uttryckliga lagbestämmelser[...] När förutsättningarna enligt paragrafen är uppfyllda föreligger ett absolut utvisningsförbud. Situationen är i praktiken densamma som om utlänningen hade erhållit svenskt medborgarskap. Även i andra fall bör stor restriktivitet iakttas i fråga om utvisning av den som har kommit hit som mycket ung och fått större delen av sitt liv präglat av förhållandena i vårt land.” (Proposition 1983/84:144, s. 115f)

Nyckelresonemangen ovan är att utlänningen i fråga ”fått större delen av sitt liv präglat av förhållandena i vårt land”, vilket ger honom eller henne en rättighet, rätten att aldrig kunna bli utvisad, som ”är i praktiken densamma som om utlänningen hade erhållit svenskt medborgarskap”. Här står vi alltså inför en princip som trumfar den om det juridiska medborgarskapet, principen om hemvisten.

Utlänningen är, enligt lagstiftarens uppfattning, en så given eller självklar del av en gemenskap som präglar Sverige, att han i realiteten är svensk medborgare i detta avseende. Alltså en del av den svenska nationen – visserligen på andra grunder, alltså inte på etniska, än de ålänningar som fick räknas in i den svenska kvoten i det första exemplet, men likväl.

I det första exemplet med de åländska studenterna stöter vi på en nationell samhörighetsuppfattning och ödesgemenskap som grundar sig på etnicitet. Ålänningarna ses som svenskar i nationell bemärkelse, därför att de också är etniska svenskar. I de två senare exemplen stöter vi istället på en nationell samhörighetsuppfattning och ödesgemenskap som bygger på boende i och prägling av ”förhållandena i vårt land”. Utlänningar residerande sedan längre tid eller, som i exemplet från Utlänningslagen, uppvuxna eller till och med födda i Sverige, ses som en del av den svenska gemenskapen, nationen, utan att vara medborgare i riket.

I det senare fallet har vi att göra med en syn på nationell gemenskap som är grundad på en civil eller territoriell nationell identitet, där en stat söker bygga samhörigheten mellan sina invånare på likabehandling av medborgarna och icke-medborgare, utlänningar, som delar samma ödesgemenskap. I det förra fallet står vi inför en syn på nationell gemenskap där samhörigheten bygger på en delad etnicitet, även med andra länders medborgare.

De två typerna sammanfaller med Walker Connors distinktion mellan civil (”civic”) respektive etnisk nationalism. Anthony D Smith förklarar å sin sida att de två typerna av nationalism i sin tur grundar sig på tidiga uppfattningar om hur en etnisk gemenskap (*ethnie*) definieras. Den första på en elits eller en aristokratis självuppfattning och kulturella/språkliga identitet inom ramen för det territorium som den behärskar och vars styrka härrör från dess geografiska kontroll genom statsmakten, än dess sociala förankring. Och i det andra fallet på en demotiskt baserad etnicitet som går genom många sociala lager och som ofta sammanbinds av ett gemensamt kulturellt kitt så som religion eller språk.

>>

Holländaren Cornelis Vreeswijk: bland det svenskaste vi har.

FOTO: HUGO SVENSSON & GÖRAN EKLINDER/TT

I svensk historia har den förhärskande nationalitetsuppfattningen pendlat mellan en nationell identitet baserad på etnisk svenskhet å ena sidan och en territoriell och medborgarskapsbaserad nationell identitet å den andra. Eftersom majoritetsbefolkningen till absolut övervägande del varit etniska svenskar, har också den svenska etniciteten kommit att prägla den nationella identiteten och kulturen. Men det är värt att notera att adeln och de högre tjänstemännen runt hovet från 1500-talet och framåt historiskt haft ett stort inslag medlemmar av utländska ätter och att det inte funnits ett krav på ens språklig assimilation från statsmaktens sida visavi dessa grupper i den första generationen, där det räckte med tro- och huldhetseden – alltså vara av lutheransk trosbekännelse och huld mot konungen. Deras barn å sin sida kom, på grundval av hjärtlandets etniska homogenitet, att ändå undantagslöst assimileras.

Den försvenskning som den centrala statsmakten företog i de av Danmark (och Norge) erövrade provinserna, Skåne, Blekinge, Härjedalen, Jämtland, under det sena 1600-talet, var således inte heller etnisk till sin karaktär, utan gällde krav på en administrativ och språklig anpassning till centralmakten, till Stockholm. Det natio-

nella enhetliggörandet av Sverige, försvenskningen av Sverige som den omnämns som ibland, från 1800-talets mitt och framåt, var inte heller etniskt grundat, även om det ägde rum i ett mycket homogent etniskt samhälle. Ty det var också samtidigt som de svenska judarna och kristna dissenter fick medborgerliga rättigheter från 1870 och framåt, fram till den nya dissenterlagen 1951. (En uppfattning om i vilken starkt homogen etnisk samhällsmiljö som denna utveckling sker får man, när man beaktar att 1868 utgjorde judarnas antal 1 328 och katolikernas 382).

Tanken, efter förlusten av Finland 1809, att forma en svensk nationell identitet och gemenskap på svensk etnisk grund, kulminerade i den så kallade Allsvenska rörelsen och dess ledande ideolog och förkunnare, den konservativa professorn i klassiska språk, Vilhelm Lundström, riksdagsledamot och tillika en av grundarna av studentföreningen Heimdal i Uppsala.

Enligt Lundström hade svenskarna två fosterländer – det politiska fosterlandet var Sverige. Det andra fosterlandet var det svenska språkområde som inbegrep alla svenskar var de än fanns i världen – det var den svenska nationaliteten i etniskt och språkligt avseende. Svenskarna i världen utgjorde omkring nio miljoner själar och av dessa bodde tre miljoner utanför Sverige. Den övergripande uppgiften för den allsvenska rörelsen var att andligt, språkligt och om möjligt ekonomiskt föra samman svenskarna – en allsvensk samling.

Men den allsvenska rörelsens mål mötte ingen politisk resonansbotten vare sig i Sverige eller i Finland och Estland. Delvis mötte den motstånd i och med framväxten av en finsk och estnisk nationalism, som såg med misstanke på rikssvenska försök att få ett inflytande i den nya republikerna genom de svenska minoriteterna inom respektive land. Dessutom var Finlands tvåspråkighet inskriven i grundlagen, som talade om jämställdhet och inte om minoritet kontra majoritet.

Men framförallt var den svenska statsmakten mycket avogt inställd till att efter Ålandsfrågans lösning understödja strömningar som kunde försvaga Finland eller störa de politiska förbindelserna mellan Helsingfors och Stockholm. Finland utgjorde en buffertzon mot Sovjetunionen och den svenska nedrustningen från 1925 var avhängigt ett starkt och sammanhållet Finland. Ett bejakande av svensk irredentism i Finland skulle också riskera att den finska minoriteten i Sverige kunde få en liknande roll.

Vilhelm Lundström var Allsvenska rörelsens ledande ideolog. FOTO: RIKSARKIVET

Allsvenskheten fick aldrig politisk uppackning av något parti i Sverige. Dess idéer bemöttes med likgiltighet eller öppet avståndstagande från socialdemokratin och av liberalerna. Även den svenska högern tog avstånd från en etnisk definierad nationalism som skulle omfatta svenska minoriteter utomlands som inte var svenska medborgare.

Försöket att mobilisera kring en etnisk svensk nationalism som gick bortom landets gränser föll sålunda på hälleberget. Svensk nationell identitet och nationalkänsla kom i sin samtida och fortsatta tappning att grundas på en tanke om en ödesgemenskap som delades av dem som befann sig inom territoriets/rikets gränser. Det är denna inställning som återkommer i lagbestämmelserna ovan från Utlänningslagen och Lagen om konsulärt bistånd. Den etniskt definierade svenskheten, som återfinns i diskussionen och slutligen i avgörandet av Ålandsfrågan, är en underströmning, men så svag, att, som framgår av det återgivande uttalandet, det krävdes pedagogisk talang att övertala politiker och ämbetsmän om att ålänningarna skulle inräknas i svenskkvoten vid ansökan till högskolor i Sverige.

En signifikant egenhet är att den svenska idén om en civil nationell identitet som utgår från medborgarskapstanken men som utsträcks även till icke-medborgare bosatta i landet, utvecklas i ett så pass etniskt homogent samhälle som det svenska. Detta är också en av förklaringarna till varför nationell identitet och nationalism i svensk tappning, nästan alltid (och felaktigt) antas vara grundad på (en exkluderande) etnisk svensk identitet.

Det är så paradoxalt att svenska språket som har termer för att i beskrivningen av förhållanden i Finland skilja mellan etnicitet och nationalitet/medborgarskap, ”finne” respektive ”finländare”, ”finskt” respektive ”finländskt” (jämför också ”est” och ”estländare”, ”estniskt” och ”estländskt”) saknar det för samma slags förhållanden i Sverige.

Begreppet ”svensk” kan således i detta sammanhang beteckna tre olika kategorier: a) etniska svenskar, som ju utgör den absoluta majoriteten av befolkningen, b) medborgare i Sverige, som inte alla är etniska svenskar och c) tillhöriga den svenska nationen, utan att nödvändigtvis ens vara svensk medborgare, så som framgått av de lagtexter jag återgivit.

En stor del av förvirringen i den svenska diskussionen kring etnicitet, medborgarskap och nationalitet härrör från att det inte finns tydliga språkliga särskiljande begrepp för de tre arterna av ”svenskhet”.

Är då den sistnämnda kategorin, en nationell svenskhet som går bortom både etnicitet och medborgarskap, bara en intellektuell exercis utan större betydelse? Svaret är nej.

Cornelis Vreeswijk var en av Sveriges och det svenska språkets absolut största trubadurer, i klass med Bellman och Taube. Han föddes i Nederländerna 1937, invandrade till Sverige med sin familj 1950. Han behöll sin nederländska och hade också en artistkarriär i sitt födelseland. Han blev aldrig svensk medborgare. Han var inte svensk vare sig till etnicitet eller medborgarskap.

Men Vreeswijk var svensk till nationaliteten. En framstående företrädare för den svenska nationen.

Thomas Gür är företagare och skribent. Han ingår i *Axess* redaktionsråd.

En ömtålig nationalism

Just oklarheten och flexibiliteten kring brittisk nationalism har varit avgörande för dess varaktighet. Men nu hotas samhörigheten av separatistiska krafter.

Av Stephen Castle

Nationalism är inte något som tränger sig på särskilt ofta i den 1930-talsvärld där den urbrittiske komiske hjälten Bertie Wooster flackar mellan sin klubb i London och olika lantegendomar, fullt upptagen med att undvika giftermål. Men när den gör det är den ungefär lika välkommen som ett besök från en sträng och avståndstagande faster.

Nationalisten i fråga är Roderick Spode, grundare av en grupp aktivister som går under namnet ”Storbritanniens räddare” – och mannen som inte lyckades ordna tillräckligt med mörka skjortor till sina anhängare, vilket tvingar dem att gå omkring i svarta kortbyxor istället.

Spode, som bygger löst på Oswald Mosley, fascistledaren som dök upp i Storbritannien före andra världskriget, är mer löjlig än ondskefull. Hans mörka hemlighet, exempelvis, är att han tjänade pengar på att driva en butik med damunderkläder – till råga på allt under det franska namnet Eulalie Sœurs.

Närmare åttio år efter det att P G Wodehouse skapade denna rollista ses flaggviftande i Storbritannien alltjämt som endast något mindre excentriskt än att paradera omkring i kortbyxor. Det är inte många brittiska hem som har en flaggstång. I själva verket råder det till och med en viss förvirring kring den brittiska flaggan, som är allmänt känd som Union Jack men som tekniskt sett borde kallas unionsflaggan. Under många år lade högerextremistiska grupper beslag på denna nationalsymbol innan den kunde tas tillbaka av allmänheten.

Britterna brukar göra anspråk på att ha ett stort antal dygder: vidsynthet, anständighet, sunt förnuft, praktisk läggning, styrka (i synnerhet i motgång, känt under begreppet ”stiff upper lip”) och, kanske mest av allt, humor. Men öppen nationalism, eller offentliga eller översvallande uppvisningar av patriotism, är än idag i allt väsentligt någonting obrittiskt.

För att förstå varför kan vi dröja oss kvar vid perioden kort efter det att Bertie Wooster skapades av P G Wodehouse, då Storbritannien fann sig indraget i andra världskriget och en existentiell kamp mot några mycket otäcka nationalister.

Det här var en tid då Storbritannien modigt mötte nazister och andra flaggviftande fascister på det europeiska fastlandet i det som Winston Churchill beskrev som nationens ”stoltaste stund”. Medan Hitlers fanatiska, gutturala orerande sporrade anhängarna under massmötena i Nürnberg stod Churchills avspända men ändå teatraliska talarkonst, och hans envist trotsiga ton, i samklang med britternas självbild.

Denna föreställning om den envisa, lugna men samtidigt bestämda brittiskheten har så klart djupare rötter, de går åtminstone tillbaka till 1600- och 1700-talen då John Bull framträdde, en fantasifigur som liknar USA:s onkel Sam (även om han är lite mer rundlagd, kanske för att han är så förtjust i rostbiff). Precis som onkel Sam hyllade John Bull värderingar som uppriktighet, lojalitet och motstånd mot aggression.

Och det finns ett uppenbart skäl varför denna nedtonade, bagatelliserade nationalism har överlevt den bulldoggaktiga anda som representeras av John Bull, vars bild man sällan ser nuförtiden. Det beror på att Storbritannien inte är en nation, det är en förening av flera nationer – och dessutom en komplex sådan.

Storbritannien består av England, Skottland och Wales – medan även Nordirland räknas med i Förenade kungariket, United Kingdom. De två begreppen är resultatet av en rörig historia med samarbete och konflikter bland folken på de två öarna.

För att förstå hur flexibel denna lösning är behöver man bara titta på hur de nationella sportlagen är sammansatta. England, Skottland, Wales och Nordirland har samtliga egna nationella fotbollslag. ››

Separatismens triumf: SNP-ledaren Nicola Sturgeon.

FOTO: JEFF J MITCHELL/GETTY IMAGES

Avspänt i Twickenham. FOTO: STEPHEN CASTLE

Men när det gäller rugby har England, Skottland och Wales nationella lag medan nordirländarna spelar för Irland. Vid olympiaderna medverkar ett lag från Förenade kungariket även om det – förvirrande och till en del nordirländares förtret – kallar sig Team GB, förkortning för Team Great Britain. Regeln är, kort och gott, att det inte finns någon regel.

I motsats till i Spanien, som vägrar erkänna Katalonien som nation, tvivlar ingen i Storbritannien på att Skottland och Wales är fullvärdiga länder. Att göra det vore detsamma som att inte vilja kännas vid historien.

Ett av de avgörande stegen mot Skottlands union med England togs år 1603 då Jakob VI av Skottland blev Jakob I av England i vad som i själva verket var ett skotskt övertagande av den engelska kronan. Under de följande århundradena hade Skottland ett eget (vanligtvis överlägset) utbildningssystem och dessutom en separat samling lagar.

Som historikern Linda Colley beskriver i boken *Britons. Forging the Nation 1707–1837* var skapandet av Storbritannien inte någon okomplicerad historia, utgången var inte heller på förhand given. Landet var, hävdar hon, ”ett påfund som framförallt formades av krig”.

”Gång på gång”, skriver hon, ”förde krigen mot Frankrike britterna, oberoende av om de härstammade från Wales eller Skottland eller England, till sammandrabbningar med en uppenbart fientligt inställd motpart och sporrade dem att kollektivt definiera sig mot den.”

Detta konsoliderades senare genom det brittiska imperiets expansion, vilket gav skottarna möjligheter till handel som de aldrig kunde ha förväntat sig på egen hand. Men det var gemensamma intressen och rädsla för andra som förenade Storbritannien.

Flera århundraden senare – vad innebär det att vara brittisk? Vid en naturaliseringsceremoni för invandrare som är på väg att få brittiskt medborgarskap i Twickenham, en välmående förort till London, är den främre stolsraden packad av människor som står i begrepp att bli undersåtar till drottning Elizabeth II. Dessa nya britter kommer från hela världen – bland dem finns ett antal amerikaner och kanadensare samt en handfull mexikaner och bulgarer (men inte en syrier så långt ögat kan nå). Längst fram i rummet finns en brittisk flagga och på ett staffli står en bild av drottningen, hon ser mycket yngre ut än hon gör på tv nuförtiden. Då vice borgmästaren anländer i full mundering reser sig församlingen som en man.

Det som inleds som ett högtidligt, formellt evenemang råkar dock snart vilse. Vice borgmästaren håller ett tal om sevärdheterna i Twickenham, i vilket hon hoppar hit och dit. Sedan, när hon delar ut naturaliseringsintyget, flörtar hon skämtsamt med de nya brittiska männen. ”Å ett sånt fint starkt handslag”, säger hon. Det verkar bara finnas ett vagt utkast till manus. En annan tjänsteman håller ett tal som tillstår att en del av de nya britterna kan ha fått sitt medborgarskap av administrativa eller skatteskäl (”ingenting fel med det”) medan det för andra innebär ”slutet på en lång resa”. Nästan som en tanke som man kommer på i efterhand, och utan att utveckla resonemanget närmare nämner han att Storbritannien är det ”bästa landet i världen” att bo i. Samtidigt, längst bak i salen, kryper ett uttråkat barn över golvet.

Efter det att nationalsången spelats och några fotografier tagits är det hela över och de nya britterna går var och en till sitt, redo för nästa byråkratiska slag, den här gången för att få sina rödbruna brittiska pass. Paloma Gutierrez Keever, en av de nya britterna, tycker att den här sortens evenemang är en bra idé och säger att ”det går upp ett ljus när de säger ’välkommen till ditt nya land’ ”. Men hon tillägger artigt att hon hade väntat sig ”att det hela skulle vara högtidligare, mer formellt och allvarligare”.

Den här sortens ceremonier är någonting relativt nytt i Storbritannien och ses som en del av gensvaret på debatten om den nationella identiteten (och om assimilering av minoriteter). Ett antal politiker har på senare tid funderat kring begreppet brittiskhet. John Major, som var premiärminister 1990–1997, utvecklade en gång sin folkliga syn på vad det innebär att vara brittisk, en syn som – redan då – huvudsakligen existerade i premiärministerns rosafärgade minne. Det var, sa han, ”ett land med långa skuggor över lantliga cricketplaner, ljummet öl, gröna förorter, hundälskare och gamla tanter som cyklade till nattvarden genom morgondimman”.

År 2006 funderade Gordon Brown, som härstammar från Skottland, också på ämnet och undrade varför Storbritannien inte har något ”nationellt högtidlighållande av vilka vi är och vad vi står för”. ”Vad är vår motsvarighet till den nationella symbolism som en flagga i varenda trädgård i USA innebär?” tillade Gordon Brown och föreslog att en nationaldag skulle införas för att fira den brittiska identiteten. Tanken väckte aldrig något gensvar. Istället tog diskussionerna om identitet en ny vändning till följd av terrorattentaten i London år 2007 som till mångas förvåning utfördes av människor som hade växt upp i landet.

Sedan dess har ingen på allvar återvänt till idén om en ”Storbritanniens nationaldag” – landet hankar sig fram med excentriska eller halvhjärtade firanden. Bland dessa hittar vi den militära ceremonin ”Trooping of the Colour” för att fira drottningens ”officiella” födelsedag (jämte hennes riktiga födelsedag, även om ingen av dem är allmänna helgdagar) och avslutningen på säsongens promenadkonserter ”Last Night of the Proms”, med framföranden av

”Rule Britannia” och den fosterländska hymnen ”Jerusalem”. Det de har gemensamt är kanske att de knappt märks av de flesta britter.

Om de illustrerar något är det att det oklara med allt som omger den brittiska nationaliteten, dess flexibilitet och till och med dess neutralitet, antagligen har varit avgörande för dess varaktighet. Bara någonting som är så här obestämbart och dämpat kan låta människor ansluta sig till de många identiteter som Storbritannien består av. Ett av de bästa sätten att förolämpa någon från Skottland eller Wales är att beskriva honom eller henne som engelsk. Men de flesta accepterar förmodligen begreppet brittisk, vilket gör att de kan hålla fast vid sin skotska eller walesiska identitet utan någon inkonsekvens.

Folk från de etniska minoriteterna verkar känna likadant. Följaktligen är det, enligt en forskningsanalys av 2011 års folkräkning, mycket mer troligt att bangladeshier, pakistanier, indier och svarta ser sig själva som bara brittiska – hellre än att också se sig som engelska.

Om det är lättare att tänka på sig själv som svart britt hellre än svart engelsman eller engelska beror det på att brittiskheten är mycket lätt att anamma.

Men om brittiskheten har dragningskraft bland vissa av de etniska minoriteterna håller den snabbt på att förlora sin popularitet i Skottland. Under en middag i en lägenhet i södra London berättade en skotsk före detta medlem av det brittiska parlamentet för Labourpartiet, som för närvarande befinner sig i opposition, att han var tillräckligt gammal för att minnas finalen i VM i fotboll 1966, den enda gången som England vunnit tävlingen. Han, hans far och familjens vänner hejade alla på England. Men numera, förklarade han, när England spelar landskamp håller de flesta skottar automatiskt på motståndarlaget, vilket det än är.

”Längst fram i rummet finns en brittisk flagga och på ett staffli står en bild av drottningen, hon ser mycket yngre ut än hon gör på tv numera. Då vice borgmästaren anländer i full mundering reser sig församlingen som en man.”

Detta återspeglar delvis en generationsmässig utveckling av hållningen på båda sidor om den skotska gränsen. Under andra världskriget, då Storbritannien mötte ett existentiellt hot, stod England och Skottland självfallet på samma sida. Det var en erfarenhet som förstärkte skapandet av Storbritannien som historikern Linda Colley beskriver. Kriget underbyggde de sociala kontakterna mellan individer från de två länderna som slogs sida vid sida. Och efter kriget, när det inte var vanligt att resa till kontinenten, var en semester i Skottland det mest exotiska resmålet som de flesta engelsmän kunde tänka sig. För 2000-talets semesterfirare är det dock ofta billigare att flyga till Spanien än att ta tåget till Skottland, där det dessutom verkligen inte finns någon garanti för att solen skall skina på stranden.

Men kanske ännu mer brännande är den politiska sprickan mellan England och Skottland. En gång i tiden var Skottland de konservativas (Torypartiets) viktigaste distrikt. I 1955 års allmänna val fick de konservativa mer än hälften av de skotska mandaten i det brittiska parlamentet. I 1997 års allmänna val fick man dock inte ett enda.

Denna process var till stor del en reaktion på Margaret Thatchers regering, som kom till makten 1979. När hon tillträdde var hon fast besluten att slå sönder den enhetliga nationella förmyndarkultur som hade växt fram under 1960- och 1970-talet – samtidigt som landets ekonomiska kraft försvagades – och stänga industrier som gick med förlust. Det slog hårt mot Skottland. Men många skottar irriterades också av hur den väsentligen engelska Thatcher såg ut och lät, följaktligen röstade Skottland enhälligt på Labour i de allmänna valen 1979, 1983 och 1987.

Det spelade ingen roll. Enligt de brittiska vallagarna vann Thatcher ändå, tack vare de engelska rösterna, ett resultat som bara gjorde missnöjet ännu mer utbrett i Skottland. När Labour till slut fick sin jordskredsseger i valet 1997 försökte de överbrygga denna klyfta genom att etablera ett nytt skotskt parlament som, hoppades man, skulle tillgodose skottarnas strävanden.

I själva verket har det motsatta inträffat. De politiska systemen i de två nationerna har gått ännu mer åt olika håll, pådrivna av det självständighetsförespråkande Skotska nationalistpartiet (SNP) som har genomgått en rad metamorfoser sedan det bildades. Ursprungligen hade det rykte om sig att vara ett parti som stod till höger om mitten, vilket ledde till att medlemmarna fick smeknamnet ”Tartan Tories” (konservativa i skotskrutigt). Det genomgick en fas där det var motståndare till den europeiska integreringen. Men i sin nuvarande inkarnation förespråkar SNP en mer vänsterorienterad, inkluderande sorts nationalism. Man välkomnar migranter och hävdar att ett självständigt Skottland, tack vare inkomsterna från oljan och gasen, skulle kunna ha de nordiska ländernas framgångar som förebild inom Europiska unionen. Taktiken går ut på att utnyttja mer allmänna kommunitaristiska traditioner, vilka är mycket starkare i Skottland än i England.

Ett drag av detta kan ses i de mer demokratiska strukturer som historiskt utvecklades i den skotska kyrkan, där församlingsmedlemmarna utser prästerna. Ett annat syns i den kommunitarianistiska livssyn som ges konkret uttryck i den skotska filosofin och teologin, som hos John Macmurray, 1900-talsfilosofen vars kristna socialism lär ha inspirerat den före detta premiärministern Tony Blair. Efter att ha kommit till makten i det skotska parlamentet gav SNP skottarna ett antal förmåner som engelsmännen inte åtnjuter: bättre vård i hemmet för de äldre, gratis universitetsutbildning, läkemedel och bussresor för pensionärer. Men detta tillfredsställde inte skottarnas strävanden och den nuvarande konservative premiärministern, David Cameron, blev till slut tvungen att gå med på en folkomröstning om Skottlands självständighet. Han räknade med att skottarna skulle säga nej till separatism och, på så sätt, underminera kampanjen för självständighet.

När resultatet i folkomröstningen tillkännagavs tidigt på morgonen den 19 september 2014 stod det klart att den första delen i detta vågspel hade lyckats. Skottarna hade röstat ungefär 55 mot 45 procent för att säga nej till en separation, kanske oroade man sig för självständighetens osäkerhet. Men den andra delen i beräkningen – att detta sanningens ögonblick skulle stärka skottarnas brittiskhet – gick käpprätt åt pipan för Cameron. Trots att man inte fick ett ja i 2014 års folkomröstning om självständighet väckte separatisternas valkampanj stödet för SNP, ett parti som alltjämt verkar för självständighet. I 2015 års allmänna val fick David Camerons konservativa parti egen majoritet i det brittiska parlamentet, men bara en av lagstiftarna valdes av skottarna. Labour, Storbritanniens huvudsakliga oppositionsparti och en gång Skottlands ledande politiska kraft, ››

reducerades också till en parlamentsledamot från Skottland, i och med att SNP nästan fick samtliga skotska mandat i denna anmärkningsvärda politiska jordbävning.

Detta betyder att Storbritannien styrs av ett parti, de konservativa, med mycket litet stöd i Skottland. Samtidigt tävlar inte partiet som dominerar den skotska politiken – SNP – ens om mandaten i England.

Framgången med det skotska parlamentet har också fått politiska och konstitutionella följder som hotar att destabilisera det brittiska beslutsfattandets uppbyggnad och framkalla ett engelskt bakslag. På grund av skottarnas begränsade självstyre kan de, i motsats till engelsmännen, kämpa om mandat i två församlingar. Början på en motreaktion utanför Skottland verkar gynna United Kingdom Independence Party (UKIP), som kampanjar för att lämna Europeiska unionen och som – trots sitt namn – spelar på engelsk nationalism.

Som en följd av detta vill David Cameron nu att de engelska parlamentsledamöterna skall få större makt över lagar som bara berör England. Men detta drag hotar att underminera unionsprincipen som det brittiska parlamentet vilar på, genom att det skapar två sorters lagstiftare.

Samtidigt berör även den andra folkomröstning som Cameron utlovat, om medlemskapet i Europeiska unionen, avgörande punkter i Storbritanniens förhållande till omvärlden. En del av EU-skeptikernas argument för en ”Brexit” är att Storbritannien skulle tjäna på att fokusera mer på handelsförbindelserna med sina gamla allierade i Brittiska samväldet samt snabbväxande utvecklade länder och utvecklingsländer, bland dem Kina.

Med den underförstådda påminnelsen om Storbritanniens maktställning under imperietiden är detta något som mer tilltalar folk i England än norr om gränsen, där skottarna enligt opinionsundersökningar är mer positiva till EU-medlemskapet än engelsmännen.

Detta innebär att det finns en möjlighet att Skottland röstar för att stanna kvar i EU, men tvingas lämna unionen på grund av hur engelsmännen röstat. Om det skulle hända blir en andra folkomröstning om skotsk självständighet mycket trolig – och denna gång kan den komma att vinnas av separatisterna. I vilket fall som helst skulle sprickan mellan engelsmännen och skottarna bli tydligare än någonsin förr.

Allt detta leder fram till frågan huruvida Storbritannien nu är på väg mot en ny och farlig nationalismens tidsålder.

Svaret beror till stor del på om nationalisterna i Skottland kan fortsätta att skörda förbluffande politiska framgångar och sätta ännu större tryck på en ömtålig brittisk konstitutionell lösning som stegvis byggts upp under flera århundraden. En sak står dock klar: nuförtiden skulle en grupp som kallar sig ”Storbritanniens räddare” verka ännu mer absurd och malplacerad än den gjorde i den 1930-talsvärld där P G Wodehouses komiske hjälte Bertie Wooster levde.

Dagens ökande nationalism är inte en brittisk företeelse utan dess antites – en serie konkurrerande nationalistiska stämningar i Skottland, England och Wales. Och den hotar inte bara den brittiska nationella identiteten utan även Storbritannien.

Stephen Castle är journalist i *International New York Times*.
Artikeln är skriven särskilt för *Axess*.
Översättning: Martin Peterson

Churchill i samklang med nationen.

FOTO: J A HAMPTON / TOPICAL PRESS AGENCY / GETTY IMAGES

I ständig kamp mot övermakten

Polens historia är kantad av hot mot dess överlevnad. Det har format en stark men komplicerad nationell självbild.

Av Adam Cwejman

Varje konflikt och stark gemenskap kräver ett motsatsförhållande, en hjälte och en skurk. Detta narrativa grepp är lika uråldrigt som berättelser är som kulturform. Och få regioner i världen har ett så massivt överflöd av starka berättelser som bygger på konflikter och motsatspar som Östeuropa.

Detta är en region vars länder länge var dörrmattor för större länder att trampa på efter eget behag. Svenskar, tyskar, ryssar, österrikare och turkar har alla torkat av sina stövlar på de östeuropeiska länderna. Östeuropeisk nationalism beskrivs ofta i västeuropeisk press som ett tecken på bristande utveckling eller som något abnormt utvecklingssteg som östeuropéerna råkat fastna vid. Det är en inställning som både innehåller en gnutta sanning men också bygger på en fördomsfull och ofullständig bild av Östeuropa.

Bland dessa östeuropeiska länder har få genomlevt en så dramatisk och tragisk historia av förlust och revansch som Polen. Den europeiska stormakten som upphörde att finnas till, återuppstod för egen maskin, för att kort därefter åter tillintetgöras och för att sedan återuppstå som kommunistisk vasallstat. Och som till sist, efter femtio års väntan och hårt oppositionellt slit, återskapades som självständig stat. Mellan 1795 och 1989 var Polen självständigt endast i 21 år, ej inräknat tiden under det kommunistiska förtrycket. Det är alltså inte konstigt att 200 år av förlorad suveränitet kan göra ett och annat för att forma en stark nationell självbild. Jämför med Sverige som i trygghet upplevt 200 år utan krig och en tusenårig historia av suveränitet och oberoende. Effekten är den motsatta, en i jämförelse svag nationalism.

Polen har givet sin utsatta geografiska belägenhet, ett flackt land inklämt mellan två av Europas giganter, Tyskland och Ryssland, alltid varit den första kakbiten att delas och styckas vid stora omvälvningar på kontinenten. Samtidigt har det i perioder varit en europeisk stormakt med en ansenlig geografisk yta och ett vidsträckt militärt och politiskt inflytande. Kombinationen av återkommande stormaktsperioder och total förintelse av nationalstatens gränser spelar en viktig roll i den polska självbilden. Det är också ett av de viktigaste skälen till den livskraftiga idén om självbestämmande, man vet att man varken är eller någonsin varit något litet och obetydligt land i Europas periferi.

Den polska nationalismens berättelse om den förlorade suveräniteten började med den första delningen, 1772, därefter den andra 1790 och kort därefter den tredje 1795. Få personer förkroppsligade den polska utsattheten och frihetssträvan under delningarnas tidsålder så mycket som Tadeusz Kościuszko, en medlem av den polska *szlachtan* (adeln) som deltog i striderna för Amerikas självständighet från Storbritannien. 1794 organiserade han ett uppror mot Ryssland strax före den tredje delningen, ett uppror som fått namn efter just Kościuszko. Efter att upproret slogs ned försvann Polen från kartan.

Kościuszko symboliserade det polska folkets kamp under 1700- och 1800-talen för ett eget land. I brist på eget hemland fann sig många polacker kämpandes för andra länders frigörelse. Under sin tid i USA blev Kościuszko befordrad till brigadgeneral och projekterade byggandet av forten vid West Point. Går man på en rundtur i den amerikanska kongressen stöter man exempelvis på en byst av Kościuszko, en av få utrikesfödda som fått den äran.

Kościuszko strävan efter ett oberoende Polen misslyckades. Därmed beseglades dess öde under mer än hundra år innan det återuppstod i samband med första världskrigets slut. Ett krigsslut som för polackerna innebar ytterligare ett krig i striderna mot bolsjevikerna i Ryssland och Ukraina mellan 1919 och 1921. Det kortvariga kriget befäste den konfliktfyllda relationen mellan Polen och Ryssland men visade också att även ett Polen som rest sig ur askan förmådde ge det betydligt större Ryssland stryk på slagfältet.

››

Det polsk-bolsjevikiska kriget och skammen efter nederlagen var troligtvis en viktig ingrediens för sovjetisk del i tillkomsten av Molotov–Ribbentrop-pakten som avsåg att ytterligare en gång dela Polen. Och inte nog med det. Såväl Tyskland som Sovjetunionen planerade att helt tillintetgöra den polska nationen och alla möjligheter att i framtiden återskapa en polsk statsmakt som de betraktade som en obekväm anomali på kartan. Både Nazityskland och Sovjetunionen gick målmedvetet fram i sitt förgörande av alla institutioner och personer som kunde utgöra ett embryo till en framtida polsk stat.

Ett exempel på en av dessa aktioner som syftade till att totalt stympa den polska nationen var Katynmassakern, eller Katynbrottet som det kallas i Polen. I de områden som ockuperades av Sovjetunionen efter 1939 samlades officerare, partiaktiva, akademiker och andra framstående samhällsaktörer ihop och skickades österut till en rad fångläger. Merparten av de tillfångatagna officerarna mördades systematiskt under loppet av några dagar i skogarna runt Katyn, nära Smolensk. Resterna av den polska armén samarbetade under kriget med frivilliga civila och organiserade 1944 i Warszawa det största upproret mot nazisterna på ockuperad mark. Syftet med upproret var att befria Warszawa från de tyska ockupanterna innan Sovjetunionen hade hunnit fram till staden. Förhoppningen fanns dessutom att den annalkande sovjetiska armén skulle stödja upproret. Men det skedde inte. I stället väntade den sovjetiska armén på andra sidan floden Wisła, som delar Warszawa, för att därefter träda över floden när upproret väl var nedkämpat av tyskarna. Den polska motståndsarméns soldater och officerare greps därefter under ett antal år mangrant och ställdes inför rätta och avrättades för påstådd kollaboration med imperialistiska och fascistiska krafter.

I polsk historieskrivning är andra världskriget ytterligare ett kapitel i berättelsen om nationen som delas, mördas och förintas för att därefter återuppstå. Kriget visade också med önskvärd tydlighet för polackerna att de inte kunde lita på de västeuropeiska allierade. Det brittisk-polska avtalet från mars 1939 om ömsesidigt försvar var inte värt mycket. Även om såväl Storbritannien som Frankrike förklarade Tyskland krig efter invasionen av Polen i september hände föga. Ingen invasion kom på västfronten, vilket Hitler befarade. Istället ägde det så kallade ”phony war” rum som avslutades med att tyskarna, efter att metodiskt nedkämpat polackerna, rullade in med sina stridsvagnar genom Belgien.

För många polacker var slutet på kriget inte synonymt med befrielse utan enbart början på nästa fas i ockupationen av landet, en ockupation som skulle pågå till 1989. Och för många av dagens mer extrema polska nationalister avslutades inte ens ockupationen av Polen med kommunismens fall. Idén att Polen konstant är infekterat av yttre makter som konspirerar mot självbestämmandet lever alltjämt.

Den 10 april 2010 havererade ett polskt regeringsplan utanför Smolensk i dagens Ryssland. Samtliga ombord omkom, däribland den polske presidenten Lech Kaczynski, tvillingbror till Jaroslaw Kaczynski, partiledaren för dagens regeringsparti, Lag och rättvisa. Planet var på väg till Smolensk för att hedra offren i Katynmassakern och kraschen har därför antagit närmast mytologiska proportioner för delar av den polska katolsk-nationalistiska högern. För dem är dess orsaker inte klargjorda, och att den skulle bero på en olycka, tekniskt fel eller ett pilotmisstag avfärdas. Misstankarna har i stället riktats mot ryssarna men även mot förre premiärministern Donald Tusk. Mytologiseringen av denna nationella tragedi har varit en av Lag och rättvisas främsta redskap för att skapa en tydlig fiendeberättelse.

De 100 åren som undersåtar till tyskar, habsburgare och ryssar har satt sina spår i den polska självbilden. Flygkraschen i Smolensk passade därför väl in i ett narrativ som går ut på att den polska nationen konstant utsätts för krafter som vill den illa. Känslan av förlust och att varje centimeter av landets territorium har återerövrats till ett enormt pris tjänar som en stark enande symbol för det polska folket. Det förklarar varför landets militära frivilligkårer idag har fler medlemmar än hela den tyska armén. I intervjuerna med medlemmar ur frivilligkårerna är det tydligt att de ser sig själva härstamma i rakt nedstigande led från andra världskrigets motståndsrörelse.

Den samtida polska nationalismen har två armar. Dels den allmänpolska patriotism som saknar politisk färg och är ett självklart inslag för den breda polska allmänheten: insikten om Polens historia, öde och utsatthet genom århundradena och vad som har krävts för att tillkämpa sig oberoende och frihet. Denna nationalism tar sig i uttryck i firandet av de gemensamma helgdagarna, minnet av den polska nationens krigserfarenheter och samlingen kring de gemensamma symbolerna. Den andra sidan av den polska nationalismen är den betydligt mer extrema som tar sin näring ur uppfattningen att ockupationen av Polen aldrig avslutades och att kommunisterna inte lämnade landet. Att de bara bytte skepnad för att operera fördolt i det postkommunistiska Polen.

”Känslan av förlust och att varje centimeter av landets territorium har återerövrats till ett enormt pris tjänar som en stark enande symbol för det polska folket. Det förklarar varför landets militära frivilligkårer idag har fler medlemmar än hela den tyska armén.”

Regeringspartiets ordförande, Jaroslaw Kaczynski, hittar fiender och konspiratörer mot Polen som självständig stat varhelst han letar. Det är lätt att göra, historiskt har Polens öde ofta varit i händerna på alla förutom just polackerna. Att misstänka att den nuvarande självständigheten enbart är temporär förefaller därför inte vara helt gripet ur luften för många polacker. Men ressentimentet som bygger den mer extrema varianten av polsk nationalismen kan också gå överstyr. Även när någon extern fiende inte existerar frammanar Kaczynski raskt en sådan. Egna misslyckanden kan då alltid skyllas på tyskarna, EU, Ryssland, den dolda inre fienden.

Det tidigare Polen behövde aldrig leta efter fiender, de stod som oftast och bankade på landets portar. I vår samtid krävs det att fienderna uppfinns, kläs ut och tillskrivs skändliga motiv. På liknande vis passar antisemitiska antydningar väl in i den moderna polska nationalismen. Judar som grupp är mycket liten, ändå ser vissa nationalister överallt konspirerande judiska maktintressen. Samtida polsk nationalism bygger på en berättelse om den polska kampen mot överheten, en överhet som aldrig lämnade landet och som efter kommunismens fall arbetat bakom kulisserna mot polackerna med hjälp av lögner och subtil maktutövning. Denna nationalism, byggd

Flyghaveriet i Smolensk: nationalistisk mytologisering. FOTO: WIKIMEDIA

på mindre uppenbara hot än ockupationsarméer passar som hand i handske i en samtid där konspirationsteorier snabbt får spridning genom internetforum och Youtube.

På liknande vis är det i Ungern där yttre fiender, oavsett om de befinner sig inom storfinansen eller i NGO:er finansierade av rika ungerskfödda personer som George Soros, påstås oavbrutet bekämpa Ungerns frihet. På så vis blir populariteten för partier som ungerska Fidesz och polska Lag och rRättvisa begriplig: de tilltalar de människor som överallt ser krafter som konspirerar mot den nationella självständigheten. För vare sig de är Europavänliga konservativa som samarbetar med Bryssel eller kommunister i Moskvas sold är de raka motsatsen till de patrioter som sätter hemlandet i främsta rummet.

Hela den moderna östeuropeiska historien bygger på ockupation och kamp mot densamma. Den ungerska nationalismens födelse var en reaktion på den underlägsna rollen i det habsburgska riket. Nationalhjälten Lajos Kossuth var likt Tadeusz Kościuszko känd på andra sidan Atlanten och symboliserade de små europeiska nationernas kamp mot de imperialistiska krafterna. Trots att Kossuth var aktiv för mer än 150 år sedan och Kościuszko för över 200 år sedan lever deras tidsanda kvar i Ungern och Polen med deras finkalibrerade känslighet för allt som uppfattas som hot mot suveräniteten. Denna känslighet förnyar därför konstant den politiskt blockköverskridande nationella berättelsen och enigheten. En gemenskap som helt överlevt en rad historiska, ekonomiska, teknologiska förändringar och som under 2000-talet smidigt anpassat sig till nya förutsättningar och fiender, riktiga eller inbillade. Medan såväl kungahus som kommunism vittrat bort och försvunnit har den nationella gemenskapen bestått och vuxit sig starkare och mer politiskt laddad än någonsin. Den förre amerikanske försvarsministern Donald Rumsfeld talade om det gamla och nya Europa, där det nya Europa genom en historia fylld av hårda uppoffringar och återkommande ockupation och frihetskamp bättre förstod samtidens maktrealistiska utmaningar. En liknande uppfattning hade författaren Robert Kagan som hävdade att Västeuropa befann sig i ett postmodernt idealistiskt paradis, medan östeuropéerna fortfarande insåg vad strävan efter frihet krävde. Ju snabbare insikten om det historiska arvets betydelse sprider sig i Västeuropa, desto enklare blir det att förstå vad som händer i Ungern och Polen.

Adam Cwejman är ledarskribent i *Göteborgs-Posten*.

INTERVJU

I samband med USA:s invasion av Irak plundrades Nationalmuseets samlingar. Den amerikanske marinkårsofficeren **Matthew Bogdanos** tog upp jakten på de försvunna skatterna.

Av Louise Belfrage

Jakt på stulna skatter

Överste Matthew Bogdanos, en välbyggd medelålders man klädd i fleecetröja och jeans, sitter lugnt i en hotellobby i Stockholm. ”Jag har just tagit världshistoriens snabbaste dusch”, konstaterar han med en tydlig New York-accent och halsar en flaska vatten. Han är inte mycket för underdrifter.

Bogdanos, en grek-amerikan med en bakgrund som boxare, marinkårsofficer och brottsadvokat, är på Sverigebesök. Han har närmast hjältestatus i museivärlden och bland världsarvsförsvarare efter sina framgångsrika insatser för att rädda Iraks nationalmuseum.

Ett par veckor efter den amerikanska invasionen av Irak 2003 förkunnade flera internationella medier att Nationalmuseet i Bagdad låg i ruiner och att över 170 000 föremål plundrats från samlingarna. Reaktionerna kom omedelbart. FN:s dåvarande generalsekreterare, Kofi Annan, fördömde förödelsen och Unesco ryckte ut för att få amerikanerna att ta sitt ansvar för skyddandet av Iraks ovärderliga kulturskatter. Matthew Bogdanos, vars förband då var förlagt till Basra, tog del av nyheterna. På eget initiativ samlade han ihop ett team med frivilliga för att göra en uppskattning av förstörelsen på Nationalmuseet under det kaos som följt på invasionen. Hans överordnade var emot det men gav honom ändå tillstånd att åka, bland annat på grund av den negativa nyhetsrapporteringen.

– Åk dit och gör det bara. Fixa problemet och få bort rubrikerna. sade de till mig. Rapporteringen i medierna var sådan att det blev allvar för oss. BBC och de andra kanalerna, alla gjorde en stor sak av plundringen.

Iraks nationalmuseum, med en av världens främsta mesopotamiska samlingar, grundades 1926 av den brittiska diplomaten, upptäcksresanden och arkeologen Gertrude Bell. Hon drev idén att antikviteter skulle stanna i sitt ursprungsland istället för att transporteras till europeiska lärosäten.

Museets unika samlingar sträcker sig mer än 5 000 år tillbaka och representerar sumeriska, akkadiska, assyriska, babyloniska och islamiska kulturer. Efter omfattande skador under Kuwaitkriget, åren 1990–91, höll Saddam Hussein museet stängt för allmänheten. Enligt Bogdanos var museet enbart tillgängligt för diktatorn själv och hans närmaste.

När Bogdanos och hans 14 marinkårssoldater kom fram till Nationalmuseet i centrala Bagdad ››

> *Flera av världens mest betydande arkeologiska skatter hade försvunnit på ett par dygn.*

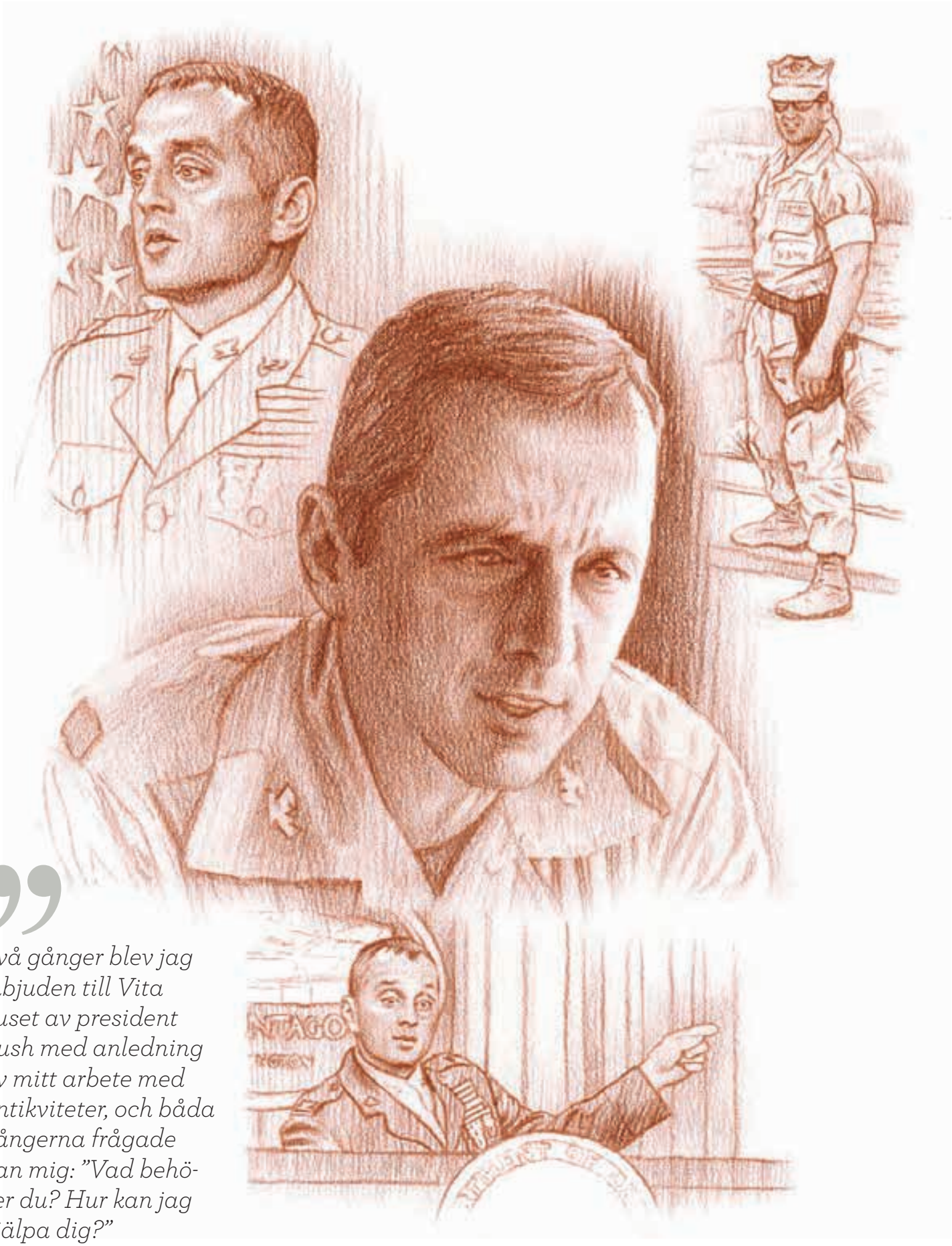

Två gånger blev jag inbjuden till Vita huset av president Bush med anledning av mitt arbete med antikviteter, och båda gångerna frågade han mig: ”Vad behöver du? Hur kan jag hjälpa dig?”

möttes de av museichefen, Nawala al-Mutwali och forskningschefen Adonia George Youkhanna, mer känd som Donny George. Museet såg ut som ett slagfält. Personalen hade utrymts någon vecka tidigare och irakiska armén hade använt byggnaden som skyttevärn. Samtidigt hade personer som visste vad som fanns inne i museet tagit tillfället i akt att roffa åt sig. Flera av världens mest betydande arkeologiska skatter hade försvunnit på ett par dygn.

Nu började arbetet med att ta reda på hur mycket som försvunnit, och hur man skulle få igen det. Under fem månader bodde och arbetade marinkårsgruppen inne i det krigsskadade museet. Tillsammans med museipersonalen lyckades Bogdanos få tillbaka över hälften av de stulna föremålen.

– Hur gjorde ni för att få tillbaka objekten? Hur gick det till?

– Målet var att få tillbaka det irakiska folkets nationalklenoder. Vi var inte ute efter att åtala någon utan det blev allmän amnesti. Inga frågor ställdes. Istället fick alla som kom en kopp te.

”Warkavasen återlämnades av tre unga män som en dag bromsade in på gårdsplanen framför museet i en smutsröd Toyota med den meterhöga vasen i bakluckan.”

Utlovandet av allmän amnesti var en lyckad strategi. 90 procent av det som lämnades tillbaka kom direkt från den irakiska civilbefolkningen. Resten lyckades Bogdanos fånga in genom amerikansk och irakisk gränspolis och i samarbete med andra länder. Den 5 000-åriga sumeriska Warkavasen, Warkamasken, och den assyriska guldskatten från Nimrod återfanns inom några månader. Warkavasen återlämnades av tre unga män som en dag bromsade in på gårdsplanen framför museet i en smutsröd Toyota med den meterhöga vasen i bakluckan. Visserligen var vasen något skadad men inte värre än då den grävdes upp, i Uruk 1934. Männen försvann lika kvickt som de kommit. Ett anonymt tips ledde till att Warkamasken hittades nedgrävd bakom en bondgård strax norr om Bagdad. Den assyriska guldskatten däremot hittades gömd inne i den irakiska centralbankens kassavalv. På Saddams order hade den flyttats flera år tidigare. När lådorna påträffades stod de dränkta i kloakvatten.

– Det tog tre veckor att pumpa ut vattnet! Men vilken lycka när vi äntligen kunde öppna lådorna och se att guldet och skatterna förblivit orörda! Stoltheten gick inte att ta miste på.

Hur många museiföremål plundrades egentligen?

– Det fanns 170 000 katalogiserade objekt, vart och ett med ett unikt så kallat IM(Iraqi Museum)-nummer. Men det finns en bra bit över en halv miljon objekt i museets hela samling. Sammantaget stals cirka 14 000 objekt från museet, möjligtvis 14 500. Det går dessvärre inte att vara exakt. Ett halsband av lapis lazuli med 62 stenar räknas som 62 unika objekt. Den jättelika Warkawasen räknas som ett. Du förstår, lek med siffrorna! Något färre än 6 000 föremål saknas fortfarande.

Men 170 000 förlorade föremål som medierna rapporterade om initialt, det var alltså fel?

– Det är helt åt skogen! Men pressen fastnade för den siffran. Problemet är att det kan finnas föremål som vi inte känner till, som aldrig dokumenterats. Jag är rädd att det finns mycket nedgrävt i öknen.

I utredningen pekar Bogdanos på att museet hade en bristfällig dokumentation av samlingarna och ett illa skött arkiv samt att arbetet med att återfinna antikviteterna till viss del hämmats av Baathpartiets tidigare inflytande över museipersonalen.

– Det måste vara svårt att spåra ickeidentifierade museiobjekt och omärkta arkeologiska fynd.

– Visst är det! Tänk dig att du har ett svartvitt fotografi av ett sigill. Hur ska du kunna veta exakt vad det är? Hur många människor i världen kan känna igen ett 1500-talssigill från Iraks nationalmuseum? Kompetensen finns inte längre. Den är borta. Det verkliga problemet är - och många tänker inte på det – att människorna vi behöver är döda. Museets personal, för att inte tala om alla de som stulit, är alla döda.

Under ockupationen var den engelsktalande forskningschefen Donny George Nationalmuseets ansikte utåt. Hans djupa kännedom om irakisk arkeologi och engagemang var helt avgörande för återupprättandet av samlingen. Allvarliga hot från olika irakiska milisgrupper tvingade honom senare att flytta till USA. Han gick bort 2011.

– Donny och jag blev goda vänner, nästan bästa vänner. Han bodde senare i New York-området. Jag använde honom ofta. Han var mycket skicklig på att nagelfara auktionskataloger och meddela mig om något verkade misstänkt.

Efter mycket kritik öppnades Iraks nationalmuseum under en enda dag, i närvaro av USA:s chefsadministratör i Irak Paul Bremer.

– Det var den italienska ambassadören Pietro Cordones idé. Han var något slags ambassadör för kulturarv vid koalitionens övergångsmyndighet, som jag inte hade något att göra med. (Cardone var rådgivare till Iraks kulturministerium.) Jag gick inte alls ihop med dem och de gick inte ihop med mig. Det var tydligt när Paul Bremer kom på besök, att vi inte fungerade ihop. Jag hade ingenting med honom att göra.

– Men ambassadör Cordone var en riktigt trevlig och charmig man. En dag, en månad eller så efter det att han hade kommit till Bagdad kom han till oss och sa: ”Jag vill ha en invigning, en dags öppnande av museet.” Vi hade just då fått tillbaks Nimrodskatten, som var det mest värdefulla och vi hade också Warkavasen. Cordone sa: ”Vi har fått in några spektakulära saker. Vad säger ni om att öppna en dag?” Nawala al-Mutwali, pessimist som hon var, sa: ”Nej, det är helt omöjligt.” Donny George sa: ”Wow, låt oss se vad vi kan göra.

I det utplundrade Nationalmuseet. FOTO: MARIO TAMA/GETTY IMAGES

Vi måste öppna det assyriska galleriet som är det bästa.” Naturligtvis sa han det eftersom Donny själv är assyrier. Chefen för Iraks riksantikvarieämbete, Jabir Khalil Ibrahim, satt bara tyst och nickade på ett icke förpliktande vis. Den mannen hade överlevt i 20 år under Saddam Hussein genom att aldrig säga något. Ambassadören

frågade mig om jag kunde ta på mig ansvaret för säkerheten. Sedan föreslog han den 4 juli som invigningsdag. Det var ett fruktansvärt dåligt förslag. Jag trodde att han skämtade. Den 4 juli är ju den amerikanska självständighetsdagen! Han svarade: ”Hur så?” Uppenbarligen hade han ingen aning om vilket datum han föreslagit. Vi valde den 3 juli istället.

– Kan du berätta om hur invigningen gick till?

– Det var en galen dag. Först var vi tvungna att ha en specialvisning en timme före själva öppnandet eftersom varenda journalist i Irak ville komma. Diplomater från hela världen dök upp och Paul Bremer var där också förstås. Med sig hade han en hel stab som jag aldrig hade sett tidigare. Italien ville dessutom absolut ha en trupp *carabinieri* på museet. De dök upp på morgonen och radade upp sig framför museibyggnaderna i sina uniformer och med kulsprutorna slängda över axlarna. Det gjorde italienarna glada. Sen köade folk runt hela kvarteret för att komma in!

”Hur många människor i världen kan känna igen ett 1500-talssigill från Iraks nationalmuseum? Kompetensen finns inte längre. Den är borta.”

Förstörelsen av världs- och kulturarv har inte avstannat i Irak. Moskéer, museer och arkeologiska platser i Nimrod, Nineve, Hatra och Mosul har hackats sönder eller sprängts

Återfunna skatter. FOTO: BEHROUZ MEHRI/TT

i bitar av IS. Lyckligtvis var de flesta av museiobjekten kopior, försäkrar Bogdanos.

– Moskéstatyerna som man kan se bli sönderslagna på Youtube-videor – hör och häpna – var alla gipskopior, vilket i sig var en källa till irakiskt missnöje. Från 1990 var det ett av de stora klagomålen, att originalen aldrig återvände från Bagdad till de regionala museerna. Alla klagade!

Under den här perioden var den kontroversielle och av USA uppbackade ledaren för partiet Irakiska nationalkongressen Ahmed Chalabi (senare vice premiärminister) mycket tongivande.

Involverade ditt arbete något samarbete med Ahmed Chalabi?

– Ja, jag kände honom mycket väl. Och här är vad jag vill säga om honom: Varje gång jag behövde hjälp i Irak fick jag det av honom. Oavsett vad jag behövde, fordon, extra säkerhet, vad det än gällde. Dörren till honom stod alltid öppen och hans personal visste att när jag behövde något var han tillgänglig. Vi brukade ha långa diskussioner om vilket verk som är bäst, Gilgamesheposet eller Iliaden. Vem uppfann brädspelet – grekerna eller irakierna? Sådan var vår relation. Han var nog mitt näst bästa stöd i fråga om resurser för mitt utredningsuppdrag. Främsta stödet kom från president Bush. Folk får säga vad de vill om honom. Två gånger blev jag inbjuden till Vita huset av president Bush med anledning av mitt arbete med antikviteter, och båda gångerna frågade han mig: ”Vad behöver du? Hur kan jag hjälpa dig?”

Under 2015 antog FN:s säkerhetsråd en resolution för att stärka lagskyddet för Iraks och Syriens kulturskatter. Det har emellertid inte stoppat IS från att ödelägga Palmyra eller andra världsarv. I februari förra året återinvigdes Nationalmuseet i Bagdad på riktigt med hjälp av Unesco, en viktig symbolisk handling. Idag fortsätter Bogdanos arbetet med att bekämpa illegal handel med antikviteter, affärer som bland annat förser IS med stora inkomster.

– För varje objekt IS säger sig ha förstört är jag övertygad om att de sålt 100. Idag gräver de dessutom själva och tar hem hela förtjänsten.

Hur går den olagliga handeln till idag, exempelvis med irakiska antikviteter?

– Då och då dyker ett objekt upp hos auktionsfirmorna Sotheby’s eller Christie’s. Det vet jag tack vare mina informatörer, gallerister och återförsäljare från hela världen. Handlaren lägger upp ett föremål på marknaden för att se om det avslöjas eller inte. Blir det inte upptäckt, drar de snabbt tillbaka antikviteten. Se, nu är objektet katalogiserat och fotograferat - och ingen klagade! Två eller tre år senare dyker samma objekt upp igen. När en köpare då frågar hur man kan vara säker på att föremålet är legitimt, så visar handlaren upp den förra auktionskatalogen. Så varje katalog i världen, inte bara Sotheby’s, Christie’s utan alla, överallt, varje utställning oavsett var den äger rum, oavsett om den är i Tyskland, Frankrike, USA, Storbritannien eller Japan kan bidra till legitimerandet av stöldgods. Vad handlarna med illegala antikviteter i själva verket säger är: Försök fånga oss om ni kan!

Vart tar antikviteterna sedan vägen?

– De flesta illegala affärer sker via Genève. Det beror på att de som har ett galleri i London, New York, Bonn eller Paris också har ett kontor i Genève. Där har de all infrastruktur som behövs samt goda kontakter med tullen. De har redan ett legitimt företag, och de kan vänta länge. De har förmodligen mest tålamod av alla – och inte minst stora lagerlokaler. Vi har stormat galleriers lager och hittat föremål som varit stulna i över 20 år. I ett fall fann vi över 2 600 indiska, afghanska och kambodjanska antikviteter i New York till ett värde av 115 miljoner dollar. Det var det största enskilda beslaget i amerikansk historia.

– Vad händer i det fallet du nämner?

– Jag försöker att få handlaren, Subash Kapoor, utlämnad från Indien. Jag har väckt offentligt åtal mot honom. I januari åker jag till Indien för att tillsammans med indiska myndigheter försöka få ut honom. I tre och ett halvt år har jag väntat på hans utlämnande, just nu han sitter i fängelse i Indien. Den avgörande faktorn är alltid tålamod.

Idag, snart 13 år efter plundringen, ser du föremål på auktionsmarknaden som kommer från Nationalmuseets samlingar?

– Det omedelbara svaret är: Inget objekt kommer att identifieras eller benämnas som en irakisk antikvitet. Det kallas alltid för mesopotamiskt, sumeriskt, babyloniskt eller liknande. Mitt uppdrag går ut på att bevisa att det tillhör Iraks museum och det irakiska folket.

Man önskar honom en rejäl dos tålamod.

Louise Belfrage

Förförare och fähund

Giacomo Casanova har kommit att personifiera förföraren. Hans memoarer är storslagna, men har först nu kommit i en tillförlitlig upplaga.

Av Carl Rudbeck

Året är 1789. Platsen är greve Waldsteins slott i Dux. Där sitter en tandlös bibliotekarie och skriver och skriver, han är en verklig grafoman. Det skulle bli ett av fransk litteraturs mästerverk: en självbiografi som låter som en skälm- och pikareskroman. Den tandlöse bibliotekarien var nämligen ingen mindre än den ryktbare, mytomspunne Giacomo Casanova. I Dux – som numera heter Duchov och ligger i Tjeckien – hade han fått en sista tillflyktsort och där skulle han dö vid 73 års ålder 1798, i en postrevolutionär värld som inte var hans.

Vägen till Dux hade varit lång och krokig, fylld med framgångar och motgångar, där Casanova ena dagen hade varit miljonär för att i nästa vara utblottad, för att ena dagen umgås i samhällets högsta kretsar, i nästa leva bland löst folk i något eländigt kyffe. Livet tvingade honom att bli lika hemmastadd i slott som i fängelser. Om allt detta berättar han öppenhjärtigt i sin *Histoire de ma vie*, som inte är det enda verk som han skrev men väl det enda som fortfarande läses. I detta verk ger han oss bilden av sig själv, *warts and all* som det brukar heta, även om vårtor väl inte är den kroppsdel man först kommer att tänka på när Casanova kommer på tal.

”Framförallt är Histoire de ma vie *ett enastående underhållande, hänsynslöst subjektivt dokument: en bok som inte har sin like.”*

Han skrev sitt verk på franska som han lärde sig i tjugoårsåldern. Det är först nu som vi kan läsa verket i en tillförlitlig upplaga. Manuskriptet var ytterst svåråtkomligt ändå till 2010 då det franska nationalbiblioteket med stöd från en anonym mecenat köpte det för över sju miljoner euro. Så nu kan vi läsa det som Casanova ville att vi skulle läsa det. Tre noga, ibland pedantiskt, kommenterade volymer på sammanlagt 4 192 sidor finns i Gallimards prestigeserie *Bibliothèque de la Pléiade*, som ju är slutmålet för alla franska klassiker. Utgivare är Gérard Lahouati och Marie-Françoise Luna.

Nog behövs det kommentarer och då inte bara för att i görligaste mån skilja den historiska sanningen från Casanovas version av sanningen utan också för att ge oss bakgrunden till de människor och händelser som Casanova talar om. Utgivarna sätter in texten i ett sammanhang som gör den tillgänglig och begriplig för dagens läsare. Alla dessa ädlingar och kurtisaner, skojare och generaler, kardinaler och tjuvar som kantade hans väg får en kortfattad levnadsbeskrivning. Utgivarna gör också sitt bästa för att skilja dikt från verklighet för Casanova kunde i ena stunden vara brutalt uppriktig för att i nästa bli en mytoman. Inte sällan tog han miste på årtal eller säger sig ha mött personer på platser då de bevisligen befann sig på en andra ställen.

Namnet Casanova har blivit i det närmaste synonymt med förförare och kvinnokarl. Han var ett manschauvinistiskt svin och dessutom en tjuv, en bedragare som nästan alltid behandlade omvärlden som ett verktyg för sina egna intressen. Den som råkade möta honom gjorde klokt i att fly ››

Carl Rudbeck
är fil dr i litteraturvetenskap.

Casanova, målad av Anton Raphael Mengs.
FOTO: TT

så snabbt som möjligt, men mannen hade en sådan attraktionsförmåga att mycket få gjorde det.

Om man tänker sig ett liv som förförare och bedragare är det naturligtvis nödvändigt att vara utrustad med en god portion charm och med talets gåva. Och självklart är det de osympatiska karaktärsdragen som gör hans livshistoria så fängslande. Vem orkar läsa flera tusen sidor om respektabla män och kvinnor som gör sin plikt och lever normala liv utan excesser eller skurkstreck?

Casanova föddes 1725 i Venedig – den plats som livet igenom stod hans hjärta närmast – i en familj som levde under knappa omständigheter. Hans far dog tidigt och hans mor Zanetta flyttade först till Sankt Petersburg och därefter till Dresden där hon hade en framgångsrik karriär som skådespelerska. Hans tidiga barndom var långt ifrån lycklig. Han var sjuklig och blödde näsblod ymnigt. Man trodde att hans jordiska existens skulle bli kortvarig.

Med båda föräldrarna borta skickades han till ett internat i Padua för att förbereda sig för en karriär inom kyrkan. Den unge Giacomo blir en *abbé* och redan vid mycket unga år utmärker han sig genom sin charm och sin vältalighet. Vid 18 års ålder är han en förslagen förförare. Han hade funnit sitt kall här i världen och sen skulle det bara fortsätta på ett sätt som gjorde honom till något av en kändis *avant la lettre* i tidens Europa.

Idag är Casanova synonymt med förföraren. Att kalla någon för en riktig Casanova har blivit en kliché och som så många andra klichéer har den ett visst fog sig. Han började tidigt förföra kvinnor och, om man får tro hans berättelse, så gick det vanligen lekande lätt. Hans ofta detaljerade beskrivningar är för tiden vågade och de har givit *Histoire de ma vie* ett förvisso inte oförtjänt rykte om att vara en riktigt otuktig bok. Det har gjort att många tidigare utgåvor har varit redigerade för att läsningen inte ska bringa oskyldiga själar i fördärvet. Idag finns det väl inte så många sådana själar kvar. Vi har blivit härdade och det krävs mer än en Casanova för att chocka oss.

Här finns berättelsen om kastraten Bellino som Casanova möter under en av sina resor. Han vägrar att tro att den förtjusande varelsen är en man och lyssnar inte till Bellinos försäkran att han var tvungen att bli kastrat för att bevara sin himmelska stämma och på sätt försörja sin mor och sina syskon. Casanova tvivlar. Han förföljer – eller som det väl numera skulle heta sextrakasserar – Bellino som gör sitt yttersta för att behålla sin dygd.

Naturligtvis kan inte Bellino lura en så tränad blick som Casanovas, han är en till kastrat utklädd kvinna. De båda har en het affär, lovar varandra evig trohet som emellertid Casanova snabbt glömmer för att kasta sig in i nästa äventyr. Ett av de mest berömda är det med den mystiska Henriette som han träffar 1749 och som på något vis blir den oöverträffade höjdpunkten i Casanovas amorösa liv. Hon blir referenspunkten som alla andra jämförs med. Men lyckan blir kortvarig. Hon lämnar honom. I gryningen ser han henne försvinna: ”Jag gick inte tillbaka upp i vårt rum förrän jag med blicken följt hennes vagn och det långt efter att den hade försvunnit ur synhåll.” När han återvände till deras rum upptäckte han att Henriette med en diamant ristat in följande ord på en fönsterruta: *”Tu oublieras aussi Henriette.”* (”Du kommer att glömma Henriette också.”) Sörjde gjorde han kanske men det hindrade honom inte från att fortsätta på den inslagna vägen. Kort efter Henriettes uppbrott drabbades han - efter en affär med skådespelerska – för sjätte gången av en könssjukdom och det innan han hade fyllt 25.

Det skulle vara lätt att fylla hela denna artikel med att räkna upp hans erövringar och det skulle bli en katalogaria. Men kanske inte helt fel det heller eftersom Casanova i slutet av 1770-talet träffade Lorenzo Da Ponte, Mozarts librettist, och samarbetade med honom med librettot till Mozarts opera *Don Giovanni*. I Casanovas efterlämnade papper finns texter till operan men ingen av dessa fick plats i det färdiga verket.

Hans, milt uttryckt, vidlyftiga kärleksliv är bara en del av *Histoire de ma vie* och inte den mest spännande delen. I själva verket är det den mest enformiga. Han möter en kvinna som han finner oöverträffad i skönhet och charm. Han förför henne och lovar henne evig kärlek och håller sitt löfte i åtminstone några dagar eller i vissa exceptionella fall till och med en eller annan månad. Sedan börjar det om. Det märkliga är att han varje gång lyckas ge intryck av att ha trott på sina löften och utfästelser. Det finns ett slags naiv uppriktighet i hans ständigt återkommande kärleksförklaringar. Visst var han en vanligen hänsynslös cyniker som visste hur man manipulerade och utnyttjade omvärlden men han var det inte hela tiden. Då och då verkar han ha varit uppriktig. Eller är det så att jag som läsare låter lura mig av den stora författarens förmåga att manipulera sina läsare? Jag vet inte, och idag kanske det inte heller spelar så stor roll. Nu när mannen för länge sedan har försvunnit från scenen är det verket som räknas.

Den unge Giacomo räknade alltså med en karriär inom kyrkan och på slingriga vägar kom han till Rom där han genom dels kontakter, dels sin alltid lika vinnande personlighet lyckades nästla sig in betydelsefulla kretsar. Han blev en skyddsling för den inflytelserike kardinalen Trojano Acquaviva, han träffade påven Benedictus XIV. En lysande karriär tycktes ligga öppen för honom men nu var han Casanova och hans kvinnohistorier kom att lägga hinder i vägen. Hans fall blev ironiskt nog en affär där han själv var oskyldig. Han ville hjälpa till vid en enlevering där han själv inte hade något personligt intresse men skandalen var ett faktum och den unge abbéns rykte var befläckat. En präst sade till honom: ”Din oskuld kommer inte att hindra att man kommer att lägga affären dig till last när kardinalerna i konklaven om fyrtio år föreslår att välja dig till påve.”

”Vägen till Dux hade varit lång och krokig, fylld med framgångar och motgångar, där Casanova ena dagen hade varit miljonär för att i nästa vara utblottad, för att ena dagen umgås i samhällets högsta kretsar, i nästa leva bland löst folk i något eländigt kyffe.”

Inte ens hans höga mentor kunde längre skydda honom men lovade honom ett vackert rekommendationsbrev till mäktiga herrar i vilken stad som helst. Av skäl som Casanova inte ens själv begriper valde han Istanbul och där lyckades han charmera sin omgivning och det till den grad att en hög och förmögen osmansk ämbetsman erbjöd honom att äkta hans dotter och därmed ställde en lovande karriär vid Den höga porten i utsikt. Men därav blev intet – äventyren fortsatte med bland annat en homosexuell incident kombinerad med voyeurism. För Casanova behövde inte det ena goda förskjuta det andra.

Snart var Casanova tillbaka i Venedig, där han ett tag försörjde sig som violinist. Snart kom han att på kant med stadens höga herrar och på morgonen den 26 juli 1755 arresterades han. Också andra i Venedig levde ett osedligt liv, men Casanova gjorde det alltför öppet för att det skulle kunna accepteras. Han ägnade sig åt häxkonster som hotade respektabla familjers anseende och ekonomi, han ansåg att de som trodde på Jesus Kristus var i det närmaste svagsinta. I anklagelseakten står att läsa att i Casanova ”förenades vantro, bedrägeri, osedlighet och liderlighet på ett sätt som är skrämmande”. Casanova fördes till det ökända fängelset *Les Plombs*. Taket var gjort av bly, vilket innebar att det var skållhett på sommaren och iskallt på vintern, och det var så lågt i tak att den reslige Casanova inte kunde stå upprätt. Det påstås att ingen dittills hade

flytt från detta fängelse men Casanova lyckades med konststycket. Han skrev en berättelse om hur det gick till. Den ingår numera i *Histoire de ma vie* men publicerades separat och gjorde honom till en celebritet i Europa. Överallt där han drog fram fick han berätta om sitt äventyr. När han i Frankrike träffade den inflytelserike ministern hertig Choiseul blev han ombedd att redogöra för sin flykt. Det tar två timmar, sa Casanova. Men ta då den korta versionen. Det är den korta versionen, riposterade Casanova.

Det hör kanske till saken att Choiseul senare förnekade att han någonsin skulle ha träffat mannen från Venedig. Idag spelar den historiska sanningen inte så stor roll; ord står mot ord. Men även om Casanova skulle ha tummat på sanningen så är det svårt att klandra honom för det. Mötet med Choiseul ägde rum i slutet av 1750-talet. Casanova skriver ned sin skildring mer än trettio år senare.

Hans gamla kontakter från tiden i Rom, som nu hade flyttat till Paris, visar sig vara värdefulla. Sålunda får han på sommaren 1757 ett hemligt uppdrag att åka till Dunkerque för att inspektera den franska flottans finanser och hur pengar används vid byggandet av nya fartyg. Överhuvudtaget slås man av hur lätt det tycks ha varit att komma i nära kontakt med tidens rika, mäktiga och berömda. Han träffade Voltaire, ett möte som inte tyckts ha slagit särskilt väl ut. Fredrik den store, som hade homoerotiska böjelser, kallade honom en stilig karl men det tycks ha stannat där. Tidens mest inflytelserika tänkare, Rousseau, imponerade inte på honom: ”Vi träffade en man som tänkte klokt, som uppträdde enkelt och modest, men som inte var märklig vare sig som person eller som intellekt. Vi fann inte det som kan kallas en älskvärd människa, han framstod som en smula oborstad…”

Casanova började alltmer framstå som en anakronism. Paris intellektuella elit bestod alltmer av upplysningens radikala tänkare som hade föga till övers för en konservativ, för att inte säga reaktionär, personlighet som Casanova. I en tid när börd och adel spelade allt mindre roll gick Casanova i motsatt riktning och lade sig till med en adlig titel. Han var en produkt av *l'ancien régime*. Det nya revolutionära Europa fyllde honom med avsky och fruktan. Han begrep inte den nya värld som var i antågande. Senare i livet satt han borta i Dux och rasade mot franska revolutionen och författade en numera förlorad stridsskrift mot Robespierre.

Alla dessa möten ska förstås – det måste upprepas – tas med inte en nypa utan med en grabbnäve salt: Casanova var en författare, och som memoarerna visar, en betydande sådan som visste att regissera en scen för att uppnå maximal dramatisk effekt. Och då inte i första hand för att framställa sig själv i så fördelaktig dager som möjligt. Hade så varit fallet hade han knappast räknat upp alla gånger han drabbades av vad som tidigare kallades en skamlig sjukdom, och inte beskrivit det skändliga sätt på vilket han behandlade människor som hjälpte honom eller älskade honom.

Dessa år i Paris är en av höjdpunkterna i hans liv. Han umgås fortfarande i aristokratiska kretsar. Det rådde ekonomisk kris i riket och Casanova fick i uppgift att organisera ett lotteri som gjorde honom till en mycket rik man. Naturligtvis varade inte heller det länge. Han fick idén att investera sina rikedomar i en fabrik för målat siden som snabbt gick överstyr. Så var han tillbaka på ruta ett eller vad som tycks vara ett av hans normaltillstånd: utan pengar men aldrig utan idéer om hur han skulle skaffa sig nya.

Tanken att leva ett lite modestare liv slog honom aldrig. Det framgår tydligt att det var dyrt att vara framgångsrik förförare: vackra och påkostade kläder, lusthus som måste hyras, lukulliska måltider med utsökta viner – allt sådant var nödvändiga arbetsredskap. En hel del av detta finansierades av mecenater som av oklara anledningar skickade honom pengar.

En var den venetianske senatorn Bragadin som trodde att Casanova hade räddat hans liv och som under många år med frikostiga bidrag gav sitt stöd till den unge mannens utsvävande leverne. En annan, om än alltid osäker, inkomstkälla var kortspel. Casanova vann stora summor vid spelbordet men förlorade ännu större summor. Casanova var också en framstående bedragare. Han började tidigt med att lura godtrogna stackare. Han hade växt upp i en teatermiljö och umgicks gärna i de kretsarna. Han var en mästare i att kreera olika roller som bedrog en godtrogen omvärld. Casanova gjorde det latinska talesättet ”Världen vill bedragas, må den då bedragas” till sitt.

”Här får vi en bild av 1700-talets historia som ingen annan har skildrat den. Den spänner från palats och katedraler till krogar och bordeller – och visar att steget mellan dessa institutioner inte alltid var så långt som man skulle kunna tro.”

Den mest bisarra bland dessa händelser är den komplicerade affären med markisinnan d'Urfé som han under lång tid grundlurade. Casanova var en strålande skicklig bedragare som påstod sig ha tillgång till ockulta sanningar som kunde garantera i stort sett vad som helst i form av hälsa, liv och framgång. För att lura den stackars förvirrade markisinnan iscensatte han tillsammans med några kumpaner i skojarfacket märkliga seanser vars enda mål var att avlocka henne stora penningsummor. När hennes släktingar såg vad som höll på att hända tog Casanova hennes juveler och försvann från platsen.

Efter ett tag hamnade han i London och det var tydligt att det bästa nu var över. Han sjönk allt djupare. Hovdamer och andra aristokratiska kvinnor hade försvunnit och det var nu ofta prostituerade som fick ta deras plats. Efter en våldsam scen skriver han sitt testamente, fyller fickorna med bly och beger sig mot Themsen. Där stöter han på en gammal vän som får honom på andra tankar och istället för att dränka sig beger han sig till krogen tillsammans med vännen. Hade han lyckats i sitt ursprungliga uppsåt så hade vi inte haft *Histoire de ma vie*, som slutar 1774 då Casanova ännu hade 24 år kvar att leva. Casanova hade inte ens varit en fotnot i historien.

Han försörjde sig nu på olika sätt. Han blev spion i Venedig dit han efter många år fick tillstånd att återvända. Han beskriver dagen för sin återkomst till Venedig som den lyckligaste i sitt liv. Framförallt hoppades han kunna försörja sig som författare. Han skrev historiska verk och romaner som ingen ville läsa. Den bildade Casanova, som frikostigt pryder sin självbiografi med klassiska citat, började ge ut sin översättning av *Iliaden* men han hann knappt halvvägs förrän en konkurrerande översättning förstörde marknaden.

Till slut fick han en fristad i Dux, där han författade sitt mästerverk. Han skrev det i en förändrad värld där han inte längre hörde hemma och som han inte förstod. Tiden hade gått förbi honom.

Visst var Casanova ett svin, ett kräk och en fähund. Han svek, stal och bedrog. Han använde kvinnor, men också män, som redskap för njutning och skurkstreck. Det går inte att komma ifrån att han var en parasit. Men historien är full av fähundar, kräk och parasiter. De flesta av dem skriver inte böcker som *Histoire de ma vie*. Här får vi en bild av 1700-talets historia som ingen annan har skildrat den. Den spänner från palats och katedraler till krogar och bordeller – och visar att steget mellan dessa institutioner inte alltid var så långt som man skulle kunna tro. Samma personer kan dyka upp både här och där.

Det är en både stinkande och parfymerad historia som Casanova beskriver. När man läser den förundras man inte av att revolutionens vindar snart skulle svepa över Europa utan av att det skulle dröja så länge innan de gjorde det. Men framförallt är *Histoire de ma vie* ett enastående underhållande, hänsynslöst subjektivt dokument: en bok som inte har sin like.

LITTERATUR

I främmande krafters våld

Imre Kertész *Den sista tillflykten* utkom nyligen på svenska. Där visar Kertész åter att han är en av de stora dagboksförfattarna, skriver **Henrik Nilsson**.

EN JULIDAG 1944 är den ungerske författaren Sándor Márai på väg till det tyskockuperade Budapest med förortståget. I sin dagbok noterar han: ”På vägen far tåget förbi tegelbruket i Budakalász. Sju tusen judar från Pests omgivningar väntar här mittibland torkeriets skjul på att deporteras. På vallen står soldater med maskingevär.” En av dem som ännu inte vet att han ska föras till koncentrationsläger är den då fjortonårige Imre Kertész, som långt senare kommer att belönas med Nobelpriset för sin vittneslitteratur. I sin egen dagbok grips Kertész många år efteråt av en tacksam glädje över att Márai såg honom den där dagen, även om sammanträffandet är lika svårt att tyda ”som en säregen stjärnkonstellation”.

LITTERÄRA DAGBOKSFÖRFATTARE KOMMUNICERAR ofta med varandra över tiden. Albert Camus hänvisar gärna till Franz Kafkas dagböcker och Kertész refererar i sin tur till såväl Kafkas som Camus, medan han kritiserar Thomas Manns bidrag till genren för att vara ”krönika istället för självprövning”. Kertész framhåller särskilt just den äldre landsmannen Márais över fyra decennier långa dagboksprojekt, som han betraktar som sin tids ”renaste, mest omfattande och viktigaste andliga avtryck”.

Imre Kertész *Galärdagbok* (1992, på svenska 2002) sträcker sig från början av 60-talet fram till åren omedelbart efter kommunismens fall. Erfarenheten av att ha överlevt Auschwitz – som präglar hela hans författarskap och som ligger till grund för hans mest kända roman *Mannen utan öde* – är högst närvarande också på dessa sidor. Likaså hans karaktäristiskt förhöjda känslighet för totalitära tendenser i olika skepnader. Men här finns också en ständig uppsikt över det egna livet och skrivandet. Allt med en skoningslös skärpa och gnistrande formuleringsförmåga som gör Kertész till en av de stora dagboksförfattarna i vår tids europeiska litteratur. *Galärdagbok* har blivit en av mina ständiga följeslagare, så till den grad att jag ibland lekt med tanken på att försöka lära mig ungerska – bara för att kunna läsa vissa av dessa noteringar på originalspråket.

I DE SENARE DAGBÖCKERNA *Från Budapest till Berlin* (2011, på svenska 2012) och *Den sista tillflykten* (2014, på svenska 2015) fortsätter Kertész att rikta förhörslampan mot sig själv och sin tid. Nya inslag dyker emellertid upp. Personligen tycker jag att tankarna om de litterära framgångarna och Nobelpriset är mindre intressanta; låt vara att det här och var finns minnesvärda formuleringar om avståndet mellan den offentlige gestalten och privatmänniskan.

> *En skoningslös skärpa och gnistrande formuleringsförmåga som gör Kertész till en av de stora dagboksförfattarna i vår tids europeiska litteratur.*

De svenska recensionerna av *Den sista tillflykten* (Weyler förlag) har främst uppehållit sig vid vissa politiska inslag – jag tänker särskilt på författarens kritik av islams roll i Europa, och på några utfall mot muslimer i allmänhet. Förmodligen är det symptomatiskt för det kulturjournalistiska klimatet att man nästan helt bortsett från ett mer personligt, existentiellt drag som inte desto mindre är centralt i dessa senare dagböcker: åldrandet och den annalkande döden.

När känslor blir politik
64 Katarina Barrling Hermansson om att navigera i stormen

Anpassningens skamliga frihet
66 Karin Svanborg-Sjövall läser Antal Szerb

Filologins återkomst
68 Alfred Sjödin om texttolkning

Pressen fördömde kristallnatten
70 Bo G Hall om andra världskriget i svensk press

Krönika
71 Anders Sundell om korruptionens våta filt

I korthet
71 Peter Landelius om Amos Oz och Judas

I Kertész ingående anteckningar om ålderdomens ”fysiska förödmjukelser”, som försätter honom i ”främmande krafters våld”, finns flera beröringspunkter med Sándor Márais sista dagbok, som sträcker sig mellan 1984 och 1989, och som kom på svenska 2014. Båda är skakande rapporter från existensens sista utpost, som inte fått den uppmärksamhet de förtjänar i Sverige. Översättningarna är i samtliga fall signerade Ervin Rosenberg. Såväl Kertész som Márai lever utomlands under dessa sena skeden – Kertész har flyttat till Berlin och Márai bor i San Diego efter att ha lämnat Ungern redan 1948. I båda författarnas fall handlar det inte bara om det egna jagets skröplighet; när deras respektive hustrur diagnosticeras med allvarliga sjukdomar får den hotade existensen ytterligare en dimension.

MOT SLUTET AV SÅVÄL Kertész som Márais dagböcker sjunker politiken och den litterära världen undan – tankarna kring ålderdomen och döden tar nästan helt över. Båda överväger att ta sina liv. Kertész beskriver hur handrörelserna gradvis blir oförutsebara under hans tilltagande Parkinson och säger att han måste skynda sig med allt som är intellektuellt viktigt. Efter sin frus diagnos skriver han illusionslöst:

”Jag vet att den vackraste delen av mitt liv tog slut igår. Hurdan var denna del, om jag nu bortser från skapandet? Vi kommer aldrig mer att resa igenom Provence, aldrig mer att vara fria och bekymmerslösa. Våra av operationer märkta kroppar och själar bär spåren efter vår fysiska tillvaros vettlösa dödslängtan; vår förtröstan på livet har skakats i grunden. Det fysiska förfallets fasa hotar oss, vi förfulas, försvagas, glider ut ur världen.”

Márai konstaterar att han inte bara går med käpp, han ”skriver och tänker” också med den. När hans fru efter mer än sextio års gemensamt liv till slut går bort för han imaginära samtal med henne om nätterna genom en *hot line*, som han jämför med den som upprätthölls mellan Moskva och Washington under kalla kriget. Den 1 november 1987 skriver han:

”Namnupprop i slummer. Resultatet: total ensamhet. Borta är L, borta är lille Kristóf, för ett halvår sedan János. Under de båda sista åren hela min familj, mina tre syskon. Av mina generationskamrater – författare, journalister, bekanta – är ingen kvar i livet. Jag är helt ensam, som Hess kan ha varit, den höga nazistledaren, han som dog i Spandau häromdagen, efter fyrtio år i en ensamcell. I denna absoluta ensamhet fruktan att missa ögonblicket när jag ännu har kvar förmågan att handla och förebygga hjälplösheten och det långa borttynandet på en långvårdsavdelning. Ibland L: s röst från de sista månaderna, medan hon blind och hjälplös än knycklade, än slätade till lakanet: ’Så långsamt jag dör.’ Samtidigt ingen dödslängtan. Och ingen dödsfruktan. Snarare livsfruktan. Likväl var ’det hela’, *per saldo*, underbart.”

Imre Kertész. FOTO: GEORGIOS KEFALAS/TT NYHETSBYRÅN

TILL SLUT GRIPER ändå Sándor Márai efter den revolver som han nämnt flera gånger i sin dagbok och som han har förvarat i nattduksbordets låda. Självmordet äger rum bara några månader före kommunismens fall hemma i Europa. Han fick aldrig bevittna den renässans för hans verk som skulle svepa över världen några år senare, med nyutgåvor och översättningar till en rad olika språk, av romaner som *Glöd* och *Észters arv*.

Imre Kertész reflekterade å sin sida redan i *Galärdagbok* över vad som räddade honom från att välja samma självdestruktiva utväg som andra skrivande Förintelseöverlevare som Primo Levi och Paul Celan. Där menade han att tillvaron under det kommunistiska systemet i själva verket utgjorde en fortsättning av fångtillvaron, och att han därför inte drabbades av den våg av besvikelse som började slå mot benen på människorna i friare samhällen. Inför hotet av utplåning av ett mer personligt, biologiskt slag mäter han dock upp avståndet mellan balkongen och asfalten. Men till slut ryggar han ändå tillbaka för att – som det en gång hette om pojken som befriades ur koncentrationslägret i *Mannen utan öde* – fortsätta sitt ofortsättbara liv.

När känslor blir politik

En ny bok beskriver Socialdemokraternas skickliga hantering av människors känslor under 1900-talet. Också idag krävs förmåga att navigera i de politiska känslostormarna, skriver **Katarina Barrling Hermansson**.

DET BERÄTTAS OM Madame de Pompadour att hennes upprördhet över jordbävningen i Lissabon 1755 var så stor att hon avstod från puder en hel vecka. Anekdoten dyker upp i minnet när man betraktar händelseförloppet under hösten 2015. Ingen jordbävning denna gång, ingen naturkatastrof, men väl en kulturkatastrof: desperata människor på flykt i bräcklig farkost, tydligt symboliserad i bilden på ett av offren. Ett drunknat barn på en strand, och bilden väckte känslostormar till liv. En återkommande kommentar var: det kunde ha varit mitt barn. För var och en som sett en treåring sovande på mage var det svårt att inte associera till det egna livet, och till hur orättvist livet är. Att barnets ansikte delvis var dolt förstärkte ytterligare känslan av identifikation: en treårings rundade kind är allmänmänsklig. Som om bilden av en död kropp, och möjligen även identifikation, är nödvändig för att väcka våra känslor inför en mänsklig tragedi som pågår dagligen och stundligen. För att vara så känslodrivna är känslostormarna märkligt fantasilösa.

Madame de Pompadour. FOTO: TT

Såväl opinion som politiskt språk påverkades av bilden, i riktning mot en öppnare migrationspolitik. Den starka känslans fasta grepp visade sig dock inte vara så fast, och inte ens en höst förlöpte innan såväl opinion som politik vänt. *Det finns en gräns*. Plötsligt utgjordes övertygelsens fasta referenspunkt inte längre av Medkänsla utan av Verklighet, och för känslor fanns inte längre någon plats, åtminstone inte dessa känslor.

KÄNSLOSTORMAR ÄR, SOM benämningen skvallrar om, ingen trygg hamn. Liksom Madame de Pompadours upprördhet visar händelserna i anslutning till bilden på den treårige Alan Kurdi hur flyktiga mänskliga känslor kan vara. Känslostormar är inget nytt, även om de tack vare vår tids tekniska utformning har lättare att få spridning och hämta orkanstyrka i folkmassorna. Idag får vi ta del av hur hög som låg skriker, gråter, mår illa och rentav kräks över tillvarons vedervärdighet, medan 1700-talsmänniskan fick hålla till godo med Madame de Pompadours offentliga känslor, om ens dem. Styrkan i de manifesterade känslorna är dock inte, vare sig igår eller idag, någon garant för deras beständighet.

Den politiker som är förmögen att bemästra känslostormar för sina syften kan dock styra dem så att de inte förflyktigas eller tar en oönskad riktning. En ingående historisk redogörelse för hur detta kan gå till ges i Jens Ljunggrens tankeväckande bok *Den uppskjutna vreden. Socialdemokratisk känslopolitik från 1880- till 1980-talet* (Nordic Academic Press).

Ljunggren lämnar betecknande nog snabbt de oregerliga vindmetaforerna därhän, och lägger istället in känslorna i ett språkligt paradigm präglat av ändamålsrationalitet och inte så litet Machiavelli. För en skicklig politiker är människors känslor ett kraftfullt symboliskt kapital. Ljunggren tillämpar konsekvent ett ekonomistiskt perspektiv på känslovärlden, med ord som ”känsloresurs”, ”orosreservoar”, ”emotionellt tillskott”, ”orosunderskott” och ”vredesreservoar”. En av slutsatserna är att känslopolitik, på motsvarande sätt som till exempel försvarspolitik eller socialpolitik, kan beskrivas som ett eget politikområde, om än utan lagstiftning och utgiftsområden.

> *Plötsligt utgjordes övertygelsens fasta referenspunkt inte längre av Medkänsla utan av Verklighet, och för känslor fanns inte längre någon plats, åtminstone inte dessa känslor.*

EN BETYDANDE DEL i den socialdemokratiska hegemonin vilar enligt Ljunggren på arbetarledarnas hantering av just känslans politikområde. I begynnelsen genom att tillvarata den kraft som låg i arbetarklassens vrede, men så småningom också genom att dämpa och delvis omvandla vredens kraft till känslor av bland annat stolthet, oro och trygghet. Ljunggrens resonemang är intressanta och på många sätt övertygande, rika på träffande iakttagelser och reflektioner. Här finns dock några grundläggande problem.

Ljunggren har höga tankar om politikers förmåga att handla rationellt, inte minst då i förhållande till känslor. Förvisso förekommer det effektivt manövrerande (”känslo-

navigering”) på många håll. Men sanningen är inte så ensidig som den här ibland framställs. Väldigt mycket pressas in i författarens emotionistiska analysmodell; den kan liknas vid den gyllene hammare som får en snickare att upptäcka spikar överallt. Spikarna utgörs i detta fall av emotionell navigering, erkännandepraktik och erkännanderegimer.

Hur intressanta de sociala konstruktionerna av känslor än må vara, så ligger det även i människans förmåga att stundom beakta faktiska förhållanden. Vad gäller det som författaren kallar Tage Erlanders ”orosimport” blir tolkningen tesdrivande på ett sätt som inte gagnar precisionen i analysen. Att Erlander uttryckte oro för tillståndet i världen behöver inte bara – eller ens alls – ha varit för att forma en viss känsla hos väljare och sympatisörer. Det kan även ha berott på att Erlander faktiskt såg med oro på tillståndet i världen. Och det fanns förvisso saklig grund för detta. Att kalla kriget inte utvecklade sig till ett brinnande krig är något vi kan konstatera med facit i hand, men det kunde givetvis inte Erlander veta när det begav sig. Det gör ordval som ”orosimport” missvisande.

MEN ÄVEN OM man ser till det Ljunggren betraktar som folkets känslor finns en hake. Hur skiljer man folkets känslor från folkets tankar? Frågan om detta begreppsliga förhållande kunde med fördel ha uppmärksammats mer i själva analysen. Känslor sätter igång en typ av fysiska processer som är i strid med vårt tänkande, som får oss att rusa åstad utan att tänka längre än till det omedelbara behov som känslan framkallar. Det gör att åtskillnaden mellan känsla och tanke inte är någon liten sak, utan blir avgörande för vår syn på vad som är arbetarrörelsens fundament. Ljunggrens analys utgår från att det handlar om makten över känslan, men för läsaren inställer sig frågan om det i många fall inte lika gärna kan röra sig om makten över tanken. Denna alternativa tolkning borde ha givits större uppmärksamhet. Ljunggren är nyanserad i sina inledande teoretiska resonemang. Men även om det inte är författarens avsikt så blir en konsekvens av analysens ensidiga inriktning mot känslor att det framträder en bild av arbetarrörelsen som en känslostyrd massa.

Trots mina invändningar är det en intressant aspekt på politik som Ljunggren tar upp. Den är relevant även bortom Socialdemokraternas 1900-tal, och parallellerna till vår tids politiska tillstånd är uppenbara. Det vi idag ser av en identitetspolitisk vänsterrörelse som ansätter även Socialdemokraterna känns igen från partiets predikament under 1960- och 70-talen. Då var det ”den nya vreden” som växte fram hos den radikala vänstern – enligt Ljunggren till stor del en ”känslorörelse” – vilken inte godtog bilden av Sverige som en god nation utan tvärtom som medskyldig till en större kolonial ”berättelse” om förtryck. Det blev då Olof Palme, en betydligt mer pragmatisk politiker än vad hans eftermäle ofta gör gällande, som tog på sig den mindre glansfulla rollen att försvara det ”lågmälda tålamodet gentemot de stora gesterna och det omvälvande politiska dramat”. Vem som intar den rollen inom dagens socialdemokrati – och om den ses som behövlig – är mer oklart.

1 maj-demonstration i Stockholm. FOTO: TT

Även den utmaning Socialdemokratin möter från den motsatta sidan kan förstås i skenet av den historia Ljunggren berättar. Sverigedemokraternas bana så här långt kan på många sätt beskrivas som parallell till Socialdemokraternas inledande skede: i båda fallen ett parti med en självförståelse av att man företräder en misskänd, nedtryckt röst, i båda fallen ett parti där den samlade uppdämda vreden i de egna leden ger den nödvändiga kraft som krävs för att trots stort motstånd orka kämpa vidare. Men där också ledningen, när partiet går in i en fas av etablering, kommer att se den vrede som utgör partiets fundament som ett hot mot dess själva existens och därför försöker omforma den egna politiska ambitionen och rörelsen i leden i riktning mot strävan efter trygghet – inte kamp och strid.

Dessa nutida paralleller hinner Ljunggren, fullt begripligt, bara avslutningsvis snudda vid. För det är en annan bok, som liksom denna bör bli skriven och läst.

Anpassningens skamliga frihet

Antal Szerbs 30-talsroman *Resa i månljus*, om en ung man på flykt undan borgerliga konventioner och krav, har nu kommit på svenska. **Karin Svanborg-Sjövall** har läst den.

”HEJ DÅ, DUMBOM, SKRIV.”

Det har smugit sig in en ny ton i Erzis röst. Fram till nu har hon varit oklanderligt tålmodig när den nyblivne maken Mihály håller långa, riktningslösa monologer om målarna i Siena, eller villar bort sig nattetid i Venedig: hon vet att han bara piggnar till av historia, nostalgi och alkohol.

Men när tåget stannar till i Terontola har tålamodet och romantiken kring den hopplöst opraktiske mannen börjat tryta. När Mihály, som vanligt, insisterar på att kliva av vid nästa station och svepa i sig en kopp kaffe eftersom denna mjölkpall bara är så oerhört *italiensk* följer hon inte med. Det hinner gå ett bra tag innan han inser att han därefter har slängt sig på fel tåg. Och kosta ett antal nervösa sammanbrott och turer innan paret, förändrade för alltid, ska mötas igen.

Resa i månljus (1937) är den ungerske författaren Antal Szerbs mest berömda skönlitterära verk, och tillhör den europeiska modernismens stora prestationer. Boken har nu äntligen kommit i svensk översättning, och Nilsson förlag har med rätta hyllats för detta initiativ. Antal Szerb (1901-1945) är internationellt känd som akademiker men det är som författare han är mest älskad i Ungern. År 1933 utnämndes han till ordförande för den ungerska litterära akademin och 1937 blev han professor i litteraturvetenskap vid universitetet i Szeged. Han hade då hunnit publicera det utomordentligt konstiga förstlingsverket *Legenden Pendragon*, och gjort sig känd som en originell och uppslagsrik forskare.

PÅ SÄTT OCH VIS följer Szerb en tematik som är ganska lätt att känna igen från mellankrigstidens kontinentaleuropeiska litteratur, även om författaren gör något alldeles säreget med sin text. Det finns drag av rysk absurdism och en god portion kolsvart humor – bitvis är Szerb fruktansvärt rolig, men hela anslaget är intensivt europeiskt. Huvudpersonerna i *Resa i månljus* är hårt, nästan karikerat tecknade. I centrum finns en ung man på flykt från borgerliga konventioner och krav, fastlåst i det förflutna och utan intresse för framtiden; för intellektuell för sitt köpmannaarv men för mycket kälkborgare för att stå ut med ett liv som sysslolös rebell.

TROTS ATT TEXTERNA skiljer sig mycket åt associerar jag ibland till Thomas Manns *Bergtagen;* sanatorievistelsen som en välsignat hårdmanglad tillflyktsort från beslutsvända och cigarrök, en intensiv dragkamp om huvudpersonens själ och moral, katolska svärmerier, en mörknande politisk utveckling som fond och så kvinnor, kvinnor, kvinnor. Farliga eller ömkansvärda, mer eller mindre användbara; snart sagt varenda karl i berättelsen verkar ständigt plågas av fruktansvärda begär, som ingen verkar kunna stilla annat än högst tillfälligtvis.

Antal Szerbs *Resa i månljus*.
FOTO: BOKUS.COM

Ta Millicent; den praktiska men obegåvade amerikanska som Mihály raskt nedlägger efter sin halvt oplanerade flykt från Erzi. Han vaknar bredvid henne en morgon och inser äcklad och otillfredsställd att hon inte var mer ”än en liknelse som plötsligt faller en in. Och hon var ingenting. Ingenting”. Millicent utövar en ”tomrummets dragningskraft” på den unge hjälten och i en senare nyckelparagraf får detta tomrum en förhöjd mening. Den dödsdrift som alltid har plågat och kittlat Mihály får en sensuell förklaring: kvinnan är livets början och slut; döden erotisk. Här blir Szerb mycket sekelskiftesmässig och *Resa i månljus* en dekadensfrossa i symboler, mysticism och våldsamt avståndstagande från den ordning som allt levande måste underkastas. Hade det stannat där, hade boken varit oläslig.

MEN NU GÖR den inte det. Szerb driver skoningslöst på, och med, sin livsoduglige hjälte. Mihály vill bara ha det han inte kan få. Som en mytisk ungdomskärlek som han aldrig lyckades erövra, särskilt eggande och retsamt som hon sedan – förstås – blir kurtisan. Men också, och kanske framför allt, ett intellektuellt rent liv, fritt från kommers, bridge och tunga möbler. Femton års försök att vara normal, en ansträngning som kulminerar i äktenskapet med Erzi, leder till en psykisk kollaps och en vild flykt och jakt genom Italien; men samvetskvalen och osäkerheten om vilken lojalitet som faktiskt är den rätta plågar honom ständigt.

Och här finns den kärna som gör boken så intressant, och som sannolikt var särskilt väsentlig för den judiske, men till katolicismen konverterade, Antal Szerb: anpassningens skamliga frihet. För trots all vanmakt och vantrivsel i den borgerliga kulturen blir det snart klart att Mihály de facto äger *mindre* handlingsfrihet som fri radikal än vad han gjorde i den inrutade tillvaron i Budapest.

För trots all vanmakt och vantrivsel i den borgerliga kulturen blir det snart klart att Mihály de facto äger mindre handlingsfrihet som fri radikal än vad han gjorde i den inrutade tillvaron i Budapest.

Likt en biljardboll får han ständigt en ny kurs av individer som dyker upp ur det förflutna. Mihály är vad Horace Engdahl skulle ha kallat ”jagsvag”. Han letar ständigt efter auktoriteter som kan ge honom svar på vad han ska ta sig till; han bryter ihop, ändrar sig, tar sats igen, ändrar sig ånyo.

DEN ENDA FIXSTJÄRNA som existerar i hans liv är de svunna gymnasieåren med det depraverade syskonparet Ulpius; år som dominerades av självmordsromantik, incestuösa tvetydigheter och underkastelse. ”Goethes ord blir först omvänt rätt: allt liv är grått men teorins gyllene träd är städsegrönt”, påpekar hans vän Waldheim, och sammanfattar ovetandes Mihálys intensiva längtan efter ett sammanhang och en trossats som kan ersätta det han har lämnat. I familjen Ulpius magnifika, men förfallna, villa byggde sig Mihály en koja i det gyllene trädets krona, långt ovan den riktiga världens konventioner och hänsyn. Det är en mörk, inverterad Edens lustgård, och när han tvingas bort och ut i vuxenlivets artificiella strålljus förlorar allt smak och skärpa. När han flyr på sin bröllopsresa finns inget projekt att ersätta det med. Obönhörligt ringar Szerb in det individuella frihetssträvandets begränsningar: endast det utanförskap man kan dela med andra är uthärdligt. Utan beroende, ingen autonomi.

Som läsare blir man ganska trött på Mihály till slut, och därför är Erzis oväntade livstalang en stor tillgång. Den övergivna societetshustrun visar sig förvånansvärt väl rustad för att leva det fria liv hon ofrivilligt kastats ut i. Medan maken lider av att tvingas låna pengar för att finansiera sin obeslutsamhet njuter denna drivhusplanta av att för första gången behöva hushålla med pengar. Hon låter sig förföras av den förlupne makens diaboliske nemesis från ungdomsåren – eller om det är tvärtom – och upphör, till omgivningens stora förvåning, att spela dum. När hon till slut bestämmer sig för att återvända till Budapest från det Paris hon tagit sin tillflykt till är det helt på eget initiativ och efter moget övervägande; en kapabel kvinna som vägt sina alternativ noga och till slut lägger sitt bud.

Antal Szerb. FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

För förr eller senare måste vi alla välja en kurs, om så inte nödvändigtvis ett mål. ”Man måste förbli vid liv… och om man fortfarande lever kan det fortfarande hända något”, konstaterar Mihály uppgivet till slut.

ANTAL SZERB SJÄLV vägrade att lämna sitt Budapest, trots ett alltmer repressivt klimat och vänners enträgna ansträngningar att få honom ur landet. År 1945 sköts han i ett koncentrationsläger och dumpades i en massgrav. Han var fyrtiotre år.

HUMANIORA

Filologins återkomst

Den gamla vetenskapen filologi är åter aktuell. I stor utsträckning handlar det om ett försvar för den textbaserade kulturen i en tid av audiovisuella medier, skriver **Alfred Sjödin**.

VAD ÄR EN TEXT egentligen? För inte så länge sedan förklarades allting utgöra en ”text”. Poesi, mode, reklam och myter ansågs på ett eller annat sätt vara möjliga att läsa. Denna utvidgning av begreppet var givande på många sätt, men möjliggjordes genom att man med ”text” uteslutande avsåg dess karaktär av teckensystem. Man bortsåg från att en text också är en materiell produkt, som har tillkommit i ett visst historiskt sammanhang.

Mot den bakgrunden är det kanske inte så konstigt att ”filologi”, detta ord som nyss betecknade de allra mest mossiga aspekter-

Manuskriptet till Machiavellis *Fursten*.
FOTO: LAURA LEZZA / GETTY IMAGES

na av kunskapen om texter, återigen diskuteras av litteraturvetare. Det råder dock en betydande oklarhet om vad som egentligen ska läggas in i ordet. För vissa innebär det att konfronteras med texten med så få förutfattade meningar som möjligt; för andra snarare ett förnyat intresse för historisk kontextualisering; för andra åter innebär det en förskjutning från tolkning i vanlig mening till en undersökning av texters materiella existens: manuskript, varianter, olika typer av lagringsmedier. Om ”filologi” är en term som är rymlig nog att kunna åberopas av så skilda figurer som dekonstruktören Paul de Man, kulturteoretikern Edward Said och en relativ traditionalist som George Steiner, finns det kanske skäl att ställa sig skeptisk.

OTYDLIGHETEN KAN Å andra sidan ligga i sakens natur. Filologin har inom sig rymt olika tekniker och färdigheter, vilka sedermera utkristalliserats till egna fält. Kunskap om ett språks historiska utveckling har varit ett centralt inslag, till exempel då det gäller att datera eller bekräfta äktheten hos ett manuskript. De institutioner som förvaltar ett sådant kunnande kan idag lika gärna kallas språkvetenskapliga som filologiska. På ett motsvarande sätt har litterär kritik, tolkning och beskrivandet av litterära konventioner varit en del av filologin, men är numera litteraturvetenskapens specialitet. Slutligen har textkritik – försöket att utifrån en jämförelse av en texts varianter etablera den mest korrekta ordalydelsen – varit en central del av filologin och är kanske den aspekt man närmast kommer att tänka på.

Faktum är att filologin har en lika avgörande som misskänd roll som experimentverkstad för de flesta humanistiska färdigheter. Försöker man spåra de ursprungliga former av vetande som ligger bakom så skilda ämnen som litteraturvetenskap och arkeologi, hamnar man ofelbart i filologin. Denna komplicerade bakgrund beskrivs i James Turners bok *Philology. The Forgotten Origins of the Modern Humanities* (2014). Turner ger en övergripande och övertygande bild av den snåriga väg som leder från antikens och renässansens bokmalar till moderna humanistiska discipliner, vilka annars inte tycks ha särskilt mycket gemensamt. Genom att svepa igenom 2 000 år på 400 sidor kan Turner visa på orsakerna, och kanske delvis logiken, som binder samman dem.

Vad Turner kanske starkare borde ha lyft fram är att filologer ofta befunnit sig på frontlinjen för upplysning och frigörelse från auktoriteter. När vi föreställer oss tänkare som fått oss att göra upp med vidskeplighet och utmanat förlegade tankesystem ser vi gärna framför oss naturvetenskapsmän som Darwin eller intellektuella i offentligheten som Voltaire. Mindre sällan tänker vi på de halvt anonyma bokmalar som förnötte sitt liv på dammiga bibliotek med den oglamorösa men potentiellt subversiva sysslan att jämföra manuskript. Genom att undersöka texters autenticitet har filologin haft förmågan att i ett svep underminera det förflutnas auktoritet. Baruch Spinozas *Politisk-teologisk traktat* – som kom på svenska 2014 – är exemplarisk i detta avseende.

TURNERS HISTORIESKRIVNING MOTIVERAS av vad han upplever som humanioras identitetsförvirring, där inåtvända discipliner hålls isär genom godtyckliga gränser. Kanske kommer humaniora att behöva reformeras, menar Turner, bort från små, specialiserade ämnen till förmån för bredare undersökningar. Ett sådant skifte skulle innebära en återgång till något som liknade de filologiska rötterna: en mer vidsträckt lärdom och förmåga att röra sig på fler språkområden, i motsats till den idag ofta enspråkiga och närsynta forskningen.

Handskrifter från Mali. FOTO: ROGER TURESSON / TT

Försöker man spåra de ursprungliga former av vetande som ligger bakom så skilda ämnen som litteraturvetenskap och arkeologi, hamnar man ofelbart i filologin.

I förbigående kan tilläggas att Turners historieskrivning hade varit ännu mer övertygande om han levt upp till sina egna ideal och gett verket en mindre stark anglosaxisk slagsida.

För ett verkligt globalt grepp på filologin får vi vända oss till den framstående sanskritisten Sheldon Pollock, redaktör för bokserien Murty Classical Library of India (som Carl Rudbeck presenterade i *Axess* nr 2/2015). I den perspektivrika artikeln ”Future Philology? The Fate of a Soft Science in a Hard World” i *Critical Inquiry* 2009 tar Pollock upp frågan om filologins historia, dess funktion och vad den eventuella förlusten av detta slags vetande egentligen skulle innebära. Han påminner om den enkla men ofta bortglömda sanningen att filologi inte är något som enbart berör den grekiska och romerska antiken utan att samtliga bokcivilisationer haft en filologisk tradition. De frågor om historia, text och mening som väckts i de indiska, kinesiska och muslimska kulturerna har tydliga paralleller med den europeiska utvecklingen.

Denna kunskapsform, som i sig kan sägas utgöra villkoret för att överhuvudtaget förstå det förflutna, betraktar Pollock som hotad. Kan det filologiska vetandet överleva i ett universitet som övervärderar akademisk originalitet och ofta bär på en direkt antipati gentemot det förflutna? Ur ekonomisk synvinkel är filologin dessutom en mardröm – ”en arbetskrävande, förindustriell och hantverksbetonad färdighet i starkast möjliga kontrast till det moderna universitetets fordistiska produktionsmodell”.

SAMTIDIGT TYCKS FILOLOGIN behövas mer än någonsin i en globaliserad värld, där få discipliner undgår att behöva ifrågasätta sin egen historiska tillkomst och sina anspråk på universalitet. Det mödosamma utforskandet av historiskt och kulturellt främmande texter; de konventioner som gällde vid deras tillkomst; undersökandet av den manuskripttradition som gjort dem tillgängliga för oss som kulturarv, och inte minst de många missförstånd och modifikationer som uppträtt längs vägen: dessa filologiska kunskaper borde ges högsta prioritet i en framtida globalhistorisk humaniora.

Pollock beskriver de inre och yttre hinder vilka gör en sådan ljus framtid mindre trolig. Till de förstnämnda hör filologernas egen oförmåga att visa på relevansen hos sitt särskilda kunnande och att formulera filologin som ett sammanhängande forskningsområde. Till de yttre försvårande faktorerna hör teorins dominans i kulturvetenskaperna, vilken alltför ofta förskjuter uppmärksamheten bort från själva det objekt som ska undersökas. Pollock passar också på att kritisera Edward Said, vars kategoriska tes om den orientaliska filologins imperialistiska funktion snarast bidragit till ett ointresse för österländska språk vid en tidpunkt då de tycks behövas som bäst. Samme Said förespråkade för övrigt själv mot slutet av sitt liv en *return to philology* – men han menade nog inte riktigt samma sak som Pollock.

OAVSETT OM FILOLOGIN definieras vitt eller snävt, om den betecknar en strikt disciplin eller en mer allmän inspiration, tycks den alltså beteckna något som är på väg att gå förlorat. Djupast sett handlar det kanske om att bevara den textbaserade kulturen. När litteraturvetarna talar om filologi anar man lätt en nostalgi för en civilisation som satte det skrivna ordet i centrum.

Utvecklingen av ny kommunikationsteknologi är i detta avseende både hotande och löftesrik. Den nya tekniken rymmer intressanta möjligheter för filologin vad gäller reproduktionen och tillgängliggörandet av manuskript, skapandet av elektroniska editioner i hypertext och liknande. Å andra sidan utmanas textbundna kunskaper som filologin av det audiovisuellas tilltagande herravälde, och de nya hjälpmedlen är inte till någon större glädje om inte avancerade språkliga och textkritiska kompetenser hålls vid liv.

Om inte det förflutna ska bli oläsligt måste vi kanske med jämna mellanrum återvända till filologin.

Pressen fördömde kristallnatten

En ny bok redogör för vad svenska tidningar skrev om andra världskriget. **Bo G Hall** är imponerad.

LÅNGT IFRÅN ALLA har nog klart för sig att Haakon VII ingalunda omedelbart blev den självklara norska motståndsymbolen efter det tyska anfallet 1940. I själva verket umgicks inflytelserika grupper i den norska huvudstaden under ett antal månader efter den ödesdigra 9 april med tankar på att kungen skulle lämna sin tron. Istället skulle en ny regering tillsättas som samarbetade med den nazistiska våldsmakten.

Det är således inte fråga om den sedermera världsberömde landsförrädaren Vidkun Quislings misslyckade försök att genast skapa en tyskvänlig regering. Istället gäller det hur de fyra största stortingspartierna tillsammans med norska Landsorganisationen i juni – när den militära kampen till slut hade tvingats upphöra – överlade med tyskarna i syfte att få Haakon att abdikera. Inte förrän efter långdragna diskussioner upphörde dessa strävanden under den påföljande hösten. Och därefter blev kungen och Londonministären de givna ledarna för den fortsatta kampen mot de tyska ockupanterna.

ÄVEN ETT ANTAL andra märkliga uppgifter redovisas i en nyutkommen och på flera sätt fascinerande bok. Den är författad av det förutvarande departementsrådet vid utrikesdepartementet Axel Moberg och heter *Ekot av kriget. Hur andra världskriget skildrades i dåtida svenska tidningar* (Instant Book).

Efter att ha avslutat tjänstgöring inom den diplomatiska världen tog Moberg på sig den egentligen närmast omöjliga uppgiften att översiktligt sammanfatta hur andra världskriget dag för dag skildrades i tio centrala svenska dagstidningar; samtliga utgivna i våra tre största städer. Fem av dem betecknar sig som liberala, tre är högertidningar medan ett organ stöder Bondeförbundet och ett Socialdemokraterna. Sammanlagda bör dessa ha haft en marknadsandel på nästan en tredjedel i hela landet och minst tre fjärdedelar i storstäderna.

Främst redovisar Moberg vad som skrevs på nyhets- och ledarsidorna i dessa tongivande blad. På detta sätt får läsarna till exempel möjlighet att följa hur dagspressen rapporterade om kristallnatten 1938, då tyska judiskägda affärer vandaliserades och synagogor förstördes. Moberg visar utförligt att nästan alla tidningar var starkt kritiska till den nazistiska politiken, detta gällde även den protyska *Stockholms-Tidningen*. Författaren instämmer därför inte alls med Göran Leth, som i en uppmärksammad studie häromåret hävdade att de svenska tidningarna efter inledande fördömanden skulle ha ”gett företräde för ett tyskt perspektiv på händelseutvecklingen” och ”accepterat antisemitiskt vokabulär eller synsätt”.

Ett annat spörsmål som likaså har debatterats en hel del under senare tid gäller hur tidningarna faktiskt informerade om Förintelsen och de tyska koncentrationslägren. Saken har ju aktualiserats i samband med Astrid Lindgrens dagböcker från kriget och Jan Guillous senaste romantrilogi. Med en rad exempel kan Moberg dokumentera att kunskaperna om nazismens systematiskt genomförda utrotningar måste ha varit allmängods bland svenska tidningsläsare åtminstone från och med våren 1944. De allra tidigaste pressrapporterna om mördandet av judar publicerades redan under hösten 1942; exempelvis av *Dagens Nyheter* och Torgny Segerstedts *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*.

TYVÄRR HAR FÖRVÅNANSVÄRT mycket av det som på senare år skrivits om Sverige under dessa beredskapsår präglats av efterklokhet. I kraft av kunskaperna om hur kriget slutade har man satt betyg på Sveriges agerande och uttalat mer eller mindre moraliserande förkastelsedomar. Inte sällan har detta skett utan att vederbörande har orkat sätta sig in i vilken kontext händelserna utspelade sig. Före slagen vid el-Alamein och Stalingrad var hotet från Tyskland överhängande. Den framgångsrika militärapparaten fanns på plats i våra grannländer.

På av en välformulerad prosa rapporterar boken om samtida kunskaps- och stämningslägen. Mig veterligen har ingen tidigare gjort en lika bred studie. Den förutsätter utomordentligt tids- och tålamodskrävande studier i Kungliga Bibliotekets mikrofilmsarkiv, vilket också understryks i Henrik Berggrens förord. Totalt har författaren granskat nyhets- och ledarsidorna i omkring 24 000 tidningsnummer – här finns det verkligen anledning att tala om en herkulisk uppgift! Men så bör verket ha stora möjligheter att bli ett ofta anlitat referensverk under en lång tid framåt.

Slaget vid Stalingrad.
FOTO: GETTY IMAGES

KRÖNIKA

Tjuvstaten

Anders Sundell
är fil dr i statsvetenskap vid Göteborgs universitet.

Var fjärde person av de 163 000 som sökte asyl i Sverige under 2015 kom från Afghanistan. Flyktingströmmen är ett symtom på den katastrofala situationen i landet, som varit i närapå konstant krig de senaste decennierna. En långsiktig lösning på flyktingsituationen kan bara komma till stånd när det går att leva ett drägligt liv i landet, vilket kräver att den militära konflikten får ett slut och att samhällets institutioner och infrastruktur byggs upp.

Det har inte saknats pengar. USA har satsat mer än hundra miljarder dollar på återuppbyggnaden, mer än på hela Marshallplanen, även justerat för inflation. Sverige har sedan 2002 bidragit med 6,9 miljarder kronor. Resultaten är dock under all förväntan.

En viktig förklaring är den allomfattande korruptionen. I den senaste upplagan av organisationen Transparency Internationals årliga granskning av korruptionen i världens länder kom Afghanistan ut som det fjärde mest korrupta landet i världen, efter de tre andra krishärdarna Somalia, Nordkorea och Sudan.

Korruptionen ligger som en våt filt över alla försök till framsteg. Miljonsummor avsedda för att bygga skolor och vägar går till lyxvillor för krigsherrar. Pengar som småentreprenörer skulle kunna använda för att köpa varor och utrustning försvinner i mutor till poliser och tjänstemän.

Sarah Chayes, som arbetat som rådgivare åt den amerikanska militären i Afghanistan, menar i sin bok *Thieves of State* dessutom att korruption är ett säkerhetsproblem. Människor som gång på gång utpressats av poliser och som ser att samhällets spelregler är riggade för att gynna dem med kontakter drivs i famnen på talibanerna. Korruptionen underblåser därmed den militära konflikten.

Korruption ses ofta som ett delegeringsproblem. På grund av att regeringen inte har perfekt information om sina tjänstemäns agerande kan de missbruka sin ställning och ta mutor. Alternativt ser man korruption som en bieffekt av en stat i sönderfall, där det saknas förmåga att upprätthålla en grundläggande förvaltning.

Chayes ifrågasätter dessa etablerade sanningar. I Afghanistan är korruption inte en effekt av ofullständig kontroll, eller brist på kapacitet att göra något åt den. Korruption är istället statens huvudsyfte. Den afghanska staten beskrivs bäst som en maffiaorganisation, där polisers utpressning av grönsakshandlare och ministrars förskingring av biståndsmiljarder är delar av samma system. Pengar från mutor på lägre nivåer flödar uppåt, som i ett gigantiskt pyramidspel. Istället för en demokrati är Afghanistan en kleptokrati, ett tjuvstyre.

Amerikanska försök att åtala tjänstemän har stoppats av ledande afghanska politiker, på samma sätt som maffiabossar skyddar sina underlydande. Dessa erfarenheter har visat att den amerikanska antikorruptionsstrategin är en chimär, eftersom man av rädsla för att förstöra relationerna inte velat klämma åt de politiska ledarna. Faktum är att CIA själva betalade enorma summor till den genomruttne förre presidenten Hamid Karzai.

Förklaringen är att terrorbekämpning varit högre prioriterat. Lärdomen i *Thives of State* är att detta är en kontraproduktiv inställning. Man kommer aldrig att uppnå något genom samarbete med sådana som har korruption som främsta målsättning, eftersom det ligger i deras intresse att konflikten fortsätter. Därför bör man inte heller betala ut bistånd till alltför korrupta mottagare.

”Vi förhandlar inte med terrorister”, lyder en välkänd amerikansk maxim. Det är dags för en ny: ”Vi stöder inte tjuvar.”

I korthet

Ny bild av Judas

Judas hör till Nya testamentets underligaste figurer. För evangelisterna var han skurken, och den kristna kyrkan förväxlade honom gärna med alla judar utan att besinna att också Jesus och lärjungarna var judar. Redan fyrahundratalets gnostiker presenterade en annan version. Senare har liberala teologer framfört tanken att Judas bara gjorde som han var tillsagd, att han uppfyllde Guds plan. Att planen var besynnerlig tyckte även Jorge Luis Borges, men lyckades bara krångla till den ytterligare.

I Amos Oz senaste roman *Judas* är han sadducén som infiltrerar sig bland lärjungarna men omvänds av Jesus och blir hans hängivnaste lärjunge. Till skillnad från både mästaren och lärjungarna tvekar han aldrig. Han tvivlar inte på att Jesus är Gud, och därför blir hans besvikelse desto större. Kapitlet om korsfästelsen är ett av de starkaste i boken.

Sin vana trogen levererar Amos Oz samtidigt en tänkvärd diskussion av Israels moderna historia. Handlingen utspelas 1959, men personerna talar oupphörligt om åren 1947–1949 då FN-resolutionen antogs, Israel utropades och kriget bröt ut. Här ställs två oförenliga versioner av sionismen mot varandra. Shaltiel, som invandrat vid det osmanska imperiets sammanbrott, menar att sionismen borde ha satsat på en enstatslösning för både judar och araber, och helst ingen stat alls. Gershom, som kommit senare, är övertygad anhängare till Ben Gurion. Shaltiel blir utstött som ”förrädare”, och Gershoms son dör en fasansfull död i striderna kring Jerusalem. Läsaren associerar ofta till regeringen Netanyahus farliga politik.

Oz bär sin lärdom med lätthet, men den utmärkta spanska översättningen är försedd med hjälpsamma hänvisningar till Gamla testamentet. Det som till slut gör romanen till underbar läsning är ändå som alltid författarens enastående förmåga att levandegöra mänskliga relationer i både den ”lilla” och den ”stora” världen. Den vilsne studenten Shmuel har kämpat med sin uppsats om Judas och har just tvingats hoppa av sina studier när hans far gör konkurs. Han kommer till det gamla huset i Jerusalem och möter Gershom, som oupphörligt grälar med husets döde ägare Shaltiel, och hans tystlåtna svärdotter Atalia som leder Shmuel in i okända mysterier. Läsaren förflyttas till Jerusalem och fascineras av dess magiska skönhet och historiska tragedi.

Peter Landelius

RECENSIONER

Detta nummers recensioner:
Barbro Eberan *överblickar tysk efterkrigspolitik;* ***Lennart Berntson*** *gör rättvisa åt Henry Kissinger;* ***Hanna Sistek*** *begrundar ojämlikhetens kostnader;* ***Carl Rudbeck*** *flanerar i förfluten fattigdom;* ***PJ Anders Linder*** *undrar vad hatarna tänker idag;* ***Piotr Wawrzeniuk*** *parerar putinsk propaganda;* ***Bengt G Nilsson*** *uppvärderar Indiska oceanen;* ***Eli Göndör*** *kartlägger mörkrets hjärta;* ***Bengt E Y Svensson*** *omhuldar ovissheten;* ***Ruth Lötmarker*** *tänker franskt;* ***Stefan Malmqvist*** *sjunger på refrängen.*

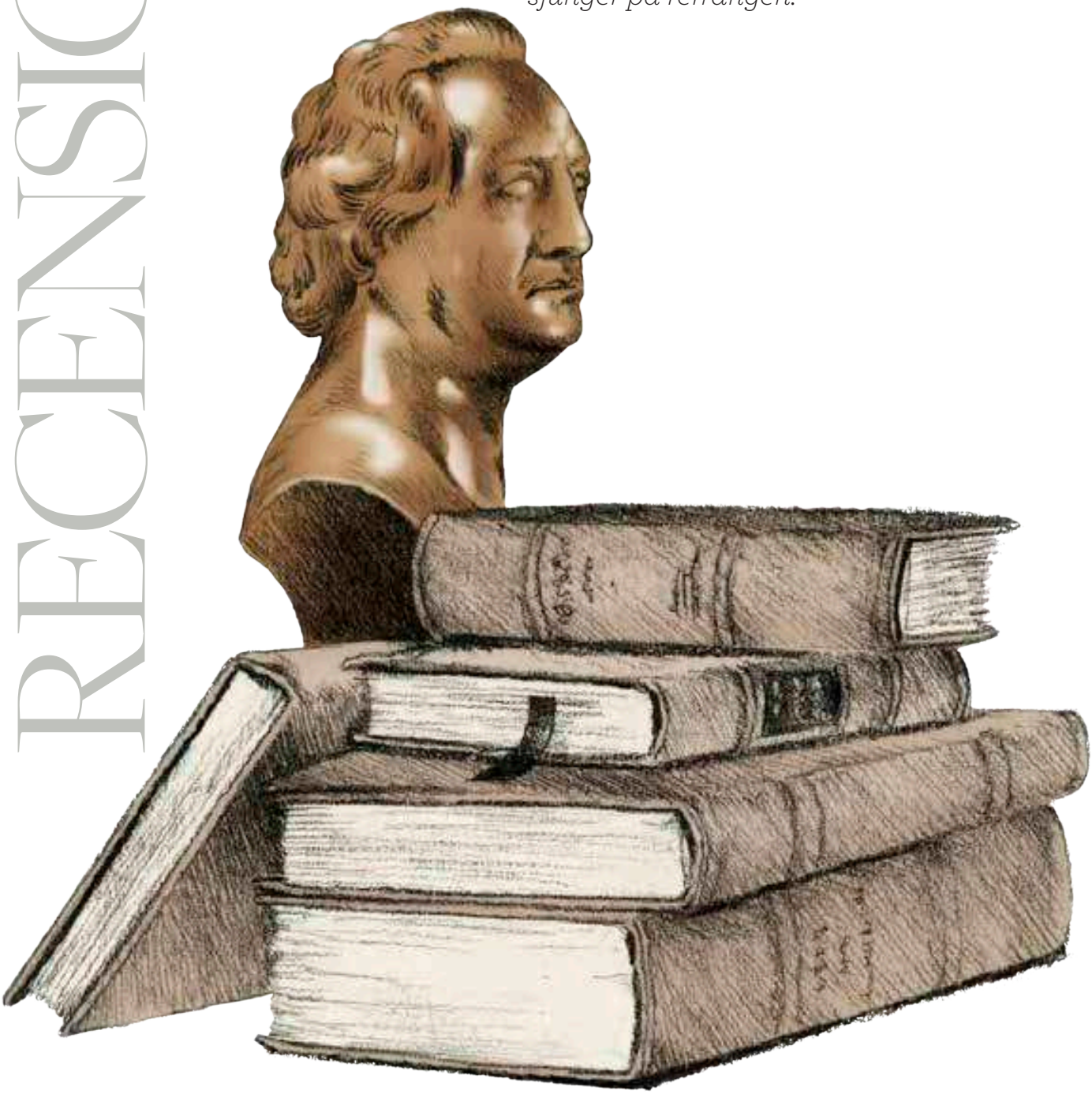

Brandt och Schmidt: brevvänner och vapenbröder.
FOTO: ULLSTEIN BILD/GETTY IMAGES

En bräcklig vänskap

Dagens tyska socialdemokrater klagar över att partiet saknar ledargestalter som kan mäta sig med Angela Merkel. Med saknad minns man sina stora statsmän: Willy Brandt och Helmut Schmidt. Den nyss utgivna brevväxlingen dem emellan speglar Förbundsrepublikens utveckling under tre dramatiska decennier. Barbro Eberan vet mer.

TYSKLAND

Vilken roll har socialdemokratin spelat i Tyskland under efterkrigstiden och vilken roll kan den spela i framtiden? Dessa frågor diskuteras nu intensivt i de tyska medierna. Tysklands äldsta parti SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) är i kris.

Så har det inte alltid varit. Det visar den nyligen publicerade brevväxlingen mellan Västtysklands två stora socialdemokratiska statsmän, Willy Brandt och Helmut Schmidt, som regerade i Bonn under sammanlagt 13 år – från 1969 till 1982 – och satte en outplånlig prägel på Förbundsrepubliken: en bastant volym på 1 100 sidor, inklusive en utförlig inledning av utgivaren Meik Woyke.

Av de över 700 brev, som historikern Woyke har letat fram i arkiven, skrevs minst 500 under den tid de två satt vid rodret i Bonn. Några av breven finns publicerade i Willy Brandts samlade verk, som ges ut av Bundeskanzler-Willy-Brandt-Stiftung, men de flesta torde vara okända även för experter.

Det finns en uppsjö av verk som belyser relationen mellan Willy Brandt och Helmut Schmidt. Biografer och journalister har alltid framhållit skillnaderna dem emellan och ställt den idealistiske visionären mot den handlingskraftige pragmatikern, den känslige mot den effektive. Deras brev belägger att de periodvis var rivaler, eftersom de hade olika föreställningar om hur det socialdemokratiska partiet skulle styras, men de visar också hur angelägna båda var om att deras differenser inte skulle förstöra deras sköra förhållande. Även när de yttrade kritik betygade de sin högaktning för varandra.

Brevsamlingen är givande lektyr. Den ger inte bara en inblick bakom kulisserna kring maktens dåtida centrum, utan speglar också utvecklingen i Förbundsrepubliken under mer än tre decennier. När Schmidt tog kontakt med Brandt 1958 var Tyskland splittrat och gränsen mellan de två blocken i kalla kriget gick tvärs igenom landet. När han skrev det sista brevet kort före Brandts död 1992 var järnridån borta och Tyskland ett enat land igen.

Endast fem år skilde dem åt, men de växte upp i skilda världar. Willy Brandt föddes före första världskriget – den 18 december 1913 – i Lübeck. De arbetarkretsar han tillhörde hade ingenting gemensamt med den burgna hanseatiska miljö som Thomas Mann har förevigat

››

i romanen *Huset Buddenbrook*. Hans mor var ogift, sin far lärde han aldrig känna. Redan tidigt tog han upp kampen mot Hitler. Som 16-åring trädde han in i SPD, men då socialdemokraterna inte tog den nazistiska faran på allvar bytte han till det radikala partiet SAP (Sozialistische Arbeiterpartei). Han föddes som Herbert Frahm, men under kampen mot Hitler lade han sig till med täcknamnet Willy Brandt som han sedan behöll även efter kriget.

Efter Hitlers makttillträde flydde han, 19 år gammal, till Norge. Han lärde sig språket snabbt och informerade i medierna om vad som skedde i Tyskland. Han reste runt i Europa och knöt kontakter med socialistiska motståndsrörelser. Han bevakade spanska inbördeskriget som journalist. 1938 drog nazisterna in hans tyska medborgarskap.

När Nazi-Tyskland ockuperade Norge i april 1940 gick Brandt först under jorden men flydde i juli till Stockholm, där han tillbringade krigsåren. Då misstänksamheten mot ”östspioner” var stor i Sverige, stod han under ständig Säpobevakning. Av den norska exilregeringen i London fick han dock norskt medborgarskap och kunde därför inte utlämnas till Tyskland, vilket den svenska polisen hotade med. Han fortsatte kampen mot Hitler, skrev böcker, artiklar och pamfletter, som spreds i flera länder, och var ledande gestalt i ”Lilla internationalen”, där han smidde planer för ett ”Europa efter Hitler” tillsammans med svenska socialdemokrater och emigranter från olika länder.

Efter krigsslutet kom Brandt som norsk korrespondent till Nürnberg för att rapportera om krigsförbrytarrättegången mot de ledande nazisterna. Han blev chockad av de ofattbara illdåd som hade begåtts under naziregimen och beslöt att återvända till sitt hemland för att hjälpa till att bygga upp en demokrati. 1947 slog han sig ner i Berlin och året därpå fick han tillbaka sitt tyska medborgarskap. Han engagerade sig i Berlins stadsparlament och valdes 1957 till stadens borgmästare.

Berlin: delad stad. FOTO: DPA/TT

”Fram till landsflykten var Brandt en revolutionär socialist, men under exilåren tog han avstånd från all dogmatism och fanatism. Han beundrade de ledande svenska socialdemokraterna.”

Till skillnad från Brandt växte Helmut Schmidt upp i en skyddad miljö. Han föddes i Hamburg strax efter första världskrigets slut – den 23 december 1918. Hans föräldrar, båda lärare, talade aldrig om politik i hemmet. 1937 tog han studenten på ett reformpedagogiskt gymnasium. Därefter blev han inkallad till luftvärnet och tjänstgjorde under kriget som luftvärnsofficer, först vid östfronten och sedan vid västfronten, där han blev tillfångatagen strax före krigsslutet. I ett brittiskt krigsfångeläger blev han medveten om att han tjänat en förbrytarregim och beslöt sig för att bli socialdemokrat.

När han släpptes igen på sensommaren 1945 trädde han genast in i SPD. Han studerade nationalekonomi och statskunskap i Hamburg och blev ordförande i det socialistiska studentförbundet SDS. Efter sin examen 1949 gjorde han karriär i trafikverket i sin hemstad, men engagerade sig också politiskt. När han skrev sitt första brev till Willy Brandt 1958 var han förbundsdagsledamot. Han beundrade den äldre partikamraten och betonade i sina brev att han alltid stod till Brandts förfogande. Brandt höll personlig distans men hade stor respekt för Schmidts fackkunskaper och bad ofta om råd inför viktiga konferenser och möten. Så länge de gemensamt kämpade för att SPD skulle komma till makten fanns det, som deras korrespondens belägger, inte några differenser dem emellan. Det var först när Brandt blev kansler som konflikter uppstod.

För att förstå utvecklingen i Förbundsrepubliken och bakgrunden till motsättningarna mellan Brandt och Schmidt är det viktigt att se vilken central roll generationstillhörigheten spelade för tyskarnas hållning såväl i Tredje riket som under efterkrigstiden.

Willy Brandt, som var född före första världskriget, tillhörde den generation jag i en generationsanalys i ett annat sammanhang har kallat den ”förlorade generationen” (födda mellan 1893 och krigsutbrottet 1914). Det var en djupt desorienterad generation, som efter första världskriget stod på skärvorna av den gamla världen, som hade brutit samman för alltid, och som inte visste hur framtiden skulle se ut. Två idealbilder konkurrerade om deras gunst: Å ena sidan den kommunistiska visionen av det rättvisa, fredliga samhället, och å den andra den nationalsocialistiska visionen av det rasrena storgermanska riket. Den ”förlorade generationen” tog intryck av båda. De tyska kommunisterna såg i Hitler en durkdriven opportunist och bekämpade honom från första stund. Även i borgerliga kretsar tog många avstånd från Hitler. De flesta tyskar lät sig dock förföras av hans löfte att göra Tyskland stort igen, och de ledande nationalsocialisterna tillhörde alla den ”förlorade generationen” (utom Hitler, som var född 1889).

Fram till landsflykten var Brandt en revolutionär socialist, men under exilåren tog han avstånd från all dogmatism och fanatism. Han beundrade de ledande svenska socialdemokraterna, framförallt finansminister Ernst Wigforss, som han ansåg skulle ha fått stort internationellt inflytande om han inte, som Brandt beklagade, hade skrivit ”på ett litet folks språk”. I Sverige lärde han sig kompromissberedskap och lade därmed grunden till sin karriär i Efterkrigs-Tyskland.Helmut Schmidt var bara fem år

yngre, men han tillhörde en annan generation. De åldersgrupper som var födda mellan första världskrigets utbrott och Hitlers makttillträde har jag kallat den ”yngre krigsgenerationen” därför att de alla var involverade i andra världskriget på ett eller annat sätt. Lyckligt lottad var den generationen i sanning inte. Under Weimarrepubliken (1919–1933) växte den upp i nöd, kaos och hat, och i Tredje riket bombarderades de med nazipropaganda. Under andra världskriget fick många sätta livet till, och de som överlevde var märkta för livet.

Först efter krigsslutet 1945 blev de flesta i den generationen medvetna om hur manipulerade och lurade de hade blivit. Många blev socialdemokrater. Helmut Schmidt har förklarat deras motiv: ”Vi kom hem från kriget och hade upplevt så mycket elände och orätt att vi ville bidra till att alla dessa fruktansvärda saker aldrig skulle upprepas igen.”

I västra Tyskland skulle det dock dröja länge innan socialdemokraterna kom till makten. Efter krigsslutet delades Tyskland i fyra ockupationszoner. Den sovjetiska zonen, som blev DDR (Deutsche Demokratische Republik) när de två tyska staterna grundades 1949, styrdes av tyska emigranter som hade skolats för just den uppgiften i Moskva under kriget. I ”östzonen” slogs det socialdemokratiska och det kommunistiska partiet 1946 samman till SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands), som blev statsparti i DDR. Då de östtyska ledarna alla var kommunister och varje protest bestraffades obönhörligt, spelade generationsdifferenserna i DDR inte samma roll som i Förbundsrepubliken.

I västra Tyskland, där de tre västliga ockupationszonerna 1949 slogs samman till BRD (Bundesrepublik Deutschland), övertog en äldre, kristligt präglad generation rodret. Kansler blev den då 73-årige katoliken Konrad Adenauer, som stod i spetsen för det konservativa partiet CDU (Christliche Demokratische Union) och regerade i union med Bayernpartiet CSU (Christlich-Soziale Union). Adenauers valspråk var ”Inga experiment”, och då västtyskarna efter alla år av krig och nöd ville ha lugn och ro för att bygga upp sitt liv igen, såg de flesta i honom en omsorgsfull landsfader som gav dem den trygghet de längtade efter. Socialdemokraterna gick i opposition.

Adenauer hade själv inte varit nazist, men han var övertygad om att Tyskland inte kunde byggas upp igen om inte ett definitivt streck drogs över det förgångna. Ett stort antal gamla nazister integrerades i den västtyska staten. Det skedde med de västallierades goda minne: under kalla kriget, som brutit ut öppet 1947, var det inte längre antifascism som gällde utan antikommunism.

Med amerikanska pengar – Marshallhjälpen – ställdes Västtyskland på fötter igen. Den snabba återuppbyggnaden – ”det tyska undret” – befäste Adenauers makt, och när brevväxlingen mellan Brandt och Schmidt inleddes 1958 satt denne säkert i sadeln. Men året därpå beslöt SPD på ett möte i Godesberg, en stadsdel i Bonn, att vända marxismen ryggen och stödja fri marknadsekonomi. Med sitt ”Godesberger Programm” 1959 blev det gamla arbetarpartiet ett folkparti som på allvar kunde konkurrera med kristdemokraterna om väljarnas gunst.

”Schmidt, som gillade effektivitet och disciplin, var irriterad på Brandts obeslutsamhet och kritiserade frånvaron av tydlig gränssättning.”

Brandt och Schmidt inledde därmed marschen mot makten. Ett par år senare vann båda internationellt anseende: Brandt i augusti 1961 för att han som borgmästare i Berlin lyckades lugna de upprörda massorna under de dramatiska dagar då muren byggdes tvärs igenom staden, Schmidt i februari 1962 för att han som senator i Hamburg handlade blixtsnabbt och effektivt och därmed räddade många människoliv när en stormflod lade stora delar av staden under vatten.

Men trots sitt internationella renommé måste Brandt i hemlandet kämpa mot diskriminering och hat. Som SPD:s kanslerkandidat i valet 1961 utsattes han från konservativ sida för en förnedrande hetskampanj. Han förlöjligades som utomäktenskapligt barn – Adenauer kallade honom föraktfullt ”Herr Herbert Frahm alias Brandt” – och hånades som emigrant. Bayerns ministerpresident Franz Joseph Strauss, som varit soldat under kriget, sa föraktfullt: ”Vad gjorde ni därute? Vi härinne vet vad vi gjorde!”

Schmidt sökte stödja Brandt och uppmanade honom att strunta i alla perfida angrepp. När Brandt ville ge upp 1965, skrev han: ”Vi får inte ha några illusioner om demokratin. Den utgör ingen ’safeguard’ mot politiska karaktärssvin. Inte i Tyskland – i alla fall inte än. Men för den skull får man inte misströsta om vårt folk. Det är i grunden fortfarande ett folk av opolitiska människor… Då Tysklands nutidshistoria varit så präglad av plötsliga förändringar har ett kontinuerligt politiskt medvetande inte kunnat utvecklas. Vi kommer att behöva en hel mansålder – om allt går bra.”

På 1960-talet fick Brandt stöd av krigsgenerationens barn. Vid universiteten klev de upp på barrikaderna och krävde att deras föräldrar äntligen skulle sluta skylla på Hitler och ta på sig sitt eget ansvar för Tredje rikets brott. För 68-generationen var Willy Brandt en förebild.

Adenauer hade avgått 1963 och efterträtts av sin ekonominister Ludwig Erhard, ”det tyska undrets fader”. Men Erhards stjärna dalade och 1966 måste han avgå. Nu bildades en stor koalition mellan CDU och SPD. Kansler blev Kurt Kiesinger, CDU, som varit NSDAP-medlem och arbetat för regimen under hela Hitlertiden. Willy Brandt blev utrikesminister.

Det västtyska samhället polariserades: Å ena sidan eskalerade protesterna mot alla gamla nazister, å andra sidan gick det högerradikala partiet NPD (Nationaldemokratische Partei Deutschlands) framåt med stormsteg. Valet 1969 var dramatiskt. Brandt vann med ytterst knapp majoritet och bildade en koalition med det liberala partiet FDP (Freie Demokratische Partei). Helmut Schmidt blev försvarsminister.

Hade den konservativa katoliken Adenauer haft som mål att integrera Förbundsrepubliken i den västliga gemenskapen, så såg socialdemokraten Brandt sin uppgift i att söka försoning med Nazi-Tysklands gamla fiender i öst. Trots häftiga protester från oppositionen genomdrev han sin ”östpolitik”. När han var i Warszawa 1970 för att underteckna ett vänskapsfördrag med Polen föll han spontant på knä inför monumentet över offren för gettouppproret 1943 som slagits ner brutalt av nazisterna. Den gesten förändrade omvärldens hållning till Tyskland: äntligen bad en tysk statsman officiellt om förlåtelse för Nazi-Tysklands illdåd. 1971 fick Brandt Nobels fredspris.

Men på hemmaplan eskalerade konflikterna. Då Brandt inte kunde uppfylla de drömmar som projicerats på honom, bildade radikala studenter terrorgruppen RAF (Rote-Armee-Fraktion) som utmanade staten med en lång rad av våldsdåd. Brandt, som avskydde radikalism, reagerade med nödförordningar och yrkesförbud. Men då han egentligen hade velat integrera 68-generationen i det politiska arbetet, vantrivdes han i rollen som kansler i en polisstat. Han var deprimerad, ››

Stockholm: ockuperad ambassad.
FOTO: IBL BILDBYRÅ

hade alkoholproblem och sökte avkoppling i ständigt nya kärleksrelationer.

Det var under dessa år som skillnaderna mellan honom och Schmidt blev uppenbara. Schmidt, som gillade effektivitet och disciplin, var irriterad på Brandts obeslutsamhet och kritiserade frånvaron av tydlig gränssättning. Brandt ryckte på axlarna och sa att han var sådan och inte kunde ändra sig. När det 1974 uppdagades att hans nära medarbetare Günter Guillaume var DDR-spion, avgick han plötsligt. Det framgår inte av brevväxlingen, men man kan förmoda att han var lättad över att slippa ansvaret för den eskalerande terrorismen. Schmidt, hans vice och sedan två år finansminister, blev kansler. Brandt förblev dock partiledare.

Schmidt var övertygad om att en stat inte får låta sig utpressas. När terrorister ockuperade västtyska ambassaden i Stockholm i april 1975 för att tvinga honom att släppa de ledande RAF-medlemmar som hade fängslats 1974, gav han inte efter och två i gisslan sköts. Även under ”den tyska hösten” 1977, när terrordåden nådde sin höjdpunkt, förblev han obeveklig. Han gav inte ens efter när terrorister kapade ett plan med 200 passagerare och tvingade det att flyga till Mogadishu i Somalia, utan skickade ett specialkommando (GSG 9) som lyckades återta kontrollen över planet. Därefter tog RAF-ledarna livet av sig i fängelset och terrorismen ebbade ut.

Schmidt ville också sätta hårt mot hårt i kalla kriget. Han understödde därför Natos beslut att etablera raketbaser i Västtyskland. Brandt kritiserade hans hållning, och 68-generationen grundade i protest mot ”militaristen” Schmidt 1980 ett eget parti: De Gröna.

År 1982 tvingades Schmidt avgå därför att FDP bytte koalitionspartner och valde att samarbeta med kristdemokraten Helmut Kohl, som nu blev kansler för 16 år framåt. Schmidt kände sig sviken av SPD och gav Brandt skulden. Denne avfärdade kritiken och framhöll att Schmidt aldrig hade kunnat hålla sig vid makten så länge om han inte haft partiets stöd. Då de båda inte ville föröda sin sköra vänskap, kom de på engelskt vis överens om att ”agree to disagree”.

De levde nu i skilda världar. Brandt var president för Socialistiska internationalen och chef för Nord-Syd-kommissionen. Han sysslade med biståndsfrågor och kämpade för en rättvisare fördelning av välfärden i världen. Schmidt ägnade sig åt journalistik, deltog i debatter, skrev böcker och gav ut den internationellt renommerade veckotidskriften *Die Zeit*. De hade få beröringspunkter men höll kontakt. När Brandt låg för döden 1992 skrev Schmidt ett brev där han betonade att han trots sin kritik aldrig hade tvivlat på hur mycket Brandt hade betytt för sitt folk.

Då var Tyskland ett enat land igen. Vid återföreningen 1990 hade Willy Brandt, som med sin försonliga östpolitik lagt grunden till landets enande, uttryckt sin lycka med de bevingade orden: ”Nu växer det samman som hör samman.”

Få socialdemokrater delade dock hans entusiasm. Många hade idealiserat DDR och var förvirrade när arkiven uppenbarade regimens illgärningar. Författaren Günter Grass klagade över att återföreningen gått alltför snabbt och fruktade att nationalistiska känslor skulle blossa upp och tillintetgöra den demokrati man så mödosamt hade byggt upp.

Då Helmut Kohl njöt av att hyllas som ”återföreningskansler” undvek han att ärligt tala om för sina landsmän att återföreningen skulle kräva offer. Hans popularitet sjönk och i valet 1998 kom socialdemokraterna till makten igen. Kansler blev Gerhard Schröder, som bildade en koalition med De Gröna. Nu satt krigsgenerationens barn vid spakarna i Berlin, det återförenade Tysklands nygamla huvudstad. Ett flertal regeringsmedlemmar hade varit aktiva rebeller i 68-upproret, däribland Joschka Fischer, De Grönas ledare, som blev utrikesminister.

Som pragmatiker var Schröder övertygad om att välfärdssystemet måste saneras. Han genomdrev reformprogrammet ”Agenda 2010”, som innebar kraftiga nedskärningar i den sociala sektorn. Därmed provocerade han vänsterfalangen i SPD. Då kritiken växte, utlyste han nyval 2005 för att tvinga sitt parti att bekänna färg. Till sin stora förvåning förlorade han valet mot CDU:s Angela Merkel.

Merkel bildade en stor koalition och Schröders kanslichef, Frank-Walter Steinmeier, blev utrikesminister. Samarbetet mellan de två partierna fungerade utmärkt, men för SPD var koalitionen med den allt populärare Merkel en nackdel och i valet 2009 gick partiet starkt tillbaka. Därpå bildade Merkel en koalition med det liberala FDP, som hade rört sig högerut.

Då Angela Merkel, östtyska och dotter till en protestantisk präst, i mycket sympatiserar med socialdemokraterna suddades gränsen mellan de två stora folkliga partierna alltmer ut. Därför grundade missnöjda CDU-medlemmar i februari 2013 det främlingsfientliga partiet AfD (Alternative für Deutschland), som i valet på hösten fick 4,7 procent av rösterna. Då AfD lockat till sig många röster från FDP, nådde det senare partiet inte upp till 5 procent och tvingades lämna förbundsdagen. Merkel bildade återigen en stor koalition med Frank-Walter Steinmeier som utrikesminister.

Tyska socialdemokrater klagar idag över att SPD saknar personligheter som Willy Brandt och Helmut Schmidt, eftersom endast så stora män skulle kunna besegra Angela Merkel i valet 2017. För att dagens SPD ska kunna överta regeringsansvaret måste partiet bilda en koalition inte bara med De Gröna utan också med Die Linke, ett radikalt vänsterparti som är mycket populärt i de östra delstaterna men som i övriga Tyskland inte anses vara rumsrent eftersom det har sina rötter i DDR:s statsparti SED. SPD har därför lovat att inte samarbeta med Die Linke.

När Helmut Schmidt avled den 10 november i höstas, nästan 97 år gammal, hedrades han med en stor statsbegravning i Hamburg. Angela Merkel höll ett varmhjärtat tal som lät ana hur gärna hon hade velat fråga sin kloka och kriserfarna föregångare till råds om hur Tyskland skall lösa den flyktingproblematik som nu hotar att växa landet över huvudet.

Barbro Eberan

WILLY BRANDT – HELMUT SCHMIDT
PARTNER UND RIVALEN
DER BRIEFWECHSEL (1958–1992)
MEIK WOYKE (RED)
Dietz 2015

En ung Henry Kissinger, 1958. FOTO: CBS PHOTO ARCHIVE/GETTY IMAGES

Målen och medlen

BIOGRAFI

Ingen amerikansk utrikesminister i modern tid har varit lika omstridd som Henry Kissinger. Han har blivit anklagad för att vara en amoralisk krigsförbrytare, och flera tidigare kolleger vid Harvard tog offentligt avstånd från honom under hans år som president Nixons rådgivare. Andra iakttagare har dock betraktat honom som en betydande intellektuell och som en av USA:s skickligaste utrikesministrar någonsin. Kissinger utgav mellan 1979 och 1999 sina memoarer i tre band och har varit föremål för ett stort antal studier, häribland Walter Isaacsons uppmärksammade biografi från 1992. Inget av det som tidigare har skrivits kan dock mäta sig med det ambitiösa projekt den brittiske historikern Niall Ferguson svarar för med utgivningen av den första delen av sin studie av Kissingers liv och verk, *Kissinger. 1923–1968. The Idealist*. Ferguson fick för mer än ett årtionde sedan en förfrågan av Kissinger om han var intresserad av att skriva dennes biografi, med full tillgång till familjens privata arkiv. Efter flera turer accepterade Ferguson uppgiften.

Biografin, som sträcker sig fram till det att Henry Kissinger blev president Nixons rådgivare för nationell säkerhet senhösten 1968, omfattar fem delar. Första delen behandlar uppväxten i Tyskland, flykten till USA och tjänstgöringen i amerikanska armén från 1943 till 1947. I den andra delen diskuterar Ferguson studierna vid Harvard, avhandlingsarbetet och de första uppdragen åt det politiska etablissemanget i Washington och New York. Den tredje delen uppmärksammar Kissingers arbete åt Nelson Rockefeller och den frustrerande anknytningen till Kennedyadministrationen. Den fjärde respektive sista delen behandlar Kissingers pendlande mellan arbetet som universitetslärare, rollen som Rockefellers nära rådgivare och konsultuppdragen för president Johnsons säkerhetsråd angående Vietnamkriget och de första trevande förhandlingarna med Nordvietnam.

Ferguson har samlat in och utnyttjat ett större material än någon tidigare biograf. Han har lagt ned ett minutiöst arbete på att beskriva varje viktig miljö i Kissingers liv och varje avgörande steg i hans tänkande. Som helhet är det en imponerande biografi – här finns inträngande och kunniga analyser av Kissingers tankevärld, balanserade och informativa personomdömen och en suverän överblick över europeisk och amerikansk historia. Men den väldiga volymen – nästan 900 sidor - medför också mycket påtagliga nackdelar. Framställningen är av och till överdrivet detaljerad och långdragen, de många utvikningarna om olika delaspekter framstår ofta som ovidkommande.

Den avgörande bristen är emellertid att människan Kissinger försvinner i myllret av alla händelser. Hans personlighet och karaktär som lärare och publicist, vän och förälder, rådgivare och förhandlare förblir på det hela taget okänd för läsaren boken igenom.

Från detta finns ett viktigt undantag, nämligen det utmärkta avsnittet om Kissingers tyska ungdomstid, utvandringen och åren i armén. Kissinger föddes 1923, som äldste sonen i en ortodox judisk familj i Fürth i Bayern. Ferguson skildrar ingående, i kraft av sin privilegierade tillgång till Kissingers privatarkiv, familjens liv och brödernas uppväxt i Fürth, liksom emigrationen till USA 1938 och de första besvärliga åren i New York. Kissinger återkom vårvintern 1945 till Tyskland, nu som soldat i 84:e infanteridivisionen.

Ferguson argumenterar med stor övertygelse för att återkomsten till Tyskland skulle komma att få livsavgörande betydelse för Kissinger. Det var striderna, synen av koncentrationslägrens människospillror och jakten på nazistiska krigsförbrytare – inte uppväxten i Fürth under nazismen – som skulle forma hans livssyn. Här insåg han den totalitära statens styggelse, både den nazistiska och kommunistiska. Men framförallt förlorade Kissinger under dessa år sin judiska tro och ersatte den med en idealistisk filosofisk åskådning. Fergusons övergripande tes – ja, hela första volymens sammanbindande tanke är att den Kissinger som återvände till USA bar på embryot till en liberal kantiansk idealism, en idealism som var själva motsatsen till cynisk och machiavellisk realism.

Harvard står i centrum för biografins andra del. Hit anlände en kunskapstörstande Kissinger hösten 1947. Han var i flera avseende en udda student – hans besatthet av studier avskärmade honom från studiekamraterna, han fortsatte att utföra uppdrag åt armén och hade sin flickvän och sitt sociala liv i New York. Fastän han egentligen skulle studera statskunskap, var ››

det klassisk västlig filosofi, litteratur och historieskrivning som fångade hans intresse. Hans masteruppsats var på 388 sidor (Harvard införde året efter den fortfarande gällande lex Kissinger: ingen master fick vara längre än 140 sidor) och behandlade inte tidens nya teorier som funktionalism och systemanalys, utan diskuterade Kants, Spenglers och Toynbees filosofi.

Enligt Ferguson var det i denna uppsats Kissinger först formulerade sin idealistiska åskådning – dess centrala problem gällde förhållandet mellan den fria viljan och determinism. Kissinger hävdade att även om människan är en produkt av sin omgivning har hon i varje situation frihet att välja mellan olika handlingsalternativ. Han avvisade inte att hon var underkastad begränsningar och agerade under ett visst yttre tvång, men hennes val är avhängit hennes inre övertygelser, hennes moral och högre ideal. Kissinger förkastade således varje form av materialism och ekonomisk determinism. Ferguson återkommer senare i framställningen till den vikt Kissinger fäste vid USA:s och västvärldens moraliska värderingar i kampen mot den sovjetiska kommunismen.

Drömmarnas mål, målning av Zachar Sasim. FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

”Ferguson argumenterar med stor övertygelse för att återkomsten till Tyskland skulle komma att få livsavgörande betydelse för Kissinger.”

Fergusons argumentation har en stark polemisk underton. Den är riktad mot de studier som gjort gällande att Kissinger var en kallhamrad och skrupelfri cyniker. Ferguson visar härvidlag övertygande att Kissinger omfattade djupt personligt förankrade och genomtänkta moraliska värderingar och att dessa influerade hans allmänna syn på internationella förhållanden. Fergusons framställning är också trovärdig när han menar att idealism i denna mening står i konflikt med en realism där ändamålet får helga medlen eller där realism blir liktydig med eftergivenhet inför aggressiv maktpolitik.

Ändå vilar det något otillfredsställande över Fergusons huvudtes – jag uppfattar den inte som felaktig, men som mycket förenklad. Han konstruerar en motsättning mellan idealism och realism inom säkerhetspolitiken, som visserligen *kan* föreligga, men bestämt inte *behöver* göra det. För det första klargör aldrig Ferguson att idealismen i huvudsak refererar till målen, medan realismen vanligtvis avser medlen; en politiker kan således vara idealist vad avser målen, men realist ifråga om medlen. För det andra framgår det tydligt av framställningen att Kissinger, när det gällde val av handlingslinje inom utrikespolitiken, vägleddes av de geopolitiska styrkeförhållandena mellan stormakterna. Denna realpolitiska syn präglade i högsta grad hans senare hållning till Kina och Sovjetunionen. För det tredje var Kissinger aldrig, och är fortfarande inte, någon anhängare av en kollektiv fredsordning byggd på internationell rätt. Han uppfattar överhuvud inte ”fred” i denna mening som ett relevant mål för en stormakt, snarare föredrar han stabilitet och ser härvid maktbalans som en bättre garant än kollektiv säkerhet.

Fergusons huvudtes gör i mina ögon inte Kissingers sinne för beslutsfattandets moraliska konflikter och historiska komplexitet full rättvisa. Detta är desto märkligare som Ferguson samtidigt påvisar att Kissinger hade en ovanligt subtil syn på de utmaningar en beslutsfattare ställs inför, som exempelvis att: de flesta strategiska beslut handlar om val mellan mer eller mindre dåliga alternativ; goda mål inom säkerhetspolitiken kan sällan förverkligas med enbart goda medel – vägen till de goda målen är fylld av kriser och begränsningar vilka kräver hårda beslut, varav flera kan strida mot de goda målen; alla säkerhetspolitiska beslut fattas under osäkerhet och risktagande, ingen kan veta om den politik en regering väljer är sämre eller bättre än den som inte väljs, eftersom konsekvenserna av den senare aldrig kan värderas annat än hypotetiskt.

Kissingers karriär vid Harvard var inte oproblematisk. Hans intellektuella arrogans skaffade honom många fiender och hans avhandling om Metternichs och Castlereaghs betydelse för konstruktionen av en legitim säkerhetsordning efter Napoleonkrigen ansågs gammaldags vad gäller såväl ämnesval som metod. Något fastare arbete vid Harvard erbjöds honom därför inte efter avhandlingen 1954. Istället kom Kissinger i kontakt med etablissemanget i Washington och New York. Tre år senare var han en celebritet inom samma elit. Orsaken var publikationen av hans bok om amerikansk kärnvapenstrategi, *Nuclear Weapons and Foreign Policy*, i vilken han kritiserade Eisenhowers doktrin om massiv vedergällning och förespråkade möjligheten av begränsade kärnvapenkrig. Den blev en bästsäljare, inbjudningarna strömmade in och dörrarna till maktens korridorer stod plötsligt öppna.

Lika viktigt var emellertid att Kissinger under arbetet med boken hade kommit i kontakt med Nelson A Rockefeller. Kontakten och den vänskap som följde kom att utgöra en avgörande hävstång till de positioner Kissinger så hett eftersträvade. I tre presidentkampanjer 1960, 1964 och 1968 var han Rockefellers främste rådgivare i internationella frågor, vilket inte hindrade honom att med Rockefellers goda minne ta mindre uppdrag åt såväl Kennedys som Johnsons administrationer. Men närheten till Rockefellers maktsfär var inte bara av godo. När han 1961 knöts till president Kennedys nationella säkerhetsråd manövrerades han snabbt ut på ett sidospår.

Åren efter det misslyckade äventyret i

Vita huset och fram till inträdet i president Nixons stab utgör egentligen ett interregnum i Kissingers karriär. Han hade blivit fast anställd professor vid Harvard, publicerade sig flitigt, deltog i internationella konferenser, rådgav Rockefeller, hade fått två små barn men skilde sig 1964 och träffade ett par år senare sin nya hustru Nancy Maginnes. Hans politiska roll var under dessa år relativt perifer och Rockefellers gradvisa marginalisering inom det republikanska partiet förde honom allt längre bort från en central roll i USA:s offentliga liv. Trots detta ägnar Ferguson 200 sidor i den fjärde och femte delen till att analysera Kissingers syn på Vietnamkriget. Framtida historiker har här ett grundligt kompendium om krigets utveckling och Kissingers reflektioner.

Ferguson söker i bokens epilog sammanfatta sitt väldiga verk. Han kallar Kissingers resa fram till 1968 för en Bildungsroman. Han lyfter fram några viktiga särdrag i Kissingers intellektuella profil. Ett sådant är tron på individens frihet. Den ger människan möjlighet att träffa val efter egen vilja och inre övertygelse. Den historiska medvetenheten är ett annat särdrag. Insikten om den historiska kontexten och analogier med relevanta händelser i det förflutna är avgörande vid strategiska beslut. Historia, menade Kissinger, är en stats minne. Historien definierar ett folks identitet, utgör dess medvetande om sig själv. Ett tredje särdrag är Kissingers förståelse för historiens tragiska sida. Ingen säkerhetsordning varar för evigt: den undermineras alltid av inre spänningar och utmanas ständigt av revolutionära krafter. Likväl måste friheten och stabiliteten försvaras – våldet är en nödvändig del av detta försvar.

Hur Kissinger kom att använda dessa insikter som rådgivare och utrikesminister skildras i nästa volym. Huruvida Ferguson kan driva hem sin huvudtes om Kissingers idealism när den konfronterades med verkligheten återstår att se. Jag tvivlar men väntar med spänning.

Lennart Berntson

KISSINGER
1923–68: THE IDEALIST
NIALL FERGUSON
Penguin 2015

Ojämlikhet (1): fackföreningarna blir allt svagare i USA. FOTO: SCOTT OLSON/GETTY IMAGES

Falsk kapitalism

EKONOMI

Den svarta röken från stålfabrikernas skorstenar färgade Joseph Stiglitz barndom. Den före detta chefsekonomen på Världsbanken växte upp i staden Gary i Indiana, uppkallad efter själva styrelseordföranden i US Steel. Tidigt bevittnade 2001 års Nobelpristagare hur svarta bussades upp från Södern för att bryta stålarbetarnas strejker. Rassegregationen och arbetarnas utsatthet drev honom att dedicera sin forskning åt ojämlikhet. Vilket innebär att han nu har brådа dagar.

I sin senaste bok, *The Great Divide*, en samling essäer och artiklar från främst *Vanity Fair* och *New York Times*, utvecklar han resonemangen från *The Price of Inequality* (2012). Stiglitz ger sin syn på dagsläget, där den amerikanska drömmen förvandlats till en myt. Idag är ett barns livschanser i högre grad kopplade till familjebakgrunden i USA än i jämförbara länder. Den rikaste procenten av befolkningen kontrollerar 40 procent av kapitalet. Dessa människor har ökat sin inkomst med 18 procent det senaste decenniet, medan medelklassens intäkter har minskat. Män med gymnasieutbildning tjänar 12 procent mindre nu än för 25 år sedan.

Svarta amerikaners lön är 58 procent av de vitas. 40 miljoner människor saknar sjukvårdsförsäkring. Landets unga har aldrig haft så höga studieskulder som nu. Stiglitz drar paralleller mellan dagens situation efter finanskrisen och depressionen på 1930-talet, då den ökade produktiviteten inom jordbruket ledde till fallande inkomster för bönderna. De hade inte längre råd med produkter från städerna, vilket slog mot den urbana befolkningen, som förlorade jobben och fick flytta tillbaka ut på landet. Räddningen kom först med andra världskriget, då ny arbetskraft behövdes i militärindustrin. Efter krigets slut fick dessutom soldaterna gratis utbildning och lyckades därigenom ställa om sig till den nya kunskapsekonomin.

Vår senaste finanskris borde ha hanterats på ett liknande sätt, menar Stiglitz, som är föga imponerad av att staten räddade bankerna samtidigt som miljontals husägare lämnades i sticket. ”Falsk kapitalism”, dundrar han: att förstatliga förluster och privatisera vinster. Felet ligger inte i kapitalismen i sig, utan i det politiska system som bestämmer ramverket för marknadskrafterna. Ojämlikheten, menar Stiglitz, är ett politiskt val.

Stiglitz tro på en stark stat är dock inte oproblematisk. Det är drivna individer och deras små, snabbfotade företag och inte staten som skapar jobb. I vår tid går samhället dessutom mot allt fler icketraditionella arbetsformer (enligt en prognos kommer hälften av alla amerikaner

››

att vara frilansar redan 2020), och det saknas ett större svängrum för små och medelstora företag i Stiglitz analys.

I *The Great Divide* resonerar Stiglitz vidare kring orsakerna bakom dagens klassklyftor. Det handlar om alltifrån att teknologi tagit över klassiska arbetarjobb till global lönekonkurrens och försvagade fack. Tidigare var en tredjedel av amerikanerna fackligt anslutna, nu ligger siffran på 12 procent. Men den största anledningen till ojämlikheten, menar Stiglitz, är att den passar de rika. De politiker som sätter reglerna är köpta. Större delen av USA:s kongress tillhör och finansieras av den rikaste procenten. Den som tjänar sin husbonde väl blir också väl belönad efter avslutad tjänst.

Kapitalskatten är lägre än skatten på arbete, vilket gagnar de rika. Slappa konkurrenslagar – särskilt under republikanska administrationer – har hjälpt till att befästa den enda procentens monopolfördelar, ett begrepp som Stiglitz förklarar i detalj. Han kallar det ”*rent seeking*” – hyresäskande.

Bland ekonomer kallas inkomster från mark för ”hyra” – alltså intäkter baserade på fasta tillgångar snarare än på arbete. Även inkomst baserad på monopol faller under denna kategori. Om ”hyrorna” ökar får hyresvärdarna mer pengar utan att mer värde har skapats i samhället. Istället handlar det om stigande bostadspriser och en ökad makt över marknaden. Det handlar om exploatering. ”Hyror” kan också köpas och säljas – alltså kapitaliseras – och märks som en ökning av börsvärdet. Men det enda som sker är en omfördelning av tillgångar från konsumenterna till dem som kontrollerar marknaden, ingen reell ekonomisk tillväxt. Eftersom marknaden inte fungerar optimalt, har produktiviteten sjunkit trots att marknadsvärdet har ökat.

Stiglitz pekar också på sambanden mellan ojämlikhet och konsumtion. När ojämlikheten ökar och vanligt folk får mindre medel att röra sig med, leder det till minskad konsumtion och i längden lägre tillväxt. De monetära åtgärderna för att stimulera tillväxten – sänkta räntor – riskerar i sin tur att leda till finansbubblor och ekonomisk instabilitet. Den ökande ojämlikheten leder således till en negativ spiral.

Vad Stiglitz hade kunnat gå djupare in på är den politiska effekten av ojämlikheten. Hur politiska partier polariseras och lagstiftande församlingar tappar i funktionalitet. Detta beskriver ekonomen David Madland i sin bok *Hollowed Out*, där han påvisar hur ojämlikheten leder till lägre tillit i det demokratiska systemet. I USA märks detta tydligt på valdeltagandet, som är på den lägsta nivån sedan andra världskriget. Politisk splittring sätter även käppar i hjulet för lagstiftare, vilket USA:s transportlagar är ett exempel på. Viktiga infrastrukturinvesteringar har blivit skjutna på framtiden allför länge på grund av svårigheterna med att komma överens om en långsiktig plan.

”Felet ligger inte i kapitalismen i sig, utan i det politiska system som bestämmer ramverket för marknadskrafterna. Ojämlikheten är ett politiskt val.”

Stiglitz resonemang om USA ligger i linje med hur Thomas Piketty beskriver en global utveckling i *Kapitalet i tjugoförsta århundradet*: När avkastningen på kapital överstiger den ekonomiska tillväxten växer förmögenheterna i skadligt hög omfattning i förhållande till BNP.

En av Pikettys kritiker, geografi- och antropologiprofessorn David Harvey vid City University i New York, invänder dock mot definitionen av kapital som samtliga tillgångar som kan (men ej måste) säljas och köpas på en marknad. Istället för att vara en *sak* menar Harvey att kapital är en *process*, och pengar, mark och utrustning som inte används på ett produktivt sätt kan inte räknas som kapital. Den höga avkastningen av kapital beror på att en del tas ur bruk för att skapa en artificiell brist. Genom att begränsa mängden pengar som är tillgänglig för nya investeringar säkerställs en högre avkastning på kvarvarande kapital i cirkulation. Det är många fler än de oljeproducerande länderna som har lärt sig detta trick, menar Harvey.

En annan kritiker, MIT-doktoranden Matthew Rognlie, påpekar att den franske ekonomen missar att tillgångar tappar i värde snabbare idag, då arbetsplatser ofta är tekniktunga och kräver en ständig uppdatering. Således minskar avkastningen på kapital på lång sikt, då det kostar mer att driva företag idag. Även den framtida avkastningen på kapital borde minska, om det inte blir väldigt lätt att byta ut arbetskraft mot robotar, vilket inte har varit fallet hittills, fortsätter han. Men Rognlies intressantaste slutsats är kanske att fastighetspriserna står för nästan all ökning av kapitalvärdet i Pikettys tidslinje. Med andra ord är det fastighetsägare som suger upp värdeökningen i ekonomin snarare än företagsägare. Detta är en ögonöppnande slutsats i en tid då vi trodde oss ha avskaffat feodalväldet. Men den hade redan dragits av Stiglitz i en *Alternet*-intervju i januari 2015. Det handlar alltså om en ökning av värdet på existerande tillgångar enligt hyresresonemanget tidigare.

Stiglitz lovordar i övrigt Pikettys heroiska slit med statistiken, men avfärdar hans lösning – en global kapitalskatt – som en politisk omöjlighet. Istället vill han reformera USA:s skattesystem. Han vill beskatta dåliga saker istället för goda – till exempel luftföroreningar och finansiell spekulation, snarare än arbete och sparande – och sådant som inte försvinner: mark, olja och naturresurser (tanken är att dessa tillhör oss alla, varför allmänheten bör få del av de inkomster de

Ojämlikhet (2): snabb värdeökning på villor. FOTO: UNIVERSALIMAGESGROUP/GETTY IMAGES

ger upphov till). Vidare vill Stiglitz fasa ut ränteavdragen för huslån, då dessa främst gagnar rika husägare – enligt vissa uppskattningar betalar amerikanska staten mer till rika husägare än till fattiga genom statliga bostäder. Dessutom uppmuntrar avdragen överdriven belåning, och i förlängningen bostadsbubblor. Det är lätt att även i Sverige se hur klyftan snabbt ökar mellan personer som köper bostadsrätt eller villa – vars värde sedan stiger förbluffande snabbt – och dem som bor i hyresrätter. För att komma åt korruptionen av demokratin vill Stiglitz ändra reglerna kring finansiering av politiska kampanjer. Allt detta är gott och väl. Men det kan bli svårt att lösa systematisk korruption med statliga regleringar om nu politikerna faktiskt är en del av problemet.

Då framstår gräsrotsidéer om alternativa ekonomiska modeller som viktiga morotskomplement till Stiglitz piska. I både USA och Europa pågår ett nytänkande runt hur företag borde fungera, med samhällsnytta som en del av deras DNA. I USA är Benefit Corporation en ny företagsform, som uppmuntrar till att bolag bryr sig om miljö och människor lika mycket som om aktieägarnas vinstkrav. Företag kan även bli certifierade B corps, en kvalitetsstämpel som kan liknas vid den ekologiska certifieringen för mjölk. Idag är 1 400 företag certifierade i 43 olika länder. I Europa propagerar den sociala rörelsen Economy for the common good för en balansräkning som visar ett företags engagemang i alternativa värden som solidaritet, hållbarhet och mänsklig värdighet snarare än de traditionella utgifts- och intäktsposterna. Begreppet myntades av österrikaren Christian Felber 2010. Över 1 200 bolag stöder idag konceptet.

Stiglitz håller sig på en makroekonomisk nivå i *The Great Divide*. Som mången artikelsamling blir den lätt repetitiv, något Stiglitz mildrar genom färska ingångskapitel till bokens olika delar. Han är väl värd att läsa för den som funderar över samhället i rättvisetermer.

Hanna Sistek

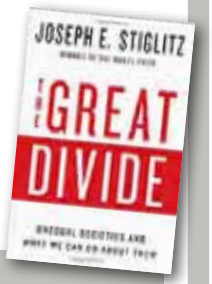

THE GREAT DIVIDE
UNEQUAL SOCIETIES AND WHAT WE CAN DO ABOUT THEM
JOSEPH E STIGLITZ
W W Norton 2015

Paris: misärens motståndsrörelse?
FOTO: TORE JOHNSON

Slumsafari

KULTURHISTORIA

Paris må vara en fest för livet, *a moveable feast*, men festen tycks alltid ha varit bättre igår. När strukturalismens gudar var högsta mode talade Parisveteraner nostalgiskt om existentialismens storhetstid då Jean-Paul Sartre och Albert Camus satt och skrev på Flore och Deux Magots och då Juliette Gréco sjöng på nattklubbarna i Saint-Germain-des-Prés. Men det var förstås inget mot belle époque, då Marcel Proust minutiöst beskrev livet i de fina salongerna. Kort sagt: *Paris was yesterday*.

Efter att ha läst Luc Santes *The Other Paris* blir jag ganska övertygad om att den nostalgiska hypotesen, som har en försiktig förespråkare i Sante, inte stämmer. Paris var annorlunda förr, men bättre...?

The Other Paris är precis vad undertiteln utlovar: en vandring långt bortom de vackra kvarteren, genom ett smutsigt, brottsligt, fattigt och i stort sett försvunnet Paris. Helt utplånat är det väl ännu inte, men liksom många andra europeiska storstäder är det folkliga och proletära på väg att fördrivas för att istället ge plats åt de bemedlade. Vanligt folk, för att inte tala om fattiga, har inte råd att bo där längre, utan jagas i allt raskare takt bort från huvudstaden och till allt tristare förstäder, som i många fall redan har börjat förfalla och bli till invandrargetton.

Boken är en senkommen hyllning till flanören, och Sante nämner kända namn som Charles Baudelaire, Victor Hugo och Walter Benjamin men också mindre kända som den pornografiske författaren Restif de La Bretonne och den lysande Oxfordhistorikern Richard Cobb, som alla citeras flitigt i Santes studie. ”Paris uppfann flanörer”, skriver Sante och beskriver därmed sitt eget tillvägagångssätt som författare. Paris ”tvingar alla sysslolösa och uppmärksamma vandrare att bli just det, det är en aktiv och engagerad form att umgås med staden [...] Den sanna flanören tittar på byggarbetsplatser och skrothögar, hälsar på luffare och lastbilschaufförer och på de kvinnor som på morgonen skurar

››

trottoarerna [...] tillbringar mer tid på Monoprix än på Louvren."

Flanören i Santes version blir ett slags lumpsamlare som plockar upp och studerar människor, platser och föremål som fint folk inte skänker en blick. I sin bok skildrar han just det Paris som vanligen har hamnat utanför historieböckerna (förvisso med notabla undantag), men som har beskrivits inte bara av stora och kanoniserade författare som Zola och Céline, utan också av på sin tid populära men idag bortglömda skribenter. Sante har läst dem alla, men också tidningar och tidskrifter, sett filmer och lyssnat på musik.

Santes historia har också sina skurkar, och då menar jag inte de brottslingar, mördare, bankrånare och anarkistiska bombkastare som dyker upp i *The Other Paris*; de stora skurkarna är de som har förstört det andra Paris. Överst på listan står förstås Georges-Eugène Haussmann, som självsvåldigt lade sig till med titeln "baron". Under andra kejsardömet raserade han folkliga kvarter och byggde breda boulevarder, kantade av magnifika byggnader där ingen fattig hade råd att bo. Haussmann fick en värdig efterföljare i president Georges Pompidou, som rev andra kvarter, lät uppföra ett konstmuseum till sin egen ära och som ville förvandla Paris till en bilismens stad.

Sante skriver att hans bok inte är menad som en polemik, men nog är det lätt att utläsa en stark motvilja mot rivningsfantaster och stadsplanerare. Hos Sante tycker jag mig finna en idealisering av gångna tiders misär, smuts och fattigdom, som ju är mera pittoreskt än de bankpalats och chica butiker som numera har ersatt nedgångna krogar, bordeller och fattighus. Med risk för att anklagas för att vara en naiv utvecklingsoptimist tycker jag att Sante, kanske mot sin egen vilja, visar att det var en välgärning att rensa upp i den slum som mycket av Paris och dess omgivning – La Zone – utgjorde under denna tid, det vill säga: från cirka 1850 och ungefär ett sekel framöver. Sante ser det inte riktigt så: "Kanske är det under dessa omständigheter att be

THE OTHER PARIS
AN ILLUSTRATED JOURNEY THROUGH A CITY'S POOR AND BOHEMIAN PAST
LUC SANTE
Faber & Faber 2015

"Paris uppfann flanören." FOTO: TORE JOHNSON

om för mycket att fortsätta att tro på eller åtminstone hoppas att den envisa och perversa mänskliga förmågan till olydnad till slut ska segra, som maskar kan underminera en vägg för nu är det allt vi har." I Santes läsning blir misär och marginalisering ett slags oartikulerad motståndsrörelse.

Sante tar oss med på vad som både är en beskrivning av ett försvunnet Paris och en arkeologisk utgrävning där han ser spår av medeltiden där andra kanske bara ser ett förfallet kyffe. I hans Paris gäller ofta William Faulkners ord om den amerikanska Södern: "Det förflutna är aldrig dött. Det är inte ens förflutet." Trots alla marodörer finns det ännu spår kvar av Paris mer än tusenåriga historia.

"Flanören i Santes version blir ett slags lumpsamlare som plockar upp och studerar människor, platser och föremål som fint folk inte skänker en blick."

Metodologiskt är Santes sätt att arbeta – han staplar små var för sig obetydliga detaljer och incidenter på eller bredvid varandra – ett slags historisk pointillism. Till slut framträder en större bild.

Han älskar det bisarra och marginella. Sante berättar om en man som hade 52 getter i en lägenhet på sjätte våningen. Han sålde getmjölk som sades kurera vissa sjukdomar. En kvinna var myrfarmare, hon sålde myrägg som föda till fasanerna i Jardin des Plantes. En annan arbetade som *ange gardien*, skyddsängel, vars uppgift var att eskortera människor som var så berusade att de inte på egen hand kunde hitta hem. Denna viktiga uppgift har inte försvunnit men brukar visst numera kallas *designated driver*.

Adeln hade förlorat sin särställning efter revolutionen, men en titel hade fortfarande ett visst snobbvärde så en fattig ädling förtjänade sitt uppehälle genom att påstå sig vara fader till utomäktenskapliga barn, som då kunde stoltsera med grandiosa titlar. Men det slutade illa för adelsmannen. Ett stort arv som annars hade gått till honom gick nu istället till hans arvingar.

Ett kapitel ägnas La Zone, som på ett ungefär syftar på det område som ligger just utanför nuvarande Boulevard Périphérique, den ringled som omsluter dagens Paris. Det var ett närmast lantligt område där det enda som tycktes blomstra var fattigdom och som blev ett tillhåll för lumpsamlare. Men också dessa förföljdes av en ogin överhet. När Eugène Poubelle, vars efternamn idag betyder soptunna, 1884 påbjöd att alla hus måste ha en egen soptunna, demonstrerade femtiotusen lumpsamlare mot detta hot mot deras yrke. La Zone finns inte längre. Den har lämnat plats åt de trista förstäder, *banlieues*, som numera utgör Paris i politisk mening röda bälte.

Under kapitelrubriken "Le Business" beskriver Sante prostitution och de bordeller som stängdes efter andra världskriget. Det var inte bara business utan om

man får tro Sante, och det tror jag att man får, big business under denna tid. Hur många som arbetade i branschen är osäkert, men uppskattningar säger att London 1850 hade cirka 24 000 prostituerade medan Paris, med halva Londons befolkning, skulle ha haft 34 000. Här fanns bordeller för alla smaker: rika och fattiga, hetero och homo, för dem som ville ha en japansk atmosfär och för dem som ville ha sina nöjen i en medeltida tortyrkammare eller till och med i en likkista. Utbudet var enormt och Sante katalogiserar det minutiöst med angivande av pris för olika tjänster.

Han skriver med lätt hand och inte sällan med ett ironiskt tonfall, men i grunden är det en ganska tragisk historia som berättas och inte sällan blodig; främst i den massaker som följde efter krossandet av Pariskommunen, då etablissemanget visade att de som satte sig upp mot överheten inte kunde förvänta sig nåd eller barmhärtighet.

Det kanske förklarar att brottslingar under denna tid ofta framställdes i ett ljus som gjorde dem till folkhjältar, eller åtminstone gestalter som behandlades med ett slags skräckblandad förtjusning bland mer laglydiga människor. Bland de fattiga framstod somliga som veritabla frihetshjältar som vågade utmana de mäktiga och rika försvararna av den bestående ordningen. Ett uppmärksammat mord kallades i den radikala pressen för ”arbetarklassens Dreyfusaffär”. När mördaren avrättades protesterade tiotusentals personer. Giljotinen kom att bli, skrev Céline, ”mördarnas Goncourtpris”.

Santes bok är något av elegi över ett svunnet Paris. För mig lyckas han väl inte helt göra det sannolikt att det egentligen är en förlust som vi ska gråta över. Sante, en välbeställd och framgångsrik akademiker, *goes slumming* bland de fattiga, smutsiga, galna och utstötta. Nog skulle jag föredra att bo i en stad med offentliga soptunnor framför en stad där 50 000 människor måste hitta sitt antagligen mögliga levebröd genom att rota i andras avfall. Men det hindrar inte att han har skrivit en hela tiden fängslande bok där vi så här med ett ungefär sekels försening kan tjusas av fria bohemers liv i ett Paris som ännu inte hade blivit en strikt segregerad stad.

Boken är rikt illustrerad, men bilderna hade gärna fått vara både större och bättre reproducerade. Dessutom kunde Sante ha varit tydligare i sina bibliografiska referenser, vilket skulle ha underlättat för dem som vill vandra vidare i detta det andra Paris.

Carl Rudbeck

Margaret Thatcher: i takt med tiden.
FOTO: TOM STODDART/GETTY IMAGES

Viktoriansk realism

BIOGRAFI

Under hösten 1983 använde satirtidningen *Private Eye* det lätt originella uttrycket ”diskutera Ugandafrågor” som omskrivning för ljusskygga erotiska eskapader. Så när tidningen skulle påstå att sekreteraren till den konservative partiordföranden hade en affär med parlamentsledamoten Marcus Fox, formulerades det som att Miss Keyes ”helt nyligen kommit tillbaka efter att ha utforskat Ugandas djungler” med Mr Fox.

Premiärminister Thatcher försågs med klippet av sin medarbetare Robin Butler, och när ämnet kom upp på ett möte med ministrar senare samma dag viftade hon med tidningen och förklarade för regeringskolleger som lär ha haft svårt att hålla sig för skratt: ”Robin har visat mig det här. Jag vet att det är osanning. Marcus säger att han aldrig har varit i Afrika!” Det föll på den arme Butler att upplysa sin chef.

Margaret Thatcher var inte utan humor, men ironi, absurditeter och populärkultur var inte hennes *forte*. Hon tycks däremot ha varit genuint intresserad av opera, skulptur och framför allt poesi, men det utgjorde ingen förmildrande omständighet i kulturetablissemangets ögon.

I andra bandet av sin auktoriserade Margaret Thatcher-biografi ägnar Charles Moore ett kapitel åt hennes roll som djävulsgestalt för 1980-talets låtskrivare, dramatiker och författare, och hans inventering visar tydligt och mer än så att det inte var någon hejd på de ursinniga tillmälena och drömmarna om att få dansa på hennes grav.

Många intelligenta människor skrev och sjöng sådant som förhoppningsvis får dem att rodna idag. Samtidigt innebar allt detta hatande att det som skedde i samhället blev obegripligt för dem. De kom inte längre än till sin avsky. De uppfattade inte det breda missnöjet med korporatism och fackföreningsvälde och med uppgivenheten och håglösheten hos det gamla etablissemanget. De lade inte märke till att en ny medelklass växte fram, en grupp som med glädje tog vara på chanserna som ”thatcherismen” bidrog till att öppna. De tog inte hotet från Sovjetunionen på allvar. Följaktligen stod de också fullständigt oförstående inför att TBW – *That Bloody Woman* – inte bara blev vald utan två gånger omvald med robusta majoriteter. De var *out of touch* med djupa strömningar bland britterna, och det gjorde dem förvirrade, frustrerade och förbannade.

Självklart fanns undantag. Inte minst författare som flytt från kommunistdiktaturerna höll henne högt, och poeten Philip Larkin sade gillande: ”Hennes

››

stora dygd är att hon säger att två plus två blir fyra, vilket är lika impopulärt idag som det alltid har varit."

Här slog Larkin huvudet på spiken. Här gick den stora ravinen mellan sympatisörer och vedersakare. Ja, Mrs Thatcher var en övertygelsepolitiker, fast förvissad om att det skulle gå att skapa ett starkare och mer blomstrande Storbritannien. Men hon var också övertygad om att man inte kunde nå dit genom fromma förhoppningar eller storslagna politiska projekt. Politiken måste präglas av verklighetssinne och insikt om att politik kan öppna möjligheter men att dessa i sin tur måste tas till vara av enskilda människor under vägledning av jordnära moral. När hon talade varmt om "viktorianska värden", såg hennes indignerade fiender lungsiktiga barnarbetare för sin inre syn; vad hon i själva verket syftade på var "respekt för individen, sparsamhet, initiativkraft, personlig ansvarskänsla, respekt för andra och deras egendom och alla de andra värdena som kännetecknade det bästa av den viktorianska tiden".

Man måste gräva där man står, spela bollen där den ligger, agera utifrån de förhållanden som faktiskt råder. Tankar av typen "fantasin till makten" var henne fullkomligt främmande. I en berömd diskussion om den barmhärtiga samariten konstaterade hon att denne inte hade kunnat vara till mycket hjälp om han inte hade haft några materiella resurser att bidra med. Den nya medelklassen förstod precis vad hon menade. Den gamla kultur- (och för den delen över-) klassen tyckte att det var höjden av vulgaritet.

"TBW – That Bloody Woman – blev inte bara vald utan två gånger omvald med robusta majoriteter."

När första delen av Moores biografi publicerades skrev jag (*Axess* 6/2013) att det handlade om ett unikt arbete som "tornar upp sig över alla de andra [biografierna]. Vad som återstår innan omdömet kan bli definitivt är band nummer två." Sedan dess har Moore ställt till det för mig genom att utvidga projektet från två till tre volymer, men jag törs stå vid mitt ord med tredje bandet obesett. Han har ett enastående grepp om sitt ämne och skriver med lätt och säker hand.

Undertiteln denna gång är "Everything she wants", som Moore lånar från en hit med 1980-talsbandet Wham!, och boken handlar mycket riktigt om åren då Mrs Thatcher stod på topp politiskt: från segern i Falklandskriget sommaren 1982 till och med parlamentsvalet 1987, där de konservativa säkrade en ny betryggande majoritet. På ett sätt lär det bli trilogins stramaste och minst överraskande volym. Mrs Thatcher är premiärminister från första till sista sidan. Händelseförloppen är genomlysta förut, även om Moore har arkivfynd och intervjuuttalanden att komplettera med. Här finns ingen gömd kista med ungdomsbrev, vilket förgyllde del ett, och vi är inte framme vid de stora motgångarna, den dramatiska sortin och den långa och på ett nytt sätt prövande tiden efter åren som regeringschef. Vad som däremot finns i del två är politik i praktiken: inrikes och utrikes, initiativ och intriger, personer och policy, debatt och kampanj.

Moore visar övertygande att det inte var generella ekonomiska läror som låg till grund för hennes gärning, utan att hon i första hand drevs av en historiskt rotad föreställning om att ett nationellt förfall skulle vändas i framgång. Tankefiguren var restaurering snarare än revolution. Men att ha en stark drivkraft och en nykter syn på politikens möjligheter är ingen garanti för att ha en fungerande strategi eller ens en användbar taktik, och man får en nyttig tankeställare av att ta del av Moores detaljerade beskrivningar av politiska processer. Ingenting är enkelt. Det går sällan från A till B till C i god ordning, utan det handlar om att skapa öppningar, utnämna rätt personer, skapa allianser, överleva motgångar, vänta, avstå och fånga tillfällen i flykten. Privatiseringarna, som blev en av de främsta symbolerna för thatcherismen, var till exempel ingen huvudsak inledningsvis, utan de kom igång på grund av att de kunde ge välbehövliga intäkter.

Det blir också tydligt hur mycket av en politisk ledares energi som kan konsumeras på de inre linjerna. Långa stunder försvinner Labour fullständigt ur blickfånget medan all kraft koncentreras på att hantera åsiktsskillnader och revirstrider bland de egna. Projektet att hitta nya ägare till helikoptertillverkaren Westland ledde till sådana konflikter, prestigestrider, läckor och juridiska tvister ministerier emellan att försvarsministern Michael Heseltine fick avgå, och det var ett tag osäkert om Mrs Thatcher själv skulle klara sig. Så här i backspegeln ter det sig helt absurt, i stridens hetta är det betydligt svårare att anlägga det bredare perspektivet.

Moore har en välvillig grundinställning till Mrs Thatchers gärning, men han är inte ute efter att måla helgonporträtt utan tar upp både dygder och brister. Hon hade inget tålamod med "teologin" i Europasamarbetets alla protokoll, direktiv och måldokument och tyckte att abstrakta formuleringar inte var värda att kriga om, vilket fick henne att missa det politiska momentum som jargongen byggde upp. Det var på hennes vakt som EG-centralismen började få upp farten. Kanske hade hon inget val.

Hon körde skoningslöst och omdömeslöst med sina ministrar, vilket ledde till att få stod upp för henne när det till sist brände till, men hon var samtidigt konfliktskygg på tu man hand. Hon talade hellre än hörde på. I frågor där hon inte kunde dominera genom att vara mest påläst, kunde hon bli djupt osäker och agiterad bortom det rimligas gräns. En del interiörer från valkampanjen 1987 är riktigt otäck läsning.

Det var å andra sidan inte konstigt att det brast ibland. Arbetsbördan var enorm. Utöver hela den laddade inrikespolitiken med nya vägval på många fronter, djärva privatiseringar och en stor och oförsonlig konflikt med det vänsterextremistiska gruvarbetarfacket fanns en diger utrikespolitisk agenda. Hongkong skulle återbördas till Kina under så anständiga former som möjligt. Samväldet skulle hållas ihop. Toppmöten i EG skulle uthärdas. Men överst på dagordningen stod Sovjet.

Mrs Thatcher såg tidigt potentialen hos Michail Gorbatjov (men rök förstås ihop med honom i ett intensivt politiskt gräl första gången de träffades) och fick till stånd en stram men konstruktiv dialog, som var till gagn även för de amerikansk-sovjetiska nedrustningsförhandlingarna. Där var hennes stora skräck att Ronald Reagan skulle nå framgång med sin idé om en kärnvapenfri värld, vilket hon menade skulle lämna Europa skyddslöst mot de konventionella sovjetiska stridskrafterna. Reagan och Thatcher var på många sätt ett radarpar, men här krockade kaliforniska drömmar med viktoriansk realism.

PJ Anders Linder

MARGARET THATCHER. THE AUTHORIZED BIOGRAPHY
VOLUME TWO: EVERYTHING SHE WANTS
CHARLES MOORE
Allen Lane 2015

Bortsjabblad revolution

UKRAINA

Ukraina är en havererad stat. Efter statskuppen i februari 2014 har den styrts av nationalister med fascistiska förtecken. Detta har drivit isär dess kulturellt och historiskt sett olika delar. Etniska ryssar och rysktalande löper hög risk att inte få sina rättigheter tillgodosedda. I värsta fall väntar våld och utrensningar. Därför måste dessa skyddas och räddas av Ryssland, i synnerhet nu när östra Ukraina gjort uppror mot centralregeringen i Kiev och inbördeskriget är ett faktum. Ukraina är egentligen inte en riktig stat. EU och USA har spätt på de hätska nationalistiska stämningarna i landet. De har brutit mot löften och flyttat fram sina ställningar fram till Ryssland, som måste försvara sin obestridliga intressesfär.

Påståenden som dessa har spridits av ryska medier ända sedan radikaliseringen på Självständighetstorget i Kiev vintern 2013–2014, som följdes av Krims annektering och det av Kreml orkestrerade kriget mot Ukraina i Donbas. Desinformationen upprepades av en mängd ”alternativa” informationskanaler västerut – högerpopulistiska eller högerextrema, exkommunistiska eller formlös vänster, men även allehanda krafter inbegripna i kampen för en förmodat bättre världsordning – helst utan Natos, USA:s eller EU:s militära och/eller politiska styrka. Ett gemensamt drag hos dem har varit en grundläggande avsky mot den rådande ordningen, antiamerikanism och antiliberalism.

Andrew Wilson är professor i ukrainska studier vid University College London. Han har sedan tidiga 1990-talet forskat om Ukraina och skrivit flera böcker om landet. Den mest populära, *The Ukrainians*, har kommit ut i fyra upplagor, senast 2015. Wilson har tagit hänsyn till kritik i det kontinuerliga arbetet med boken, vilket gör den till en god källa till kunskap om Ukraina och ett verksamt motmedel till en mängd ”alternativa” pamfletter som snabbproducerats, såsom Richard Sakwas *Frontline Ukraine*. Sakwa har gjort sig ett namn som Rysslandsforskare, men saknar kunskaper om Ukraina. Genom att förvränga fakta, använda dem i felaktig kontext och utnyttja mycket problematiskt källmaterial, speglar han den officiella ryska hållning som skissas ovan.

Det är ukrainarna och inte främst staten Ukraina som står i Wilsons fokus. Han visar hur den ukrainska identiteten vuxit fram över lång tid – åtminstone från Kievrikets dagar. Wilson använder gärna kontrafaktisk historia, där alternativa utvecklingstrådar vecklas ut för att läsaren bättre ska greppa det beskrivna.

Vad hade hänt om den västliga regionen Galizien hade annekterats av Ryssland snarare än av Österrike 1772, eller senare – 1815? Wilson ser en kraftigt försvagad ukrainsk nationell identitet, i klass med den belarusiska. Det ligger ett korn av sanning i det påståendet, men Wilson underskattar nog styrkan hos den identitet som formades på bägge sidor av Dnjepr – i centrala Ukraina. Galiziens främsta kort är att inte ha blivit sovjetiskt förrän 1944. Regionens ukrainska befolkning upplevde konstitutionella reformer och omfattande politiska friheter under det österrikiska, och sedan även under det polska styret. Dessa medgav bredare juridiska ramar för nationella uttrycksformer än det ryska och sedan sovjetiska styret.

I Polen 1918–1939 satsade en stor mängd ukrainare på att genom ekonomisk verksamhet bygga upp den egna folkgruppens politiska styrka. Andra radikaliserades. Det är i Polen som den nationalistiska rörelsen OUN (Ukrainska nationalistorganisationen) bildas 1929. OUN formades som en konkav spegelbild av den polska högernationalismen och blev allt extremare. Det kollektiva motståndet – det må vara ekonomiskt, politiskt eller väpnat – gjorde västukrainarna till svårsmält material för den sovjetiska staten och till ett nationalismens tidiga avantgarde i Ukraina efter 1991.

Det ryska och kanske främst sovjetiska inflytandet på befolkningens identitet, språkvanor och kulturella preferenser förblir dock viktigt i stora delar av landet. Befolkningen i ukrainska SSR upplevde avsevärt mer av förtryck och terror, jämfört med ukrainarna i Polen, ett förtryck och en terror som med framgång dämpade folks nationalistiska strävanden. Med tanke på Rysslands nya imperieambitioner och Putins upprepade deklarationer att han ser ukrainarna och ryssarna som delar av samma folk, är bokens perspektiv i det stora hela befogat. Att hävda att Kievriket var en rysk statsbildning, menar Wilson, är en myt. Att hävda att den var ukrainsk håller inte heller måttet. Längs med vägen belyses även en rad andra omdiskuterade punkter.

Hos Wilson skönjer man inledningen av den process som skapade en ukrainsk politisk nation, snarare än en etnisk sådan. I en utläggning som härstammar från originalupplagan menar han att en framtida samling kring nationella idéer måste inkludera stora grupper från urbana centrum för att lyckas. Kruxet var att dessa var ››

Revolution i orange: ledarna höll inte måttet. FOTO: GLEB GARANICH/TT

antingen tvåspråkiga, eller också kanske rent av övervägande ryskspråkiga. Det har de förblivit, men en massiv mobilisering kring idéer om en gemensam ukrainsk stat har ägt rum sedan hösten 2013 där etnicitet och språk har blivit marginella frågor. Förändringens preludium var den avsomnade ”orangea” revolutionen, som fullständigt sjabblades bort av de eliter som bars upp av den.

Wilson ger 16 nya sidor till de senaste två tre årens utveckling i avslutningskapitlet. Boken har ambitionen att täcka många frågor och blir stundom något telegrafisk. För att få bra grepp om den direkta upptakten till ”värdighetsrevolutionen”, som händelserna på Självständighetstorget har kallats i Ukraina, och om det som hänt därefter, bör läsaren sträcka sig efter ytterligare arbete av Wilson. *Ukraine Crisis* kom senhösten 2014 och täcker utvecklingen fram till september samma år. Även om mycket vatten har runnit i Dnjepr sedan dess, förblir Wilsons skildring högst relevant.

I krig är sanningen det första offret, brukar det heta. Wilson var på plats i Kiev under de mest dramatiska dagarna på Självständighetstorget i februari 2014. Författaren bemöter på punkt efter punkt den ryska desinformation som har florerat i medierna och som har använts till att underminera Ukrainas ställning hos den allmänna opinionen i väst. Han beskriver människorna på torget som en brokig, folklig rörelse där högerextrema krafter spelade en underordnad roll; han menar att Janukovytj redan hade planerat sin flykt och därmed inte hotats iväg av demonstranterna efter att en överenskommelse nåtts om att försvaga presidentmakten och tidigarelägga presidentvalet.

Vidare menar Wilson att den ryska operationen på Krim också hade planerats i förväg, och att kriget i Donbas aldrig hade ägt rum utan en stark rysk direktinblandning. Moskva tjänstgjorde som både organisatör och leverantör av materiel och manskap. Även EU kritiseras. Ukrainarna uppmuntrades att söka ett närmande med Europa. När detta blev ett faktum, förde EU en tandlös politik mot Ryssland som ändrades något

Krim: operationen var planerad långt i förväg. FOTO: ALEXANDER AKSAKOV/GETTY IMAGES

litet först efter det att Malaysia Airlines passagerarplan sköts ned från separatistkontrollerat område i juli 2014. Överlag anser Wilson att väst, och i synnerhet EU, har varit alltför naivt i sin syn på Ryssland. Denna naivitet höll i sig även efter att den första annekteringen av territorium sedan 1945 genomfördes i mars 2014. Till viss del har detta berott på önsketänkande om en intressegemenskap, men kanske ännu mer på viljan att göra goda affärer. Det senare skulle leda till det förra, men resultatet tycks istället ha blivit en mängd ryska hållhakar på Europa.

I själva verket, menar Wilson, har en plan att utvidga det ryska inflytandet i vad Kreml betecknar som ”det nära utlandet” (tidigare Sovjetstater) legat fast i flera år. Den politiska krisen i februari 2014 gav Ryssland en utmärkt förevändning att intervenera. Som Wilson ser det, innebär inte aggressionen mot Ukraina slutet på en strävan att återuppbygga det ryska inflytandet i den tidigare sovjetiska maktsfären och bortom den. EU och Nato uppmanas att ta sig en rejäl funderare på hur ett nationalistiskt, konservativt och auktoritärt Ryssland bör stävjas.

Utvecklingen mot före detta president Janukovytjs utsvävningar och maktusurperande under hans presidentperiod möjliggjordes inte bara av brist på egentliga ekonomiska, juridiska och politiska reformer under Ukrainas hela självständighet, utan även av en total genomklappning inom det ”orangea” teamet med Viktor Jusjtjenko och Julia Tymosjenko i spetsen. En besviken och passiv väljarkår överlämnade makten till Janukovytj.

”Det ryska och kanske främst sovjetiska inflytandet på befolkningens identitet, språkvanor och kulturella preferenser förblir viktigt i stora delar av landet.”

De nuvarande makthavarna har en svår reformeringsuppgift framför sig. Konflikten i Donbas fortsätter att kosta människoliv och resurser. Landet åderlåts. En fastare hållning hos EU och USA, mot både Ukraina (reformer) och Ryssland (säkerhetspolitik), vore högst välkommen, menar Wilson. I Kreml är man fast besluten att se sin profetia om Ukraina som en havererad stat bli verklighet.

Ukraine Crisis är en samtidshistorisk bok som rekommenderas för dem som vill läsa om senaste tidens dramatiska utveckling. *The Ukrainians* ger en något kalejdoskopisk bild av ukrainsk historia, föreställningar och samhällsprocesser över en lång period. Den kräver mer tid på grund av omfånget, och gott tålamod för att orientera sig i ett rikt persongalleri och ett myller av händelser. Ens belöning blir breda kunskaper om Ukrainas historia, om än inte djupa sådana om de senaste tre årens utveckling. På detta område förblir *Ukraine Crisis* helt överlägsen. Vad som talar för läsning av bägge böckerna är Wilsons genuina och långa forskningsintresse för Ukraina som inte styrts av tillfälliga konjunkturer eller politiska beställningar, och hans vilja att lyssna på kritiker och kontinuerligt föra en akademisk dialog.

Piotr Wawrzeniuk

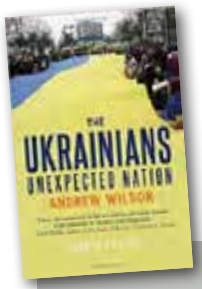

THE UKRAINIANS
UNEXPECTED NATION
ANDREW WILSON
Yale University Press 2015

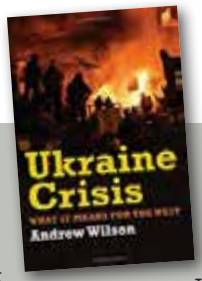

UKRAINE CRISIS
WHAT IT MEANS FOR THE WEST
ANDREW WILSON
Yale University Press 2014

Mayotte i Indiska oceanen: fiskarna återvänder i gryningen.
FOTO: JEAN-PIERRE DEGAS / GETTY IMAGES

Borta och hemma med vinden

AFRIKA

I början av 1400-talet gav sig sjöfararen Zheng He iväg från Kina med en väldig flotta. Han seglade västerut och kom efter många äventyr till Östafrikas kust. Han var utsänd av kejsar Yongle, härskare i Mingdynastin, som hade bestämt sig för att bryta Kinas isolationistiska tradition.

Ingen hade tidigare skådat en sådan armada bestående av över etthundra fartyg. De var i genomsnitt fyra gånger större än Columbus skepp Santa Maria och förde med sig 28 000 man av skilda professioner. Läkare, vetenskapsmän och hantverkare. Mytiska minnen av det kinesiska besöket lever kvar på de små öarna i Indiska oceanen nära Kenyas kust. Bland andra Lamu och Pate, där arkeologer ständigt gör nya fynd som tydligt visar att det fanns en levande handel mellan Östafrika och Bortre Asien för 600 år sedan. Cirka 80 år före Vasco da Gamas ankomst.

Men lika plötsligt som kineserna dök upp utmed Östafrikas kust, lika plötsligt försvann de. Efter kejsar Yongles död 1424 beslutade kinesiska byråkrater att det skulle vara slut på de vidlyftiga seglatserna till fjärran länder. Många nedtecknade berättelser om Zheng Hes resor förstördes. Kina vände västra Indiska oceanen ryggen. Det skulle dröja ända fram till våra dagar innan nya kontakter med Afrika togs.

I november 2015 meddelades det att Kina nu ska bygga sin första flottbas utomlands, i Djibouti på Afrikas horn. En unik händelse, ett politiskt paradigmskifte som bara kan tolkas som en omsvängning från tidigare kinesisk försvars- och utrikespolitik.

Forskaren Tor Sellström berättar i sin bok *Africa in the Indian Ocean* om hur kineser, araber, perser, indier och naturligtvis européer i omgångar har korsat Indiska oceanen. Sällström är tidigare mest känd för sina böcker om Sveriges förhållande till befrielserörelser i södra Afrika, tunga akademiska standardverk. Boken om Indiska oceanen har även den en tydlig akademisk profil, men är mer lättillgänglig. Man påminns om hur sällan denna del av världen figurerar i nyhetsflödet, trots dess oerhörda strategiska betydelse för världshandeln. Och därmed även stormaktsrelationerna.

Den kultur som började växa fram på Östafrikas kust för ungefär 1 000 år sedan var resultatet av en mängd samverkande faktorer. Man kan jämföra med den utveckling som ägde rum i Västafrika under samma period. De båda haven Atlanten och Indiska oceanen hade avgörande betydelse. I Västafrika fungerade Atlanten som en barriär som effektivt stoppade människors möjligheter till kontakt med omvärlden. Svåra vindförhållanden gjorde det omöjligt att segla över havet med den tidens farkoster. Istället anlades transportleder genom Saharaöknen och stora handelsimperier som Mali, Songhay och Kanem Bornu utvecklades i Västafrikas inland.

Det var inte förrän på 1400-talet som europeiska fartyg började trafikera Västafrikas kust, och det berodde på att seglingstekniken hade utvecklats. Bidevindsseglare, alltså båtar som hjälpligt kunde kryssa mot vinden och som inte var beroende av ständig medvind, möjliggjorde detta.

I Östafrika rådde rakt motsatta förhållanden. Indiska oceanen var som en öppen autostrada med perfekta vindar för ››

långväga seglatser. Monsunen, detta pålitliga vädersystem som går som en klocka, förde de tröga latinsegelsriggade båtarna från Östafrika till länderna i öster och nordost och tillbaka igen ett halvår senare när vinden vände. Så uppstod tidigt varaktiga kontakter mellan kontinenterna. I samband med dessa seglatser blev också öarna i Indiska oceanen kända av handelsmännen.

De önationer Sällström skriver om är i första hand Komorerna, Madagaskar, Mauritius och Seychellerna. De har alla varit europeiska kolonier, de är medlemmar i Afrikanska unionen men betraktas trots det sällan av omvärlden som afrikanska länder. Detta förhållande har gjort att de mer och mer försöker skapa nya plattformar för samarbete.

Kineser i Afrika: tillbaka igen efter lång frånvaro. FOTO: BLOOMBERG / GETTY IMAGES

Kommissionen för Indiska oceanen, *Commission de l'Océan Indien*, vars högkvarter ligger på Mauritius, skall vara en samarbetsorganisation men uppfattas ofta som ett verktyg för franska intressen i den vidsträckta regionen. Den kan ses som ett exempel på hur tidigare kolonialmakter nu börjar förstå att Indiska oceanen inte får lämnas åt sitt öde. Då är det fara värt att Indien och Kina tar över. Kina engagerar sig stort i infrastrukturutbyggnad i Östafrika. Den nya flottbasen i Djibouti – där det redan finns en fransk och en amerikansk bas – blir ett viktigt redskap för att säkra oljetransporterna från exempelvis Port Sudan genom det trånga Bab el-Mandeb-sundet.

Det råder inget tvivel om att Indiska oceanen har fått uppleva en statushöjning under senare decennier, efter att under lång tid ha betraktats som ett bakvatten. Förutom den sedan länge etablerade fartygstrafiken med olja och gas från Gulfstaterna har nu tillkommit en betydande handel mellan Afrika och Asien. Detta har fått till följd att de stora aktörerna i ökande grad arbetar med att militarisera Indiska oceanen. Kombinationen av olja, islam och tvekampen mellan Indien och Kina om afrikanska råvaror gör att detta hav nu kan bli centrum i en global kraftmätning som USA inte kan ställa sig utanför.

"I Östafrika rådde rakt motsatta förhållandena. Indiska oceanen var som en öppen autostrada med perfekta vindar för långväga seglatser."

Den amerikanska närvaron är redan påtaglig och har vuxit i omfattning sedan Sovjetunionens kollaps. USA:s militära operationer mot Kuwait, Afghanistan och Irak har alla byggt på aktiv medverkan från krigsfartyg i Indiska oceanen. Förutom baser i Djibouti och Gulfstaterna har USA en militäranläggning på ön Diego Garcia, som brukar liknas vid ett permanent hangarfartyg. Där finns 2 000 amerikanska soldater. USA säger sig kunna kontrollera halva Afrika och södra Asien därifrån. Diego Garcia – som tillhör Storbritannien men som har upplåtits åt USA för försvarsändamål – hade tidigare en lokalbefolkning som successivt tvingades bort. Sällström skriver att ön är än mer hemlighetsfull än Guantánamobukten på Kuba.

Än så länge är Frankrike den dominerande europeiska militära aktören i västra Indiska oceanen. Förutom i Djibouti har landet baser i Abu Dhabi, på Reunion och Mayotte och en permanent styrka på cirka 4 700 man. Den militära överlägsenheten utmanas nu av Indien, som betraktar regionen som en del i sitt högprioriterade intresseområde. Indien förfogar över en ryskbyggd atomubåt och ett antal mer konventionella, tillsammans med två hangarfartyg. Däremot har Indien ingen permanent bas i västra Indiska oceanen. Den relativt avancerade flottan gör dock att landet definitivt är en kraft att räkna med.

Vad har då Afrika att ställa upp i jämförelse? Inte mycket. Sällström skriver att samtliga afrikanska länder som har havskust har visat fullständig brist på intresse för att ta kontroll över sina marina tillgångar. Det gäller allt från fiske till fartygstrafik. Omkring 90 procent av Afrikas handel med omvärlden går via havet, men endast 0,9 procent av världens frakttonnage har afrikanska ägare. Det finns fler än 100 större hamnar i Afrika, men de är generellt sett mycket misskötta. Olagligt fiske, dumpning av riskavfall, smuggling och trafficking pågår i farvattnen runt hela kontinenten, mer eller mindre ostört. Det hänger samman med att endast fem afrikanska länder söder om Sahara har något som kan liknas vid fungerande kustbevakning. Endast Sydafrika och i viss mån Nigeria har kapacitet att hjälpligt patrullera sin kust.

Denna brist på engagemang och resurser blev pinsamt tydlig när de somaliska piraterna gjorde entré i Indiska oceanen i början av 2000-talet. Afrikanska länders handfallenhet inför detta nya hot bekräftade devisen att man inte kan kontrollera det man inte patrullerar. Kenya, som aldrig hade brytt sig om att bygga upp en fungerande kustbevakning, fick uppleva många allvarliga kapningar direkt utanför sin kust. Landets brist på kontroll över de egna farvattnen blev uppenbar.

Sällströms berättelse om ön Mayotte utgör en intressant pendang till

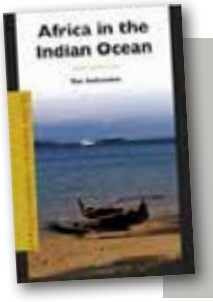

AFRICA IN THE INDIAN OCEAN
ISLANDS IN EBB AND FLOW
TOR SELLSTRÖM
Brill Academic 2015

dagens Europa. Belägen mitt emellan Moçambique och nordspetsen på Madagaskar är Mayotte fortfarande en fransk koloni. Eller, rättare sagt, ett franskt, utomeuropeiskt departement som till stor del styrs med franska lagar och har euron som valuta. Erövrare och självständighetsrörelser har kommit och gått under de senaste 500 åren. När förre franske presidenten Nicolas Sarkozy gästade ön 2011 var hans budskap emellertid tydligt. Han sade: ”Jag kommer aldrig att acceptera att våra utomeuropeiska territorier ifrågasätts som delar av den franska republiken. Mayotte är Frankrike och skall så förbli!”

Ön beskrivs ofta som ett tropiskt paradis, men det gäller inte alla medborgare. Höga levnadskostnader – mest beroende på monopolistiskt satta livsmedelspriser – utgör ständiga källor till social oro och politiska protester. Detta hindrar dock inte människor från ännu fattigare öar i grannskapet att försöka ta sig dit. Från ön Anjouan, självstyrande men historiskt en del av Komorerna, söker sig desperata människor till Mayotte i hopp om ett bättre liv. Hårda visumregler gör att de förlitar sig på människosmugglare och riskerar livet i sjöodugliga farkoster. Vattnen mellan Anjouan och Mayotte beskrivs som den största marina begravningsplatsen i världen. Dessa tragedier, som påminner om liknande händelser i Medelhavet, äger rum utan att det uppmärksammas av västvärldens nyhetsmedier.

I takt med att den globala handeln syd-syd ökar i omfattning, kommer Indiska oceanen att få allt större betydelse. Allt tyder på att både Indien och Kina utökar sin närvaro i havet som tidigare har dominerats av Frankrike, Storbritannien och USA. Intressekonflikter kan inte uteslutas.

Tor Sellströms bok kommer lägligt för den som vill vara uppdaterad på en hittills ganska bortglömd del av världen.

Bengt G Nilsson

Somaliska pirater: otillräcklig kustbevakning. FOTO: U.S. NAVY / GETTY IMAGES

IS (1): under svart flagg.

Terrorns teori och praktik

ISIS

Summan av två sammanbrott har möjliggjort IS plötsliga entré på den globala arenan. I det ena fallet har islams traditionella strukturer och hierarkier brutit samman och lämnat efter sig ett vakuum där flera aktörer gör anspråk på rollen som den islamiska gemenskapens nya ledare. I det andra fallet har två stater mer eller mindre förlorat kontrollen över sitt territorium. Inbördeskriget i Syrien och de interna motsättningarna i Irak har ödelagt förutsättningarna för fungerande myndighetsutövning. Därmed har stammar eller etniskt och religiöst baserade grupper kunnat överta områden och etablera autonoma enklaver som har styckat upp länderna.

Dessa omständigheter utgör grundförutsättningarna för IS framfart. Men därutöver kvarstår rader av frågor som inte minst rör den religiösa övertygelsens drivkraft och hur de aktörer som har skapat ISIS tänkte när organisationen bildades och utvecklades.

William McCants lyckas i sin bok *ISIS the Apocalypse* svara på de flesta frågor någon kan ha om ISIS. McCants, som är Fellow vid Brookings Center of Middle East Policy och förestår The Project on US Relations with the Islamic World vid samma institut, har haft tillgång till en stor samling med olika dokument och brevväxlingar mellan rörelsens ledande figurer. McCants hanterar arabiska och persiska utan hinder och är dessutom djupt insatt i islams heliga skrifter. Kombinationen av allt detta har lett till en tät och mycket givande bok om ISIS historia och de religiösa föreställningarna som ligger till grund för rörelsens verksamhet.

I den inledande delen av boken leder McCants läsaren genom meningsutbytet mellan två till synes olika men centrala ståndpunkter i vad som på svenska förenklat kan kallas för den *takfir-jihadistiska* rörelsens syn på hur en islamisk stat bör byggas upp. al-Qaidas ledare Usama bin Ladin och hans närmaste man Ayman al-Zawahiri var fast övertygade om att den enda rätta vägen till en islamisk stat var att först bygga upp ett stabilt stöd för idén i folkdjupet. Därefter skulle med allmänhetens stöd ett kalifat kunna utropas. Motståndarna, som så småningom kom att leda ISIS, menade tvärtom att staten borde påtvingas allmänheten oavsett vad den har för uppfattning. Så länge förhandlingar pågick innebar det inga dramatiska slitningar.

Ett av problemen för bin Ladin blev dock Abu Musab az-Zarqawi (1966–2006), ››

som etablerade en al-Qaida-filial i Irak men som vägrade lyssna på bin Ladin. Zarqawi mördade tusentals människor i Irak, ledde brutala attacker mot den shiamuslimska majoriteten i landet och utvecklade den makabra idén att filma hur människor avrättas genom att få halsen avskuren, för att sedan lägga ut filmerna på internet. Zawahiri menade att offentliga halshuggningar kanske skulle hänföra unga entusiastiska män, men att de sannolikt aldrig skulle tilltala de muslimska massorna. Kampen var, enligt Zawahiri, en fråga om att vinna allmänhetens sympati i ett pågående mediekrig.

IS (2): man kan sina texter.

FOTO: BENGT AF GEIJERSTAM/TT

Omedelbart efter att Zarqawi dödats av amerikanska styrkor, bestämde sig trots allt bin Ladin och Zawahiri för att utropa Islamiska staten den 15 oktober 2006. Därmed visade al-Qaida sin ståndaktighet och att USA inte hade förmågan eller kraften att hindra organisationen från att uppnå sitt mål. Dessutom hedrade man Zarqawi.

Svåra konflikter och meningsskiljaktigheter mellan bin Ladin och andra grupperingar som allierat sig med idén om ett kalifat i exempelvis Jemen och Nigeria, presenteras i boken. Oftast rörde sig konflikten om utövandet av *hudud* – de brutala bestraffningsmetoderna i sharia. Lokala grupper utförde entusiastiskt offentliga halshuggningar och pryglingar, som emellanåt varvades med att hugga av någon tjuv en hand eller två. I Somalia misshandlade al-Shabab kvinnor som inte ansågs vara anständigt klädda och stenade till döds dem som anklagats för att ha haft sex utanför äktenskapet. Bland dem fanns även en 13-årig flicka som straffades med att först bli gruppvåldtagen av al Shababs män innan hon stenades.

”Lokala grupper utförde entusiastiskt offentliga halshuggningar och pryglingar, som emellanåt varvades med att hugga av någon tjuv en hand eller två.”

bin Ladin hävdade envist att det var fel väg att gå. Islamiska staten, menade han, skulle snarare övertyga människor och få deras stöd genom att tillgodose deras behov i fråga om sjukvård, mat och fungerande institutioner. Men de som ville fortsätta på den brutala vägen hävdade att det skulle gå snabbare att skrämma människor till lydnad. Den senare uppfattningen visade sig dock vara felaktig. Missnöjda människor tipsade franska, brittiska och amerikanska trupper som i både Afrika och Mellanöstern, med hjälp av militära insatser, enkelt försvagade de olika grupperna och därmed minskade deras inflytande. Från att i början av år 2007 ha nått en topp på 2 500 mördade människor i Irak, sjönk siffran till 500 mot slutet av år 2008.

Men de brevväxlingar och dokument som McCants lyfter fram visar samtidigt att det inte saknades röster, som menade att misslyckandet med att få folk att lyda och vara lojala mot Islamiska staten, snarare berodde på att brutaliteten inte varit tillräcklig i sin omfattning än tvärt om.

Början på den arabiska våren och inbördeskriget i Syrien skapade slutligen de omständigheter på marken som gav ISIS dels det institutionella kaos som organisationen behövde för att etablera sig, dels de rätta förutsättningarna för att driva den religiösa retoriken till dess spets. Rader av profetior om den yttersta tiden och kalifatets återupprättande kunde kopplas till händelser som dagligen utspelade sig i regionen.

Resonemangen kring dessa profetior är också en av bokens stora förtjänster. ISIS ledning kan sina texter och vet precis vad som står var och hur det kan användas. Den dagliga verksamhetens anknytning till texter om den yttersta tiden, som ger intryck av att beskriva precis de händelser som utspelade sig i Syrien och Irak, hade stark inverkan inte bara på muslimer i Mellanöstern utan också på troende muslimer i hela världen. Textsamlingar sammanställdes och vävdes samman med hätska kommentarer av någon imam för att sedan spridas på internet med ytterligare texter om hur Islamiska staten skulle byggas upp och finansieras. 2012 trodde hälften av arabvärldens muslimska befolkning på 380 miljoner människor att deras messias var på väg.

Men tills vidare har messias uteblivit, vilket i sin tur har lett till att ISIS istället lagt energi på att försöka understryka betydelsen av kalifatet som institution.

I det här sammanhanget kan det vara viktigt att påpeka att de profetior som ISIS använder sig av inte finns med i Koranen. Texterna är tagna ur den stora samling hadith, som är ett komplement till Koranen. Dessa texter är enkelt uttryckt berättelser om hur Muhammed levde sitt liv och vad han gjorde eller sade i olika sammanhang.

Berättelsernas autenticitet avgjordes genom att fastställa om den som berättat historien var ett trovärdigt vittne eller ej. När generationen av omedelbara ögonvittnen dog ut fick det duga med vad nästa generation fått höra av den första generationen ögonvittnen och så vidare. Tillförlitligheten i uppgifterna värderades utifrån trovärdigheten i överföringskedjan. I och med att det ansågs existera en tillförlitlig överföring av traditionen från ögonvittnena och vidare, kom utsagan att accepteras som ett trovärdigt komplement till Koranen. Dessa utsagor om Profetens och hans närmastes agerande kom att kallas *sunna* (helig kutym), och sättet på vilket dessa kutymer kom att dokumenteras och samlas kom att kallas *hadith*. Materialet består av en ofantlig mängd texter som inte sällan också är motsägelsefulla. Ett exempel är *ibn Majah*, som är en av de sex viktigaste samlingarna och innehåller 4 000 berättelser som är samlade i 32 böcker fördelade på 1 500 kapitel. Därmed är det också fullt möjligt för var och en att i dessa samlingar finna vad den söker.

McCants kan texterna. Han har tagit fram de berättelser som är viktiga för att förstå varifrån de apokalyptiska visionerna kommer och erbjuder läsaren att ta del av dem genom ett ansenligt appendix.

Boken beskriver också hur ISIS snabbt blev en aktör som gynnade president Assad, vilket ytterligare stärkte organisationens

position i det syriska inbördeskriget. Genom förskräckliga filmer av massavrättningar som kablades ut över världen aktualiserades frågan om Syriens framtid verkligen skulle bli bättre av att Assad försvann. Det alternativ som världen fick se prov på så gott som dagligen genom filmerna övertygade många om att Assad var det bättre alternativet.

Med stöd av en gedigen samling källor beskriver McCants ISIS ledarskap som en rationell och genomtänkt samling personer som mycket väl vet vad de håller på med. En stark religiös övertygelse är, menar McCants, inte nödvändigtvis oförenlig med praktiska överväganden. Och användandet av en stor piska för att kuva en befolkning förhindrar inte att en morot emellanåt delas ut.

I en detaljerad beskrivning av utvecklingen får läsaren också veta hur exempelvis den svarta ISIS-flaggan kom till och var i islams historia idén om en räddande messias växer fram och blir en normerande uppfattning. Därmed blir det tydligt hur omständigheter och politiska förutsättningar kan förändra en religion men hur vissa centrala idéer ändå lever kvar.

Boken innehåller dessutom mängder av intressanta anekdoter kring konflikter mellan olika grupperingar, exempelvis om hur olja och makt bäst bör fördelas.

Om någon brist i boken ska lyftas fram, är det att det ibland är svårt att hålla reda på alla namnen. Vem som är vem och hur de olika människorna är kopplade till varandra blir efter en tid inte lätt att komma ihåg.

Icke desto mindre har McCants skrivit en bok som ger var och en med intresse för ämnet en fantastisk möjlighet att lära sig hur världens för närvarande kanske mest avskydda organisation inte bara lyckats överleva, utan också expandera och dra till sig sympatisörer och anhängare från hela världen.

Eli Göndör

THE ISIS APOCALYPSE
THE HISTORY, STRATEGY, AND DOOMSDAY VISION OF THE ISLAMIC STATE
WILLIAM MCCANTS
St Martins Press 2015

Överraskning: Lehman Brothers går i konkurs 2008. FOTO: MARY ALTAFFER/TT

Allt vi inte vet

SOCIOLOGI

När Anna Lindh var miljöminister i Ingvar Carlsson regering på 1990-talet besökte hon Lunds universitet. Jag hade förmånen att guida henne och få diskutera miljöfrågorna med henne. Vi kom självfallet in på samspelet mellan forskning och politik. Jag minns särskilt hur hon framhöll att (fritt citerat ur mitt minne) ”vi politiker behöver få klara besked från er forskare om hur saker och ting förhåller sig – vad den eller den åtgärden leder till för resultat – för att vi skall kunna fatta de rätta besluten”. Min reaktion, som jag dock höll för mig själv, var förvåning över att en politiker som Anna Lindh hade en så stark tilltro till vad forskningen kan åstadkomma inom ett så komplext område som miljön. Nog för att forskning kan ge ett underlag för beslut, tänkte jag, men då måste man också vara klar över att forskningsresultat omges av många ”om” och ”men”, och att de dessutom ofta är provisoriska; ny forskning kan ge nya svar. Alla forskare är heller inte eniga, och nya forskningsrön måste utsättas för intern kritik inom forskarsamhället innan de kan bli allmänt accepterade.

Denna episod dyker upp i minnet när jag läser Helga Nowotnys nya bok *The Cunning of Uncertainty*, som just har samspelet mellan forskning och politik som ett av sina huvudtemata. Nowotny är en högt aktad vetenskapssociolog med detta samspel som en viktig specialitet. Hon har god anknytning till Sverige, är bland annat utländsk ledamot av Kungliga Vetenskapsakademin, hade goda kontakter med den framlidne framstående svenske kulturgeografen Torsten Hägerstrand, och citerar Hans Rosling flitigt. Hon har också varit mycket aktiv som forskningsadministratör på hög nivå, bland annat som en av tillskyndarna till, och ordförande för, EU:s europeiska forskningsråd för stöd till forskning grundat enbart på vetenskaplig excellens.

Bokens titel kan vålla visst huvudbry. ”*Cunning*” betyder ”list”, ”förslagenhet” eller ”slughet”. ”*Uncertainty*” kan betyda såväl ”osäkerhet” som ”ovissthet”. Nowotny har dock i andra sammanhang gjort klart att hon avser den senare betydelsen. Så en svensk översättning skulle närmast kunna bli ”*Den Förslagna Ovissheten*”.

Vad menar då Nowotny med att ovissheten kan vara slug eller förslagen? Det hela har att göra med hur vi ställer oss till framtiden. Ser vi på den som något okänt, rent av som ett hot, som vi på alla sätt måste förutsäga och planera för? Eller ser vi den som en möjlighet till nya erfarenheter, nya upplevelser, nytt kunnande?

Vetenskapen, hävdar Nowotny, och där är hon naturligtvis inte ensam, är den mänskliga aktivitet som verkligen omhuldar ovissheten. Forskning är ju till sin natur en process där man ger sig i kast med ovissheten för att skapa visshet. Om man redan innan man startar ett forskningsprojekt vet i detalj vad man skall komma fram till, behövs det ju inte någon forskning kring den frågan. En forskare ser ovissheten som en stimulerande

››

faktor i sin verksamhet. Ju slugare ovissheten är, desto stoltare är forskaren över att ha överlistat den, över att ha omvandlat ovisshet till visshet.

I mera allmänmänskliga sammanhang kompliceras bilden. Vi lever vårt liv framåt – och minns det bakåt – och förlitar oss då på den erfarenhet som vi fått av allt det vi tidigare upplevt. För att livet inte skall bli helt kaotiskt måste vi kunna förutse vad som skall ske, kunna planera för vad som skall komma. Vi kan tolerera en viss grad av ovisshet, men vill nog inte att ovissheten skall vara alltför slug.

Sociolog som hon är tar Nowotny upp inte så mycket hur den enskilda människan beter sig inför en oviss framtid – det överlåter hon till psykologer av facket att göra – utan fokuserar mer på vad vi gör i grupp, på de sociala och samhälleliga aspekterna. Hur hanteras framtidens ovisshet inom stora företag, inom finansvärlden, inom politiken?

Det har, konstaterar Nowotny, i alla tider funnits en önskan hos beslutsfattare på olika nivåer att kunna förutse vad som komma skall. Arkeologiska fynd från det tidiga Kina visar hur ristningar i djurben – symboler som också identifierats som föregångare till de kinesiska skrivtecknen – användes i syfte att spå om framtiden. I antikens Grekland gick man till oraklet i Delfi för att få vägledning. För att vara framgångsrik får oraklets förutsägelser inte vara alltför precisa. De måste lämna plats för tolkningar, både för att ge makt till uttolkarna och för att kunna bevara förtroendet för oraklet även om förutsägelserna skulle slå fel.

Dagens beslutfattare har helt andra sätt att se in i framtiden. Man kan använda sig av stora datorberäkningar och skapa matematiska modeller som utgår från samspelet mellan ett antal omvärldsfaktorer och med många aktörer vars handlande man försöker fånga i de algoritmer, de datorinstruktioner, som bygger upp dataprogrammen. Man har också möjlighet att samla in en mängd data som har att göra med hur vi människor beter oss till exempel när vi går och handlar eller när vi surfar på internet. Sedan kan man analysera dessa data för att se om det finns några genomgående trender, några drag som kännetecknar stora grupper av individer.

Det är särskilt svårt att spå om framtiden.
FOTO: HAROLD M LAMBERT / GETTY IMAGES

Idag är sådana datamodeller nödvändiga för att beslutsfattare skall kunna fatta förnuftiga beslut, antingen det nu gäller Googles sökmotor, Riksbankens ränteprognoser eller stora företags kartläggning av sina kunders vanor och ovanor. Men, understryker Nowotny, de bör ses för vad de är, goda som underlag men inte något som man alltid slaviskt skall följa.

”För att livet inte skall bli helt kaotiskt måste vi kunna förutse vad som skall ske, kunna planera för vad som skall komma.”

I detta sammanhang betonar Nowotny att samvariation, korrelation, mellan två omständigheter inte betyder att den ena nödvändigtvis orsakar den andra. För att komma åt ett orsak-verkan-förhållande måste det till en mera djupgående analys. Även de mest avancerade av dessa den moderna motsvarigheten till antikens orakel kräver tolkning och uttolkare.

Det finns också andra inneboende svårigheter med att göra förutsägelser för så pass sammansatta system som stora grupper av aktörer utgör. Dessa system är nämligen ”komplexa” i ordets tekniska mening, vilket syftar på att systemen är sammansatta av en stor mängd mindre delar (alla de enskilda aktörerna) som växelverkar inbördes på ett ofta mycket invecklat, ibland till och med oförutsägbart vis.

I historisk belysning menar Nowotny att just komplexiteten i dagens system ger ovissheten en ny dimension. Ett exempel är de globala finansiella marknaderna. De fungerar normalt ganska förutsägbart. Men ibland händer något överraskande, som vid finanskrisen efter Lehman Brothers-kraschen 2008. De flesta matematiska modeller för finansmarknaden kunde inte förutse det skeendet. De höll det för helt osannolikt att en kris av den storleken skulle kunna inträffa. De utgår nämligen från att små orsaker leder till små effekter. Men för komplexa system är detta inte alltid fallet. De kan uppföra sig på samma sätt som när ett litet steg man tar från klippan ovanför ett brant stup leder till ett förödande fall. Intressant nog fanns det dock några finansmarknadsmodeller som inte höll det för alldeles otroligt att en stor kris kunde komma; även nutida orakel kan ge olika svar och behöver sina uttolkare.

Ett ytterligare inslag i dagens hantering av ovisshet är att de modeller, som man använder för att producera förutsägelser, sällan ger ett entydigt svar. Istället är de utformade så att de anger sannolikheten för att vissa händelser skall inträffa. I sin tur behöver då sannolikheten bedömas innan man bestämmer sig för att handla på ett visst sätt. Historiskt är detta ett ganska nytt inslag, knappast mer än halvtannat sekel gammalt. Nowotny menar till och med att vi fortfarande är litet ovana vid att använda oss av sannolikheter i vår planering, antingen det nu gäller individer, företag, finansinstitut eller regeringar. Hon tar som ett exempel hur vi hanterar ett av de mest sammansatta systemen vi har, nämligen vädret, eller ännu mera komplext, klimatet. När FN:s klimatpanel IPCC ger prognoser för framtidens klimat, sker det alltid i form av en viss sannolikhet för att till exempel temperaturökningen skall bli, säg, två grader, inte att den med säkerhet kommer att bli det.

Klokt nog ger Nowotny inte många direkta råd för hur vi skall hantera framtidens ovisshet ännu bättre. I boken finns inga trosvissa pekpinnar för att förmå dig – eller mänskligheten – att göra si eller så för att bättre hantera dagens orosmoln. Med all den osäkerhet som föreligger, även i de mest utvecklade prognosinstrument som vi förfogar över, finns det inte mycket annat att göra än att, som hon säger, vara pragmatisk och ”muddle through”, trassla sig igenom. Trots allt är hon rätt optimistisk, förutsatt att vi på ett förnuftigt sätt utnyttjar alla möjligheter till förutsägelser som dagens teknik förser oss med. För vi kommer nog aldrig undan vad Niels Bohr framhöll, i sin tur citerande Storm P och Piet Hein: Det är svårt att spå, särskilt om framtiden.

Bengt E Y Svensson

THE CUNNING OF UNCERTAINTY
HELGA NOWOTNY
Polity Press 2016

Kritisk teori: Michel Foucault, Jacques Lacan, Claude Lévy-Strauss och Roland Barthes. Karikatyr från 1967.

400 år av pratsamhet

FILOSOFI

Engelsmän och fransmän har aldrig riktigt uppskattat varandra. När en brittisk skribent granskar dagens och gårdagens Frankrike är det därför bäst att läsa uppmärksamt för att tolka budskapet. Sudhir Hazareesingh är professor i statskunskap i Oxford. Han har tidigare skrivit böcker om Napoleon och de Gaulle. Hans nya bok har titeln *How the French Think. An Affectionate Portrait of an Intellectual People*.

Författaren har alltid, menar han, haft lyckan att i familjen och under sin skolgång på ön Mauritius, där han är född, vara omgiven av fransk kultur och litteratur. Fadern var historiker och kabinettssekreterare till dåvarande premiärministern. Brodern var specialist på Napoleon Bonaparte. Numera tillbringar han själv en del av året i Paris, där han har goda kontakter med förlag och medverkar i vetenskapliga tidskrifter. Det är 40 år av passionerat intresse för fransk politik och kultur som resulterat i en bok.

Syftet med boken är att för varje sekel från och med 1600-talet och framåt klargöra vilka filosofiska och vetenskapliga idéer som har dominerat tänkandet. Som bakgrund löper det politiska skeendet, noggrant återgivet med hållpunkter som februarirevolutionen 1848 och den kortvariga Andra republiken, den folkvalde presidenten Louis-Napoléon Bonapartes statskupp (som gjorde honom till kejsare tills han störtades i kriget mot Bismarcks Preussen), republikanskt statsskick från och med 1875 i och med Tredje republiken, fram till 1900-talets ideologier och det stämningsläge som råder i Frankrike idag.

Varje avsnitt i boken behandlar ett särskilt tema, det kan gälla Auguste Comte och positivismen under 1800-talet eller franska historikers syn på hur man bäst skriver just fransk historia.

Inför 300-årsminnet av René Descartes död reste en fransk radioreporter till Haag, för att höra vad befolkningen tyckte om filosofen som länge levde där. Han inhämtade många eleganta åsikter om Descartes, inte bara som stor tänkare utan även som älskare till en drottning. Det märkliga är att Descartes inte skrev mycket om filosofi. Hans första bok handlade om fäktning som krigskonst, men främst var han matematiker. Det var i sin *Discours de la méthode* som han med matematisk logik utformade sin tes att även om en demon skulle få honom att dra felaktiga slutsatser, så kunde han med absolut säkerhet slå fast en sak: han är en existerande varelse och han tänker. Därmed hade han lagt grunden för rationalismen.

I kontrast till Descartes rationalism redogör Hazareesingh i följande avsnitt för helt andra strömningar: intresset för det ockulta, astrologi och spiritism samt för samhällsutopier. Efter François Mitterrands död i januari 1996 framkom det att han under sin tid som president regelbundet konsulterade astrologen Elisabeth Teissier, inte bara för personliga råd om hälsa och privatliv, utan även inför viktiga politiska beslut. Författaren nämner även andra personer med politiskt ansvar, från Robespierre till Jaurès och Clemenceau, som också har förlitat sig på övernaturliga krafter.

Fransmännens intresse för magi och för stjärnornas gång går tillbaka till 1500-talets Nostradamus gåtfulla förutsägelser. Upplysningstiden eliminerade ingalunda intresset för metafysiska tankegångar. Voltaire är ett exempel. Han kritiserade skarpt kristendomen och den katolska kyrkan och förklarade sig själv som deist. Världens gång följde de lagar som Gud en gång fastslagit. Detta lämnade i dubbel bemärkelse plats för människan att påverka den framtida utvecklingen. Det var inte bara genom de vetenskapliga upptäckterna hon kunde förändra sin materiella och sociala omgivning. Tidens stora tänkare – Diderot, Rousseau, Condorcet – förenades i uppfattningen att människan inte bara begåvats med förnuft, utan även med den känslighet och den initiativförmåga som krävdes för att skapa ett jordiskt paradis. Dessa filosofer kände sig i samklang med sin samtid.

När det gällde utopier, fanns det föregångare att knyta an till som Thomas Mores *Utopia* från början av 1500-talet. En av 1700-talets största litterära succéer, *L'an 2440*, skriven 1770 av Louis-Sébastien Mercier, skildrar, som titeln anger, en

››

idealstat långt fram i tiden. Boken återspeglade tidsandan genom kritiken av den absoluta monarkin, kravet att genomföra Montesquieus maktfördelningslära och italienaren Beccarias syn på ett humanare fängelsesystem. Mercier föregrep närmast i detalj den kommande revolutionen. Han blev en förnyare av den utopiska genren, där han under 1800-talet fick kända efterföljare: Henri Saint-Simon och Charles Fourier.

Saint-Simon gav under perioden 1824 till 1832 ut tidningen *Le Globe*. De brev som strömmade in till redaktionen från representanter för alla samhällsklasser visade att tanken på förändringar hade slagit rot i det franska samhället. Även om de inte återgav en gemensam syn på framtiden, gav de i ett avseende ett enstämmigt uttryck. Den stora revolutionen hade inte fört människor samman. Ingen medborgaranda fick dem att känna tillhörighet och gemenskap. Saint-Simon ansåg att en kraftfull och kollektiv insats var nödvändig. Samhället skulle styras i socialistisk anda av vetenskapsmän och industriledare. All arvsrätt skulle förbjudas och all egendom skulle fördelas efter behov. Alla typer av utbildning skulle jämställas, vilket skulle göra det möjligt för var och en att arbeta efter förmåga. Det var vackert som en saga, men det mesta rann ut i sanden.

Den mest inspirerande av alla reformatorer var, enligt Hazareesingh, Charles Fourier. Hos honom stod människans känsloliv i centrum. Verklig lycka kunde bara uppnås genom att ge fullt spelrum åt alla lidelser. Hela befolkningen skulle delas in i självförsörjande jordbrukskollektiv med runt 1 600 medlemmar, så kallade falangstärer. Varje sådan enhet skulle tillfredsställa individens alla behov och önskemål. Barn skulle ha en trygg skolgång upp till 16 år. Det traditionella äktenskapet skulle ersättas av ett fritt kärleksliv, där kvinna och man skulle åtnjuta full frihet. Ett nytt människosläkte skulle växa fram med fördubblad livslängd och en hög grad av genialitet, allt tack vare det harmoniska känslolivet. Resultatet blev långt ifrån lysande. Några falangstärer bildades i Frankrike och i USA, men projektet framstod snabbt som naivt och orealistiskt. Marx och Engels gav Fourier ett erkännande för hans bidrag till socialismens uppkomst, samtidigt som de dömde ut hans utopism.

1920 delades det franska socialistiska partiet upp i en socialistisk och en kommunistisk gren. Hazareesingh ser kommunismen som en sista utopi och den fick ett oerhört genomslag i Frankrike, vilket hade sin förklaring. Den sammanfattade alla tidigare idealistiska tankeströmningar: upplysningens strävan att forma medvetna medborgare, Saint-Simons fokus på att Frankrike skulle bli en betydande industrination och Fouriers önskan att eliminera fattigdomen och skapa känslomässig lycka. Kommunisterna hade dessutom engagerat sig i den franska motståndsrörelsen under andra världskriget, vilket ökade partiets prestige. Allt detta sammantaget förklarade den makt kommunismen hade över sinnena fram till slutet av 1960-talet.

På bokens omslag skymtar profilen av Bernard-Henri Lévy. Han är också den ende av efterkrigsgenerationens filosofer som återfinns i bokens text, raljant beskriven i avsnittet om Sartre. Det var dock Lévy och André Glucksmann som förde fram budskapet om arbetslägren i Sovjet, förmedlat av Solzjenitsyns bok *Gulagarkipelagen*, en sanning som franska intellektuella länge förnekade. Detta innebar ett grundskott som blev början till doktrinens kollaps. Om detta har Hazareesingh ingen kommentar.

”Det är frestande att tro att Hazareesingh vill markera att Frankrike sedan 1600-talet befinner sig i en filosofisk och kulturell utförslöpa.”

Efterkrigstidens 1950-tal var ett dystert decennium i Frankrike. Landet var fortfarande märkt av kriget och 1954 inleddes upproret i Algeriet. Året efteråt publicerades en uppmärksammad bok med titeln *Tristes tropiques*, skriven av antropologen Claude Lévi-Strauss, som då var i det närmaste okänd i Frankrike. Under Vichyregimen fick han yrkesförbud och berövades sitt medborgarskap på grund av sitt judiska ursprung. Efter diverse irrfärder nådde han New York, där han tillsammans med bland andra lingvisten Roman Jakobson grundade en akademi för intellektuella i exil: École Libre des Hautes Études. Tillbaka till Frankrike kom han först i början av 1950-talet. Han hade under den senare delen av 1930-talet lett en forskningsexpedition för att studera indianstammar i Brasilien. Den gav ämnet för hans doktorsavhandling: *Les structures élémentaires de parenté* (1949), där han anknyter till Saussures lingvistiska teori.

Hans genomgång av myter, religiösa riter och individens plats i familjen fick honom att dra slutsatsen att det mänskliga tänkandet är universellt. Det sätt på vilket enkla strukturer, levnadsregler och myter kombineras är dock specifikt för varje civilisation. Det som fick långtgående konsekvenser och kom att påverka det intellektuella landskapet under det följande decenniet var hans syn på individen. Denna styrdes inte bara av medvetna utan i hög grad av omedvetna strukturer. Subjektet och den egna viljan blev satta inom parentes.

I *Tristes tropiques* ställer Lévi-Strauss västvärlden i kontrast till de primitiva folk som lever i harmoni med en värld de kan överblicka. Han vet att denna värld kommer att förstöras av den europeiska kolonialismen. Han riktade kritik mot det västerländska tänkandet alltifrån upplysningstiden: tron på den västerländska civilisationens överlägsenhet, på nationalstaten som den mest lyckade styrelseformen och tron på möjligheten att kunna behärska naturen. Vidare ironiserar han över marxisternas övertygelse att historien har som mål att låta de materiella krafterna styra och över existentialismens postulat att individen ständigt fattar självständiga och medvetna val.

I juli 1967 publicerade tidskriften *La Quinzaine littéraire* en karikatyr av fyra män ivrigt samtalande i tropisk miljö, klädda i tahitiska kjolar. De fyra var Lévi-Strauss, nu berömd och invald i Collège de France, Michel Foucault, historiker som förnyat synen på galenskapen, Jacques Lacan, psykoanalytiker som sökte att i patientens omedvetna finna ett strukturerat språk, samt Roland Barthes, litterär teoretiker som intresserade sig för språkets symboliska kraft och för masskulturen. Vad karikatyren ville visa var att strukturalismen nått sin intellektuella höjdpunkt.

Det som förenade de fyra var ifrågasättandet av det autonoma jaget. Foucault öppnade nya forskningsfält inom filosofi, historia och sociologi. Ett viktigt tema gällde den fysiska och intellektuella kontroll statsmakten utövade över medborgarna för att skapa anpassning, inte minst inom det medicinska och sexuella området. Hazareesingh ser dem som ”outsiders”; de stod utanför universitetsinstitutionerna och de deltog inte i den ideologiska eller politiska debatten, trots att de ville framstå som radikaler. Det senare gällde speciellt Jacques Derrida, som drev ifrågasättandet av språket och upplösningen av jaget in absurdum.

Samtidigt som intresset för strukturalismen mattades i Frankrike fick i slutet av 1960-talet speciellt Foucaults och Derridas arbeten internationell uppmärksamhet under benämningen ”French theory”. Det största genombrottet skedde vid de humanistiska och samhällsvetenskapliga

Franskt tänkande från förr: Descartes (t v) och Voltaire.

FOTO: GETTY IMAGES

institutionerna vid vissa amerikanska universitet. Unga studenter hittade den begreppsapparat de sökte för att bekämpa rådande konservativa traditioner. Förutom vad de uppfattade som radikalt och nytt i de franska tänkarnas idéer, var de imponerade av den respektlösa ton i vilken de framfördes. Hazareesingh påpekar att införandet i USA av det franska tänkandet var dåligt underbyggt. Den filosofiska kontext där den franska strukturalismen växt fram, framförallt den markering den gjort mot marxism och existentialism, var helt okänd, eftersom ingen av dessa doktriner hade haft något reellt inflytande i USA. Detta bidrog till rätt skilda tolkningar av de franska intellektuellas arbeten på ömse sidor av Atlanten.

Bilden av det sena 1900-talets Frankrike är inte smickrande. Ett teknokratvälde växte fram som motverkade verklig förnyelse och gjorde beslutsapparaten trögrörlig. Goda avsikter gav inte sällan mindre lyckade resultat. Som ett exempel nämns det initiativ som de Gaulle tog under sin första kortvariga tid som regeringschef 1944–46. För att skapa en ny generation av välutbildade högre tjänstemän grundade han tillsammans med Michel Debré, blivande premiärminister när de Gaulle återkom till makten 1958, École nationale d'administration, ENA. Under Femte republiken blev den och den tekniska elithögskolan École Polytechnique, grundad 1794 av Napoleon I, de institutioner som formade landets administrativa elit. Detta i strid med den ursprungliga republikanska tanken om ett meritokratiskt samhälle. ENA är idag högst ifrågasatt. Dess elever anses oförmögna att tänka på ett kreativt sätt, hela deras utbildning bygger på att hävda sig i konkurrens med andra. De ses alltmer som syndabockar. Eller som Alain Madelin, liberal kandidat vid presidentvalet 1995, uttryckte det: ”Irland har IRA, Spanien ETA, Italien har sin maffia och Frankrike har ENA”.

I en sammanfattning i slutet av boken nämner Hazareesingh en opinionsundersökning från 2013 som visade att fransmännen såg dystert på framtiden. Det är inte svårt för en utländsk granskare att finna förklaringar till denna nedstämdhet. Han låter en författare och ett verk inkarnera den defaitism som präglar Frankrike i början av det tredje millenniet: Alain Finkielkraut och dennes bok från 2013, *L'identité malheureuse*. Finkielkraut, en intellektuell, legitimerad av den franska kulturella eliten genom inval i Franska akademin. Han är son till invandrade judisk-polska föräldrar och har alltid hyllat den franska republiken och det franska skolsystemet, vilka ger alla lika möjligheter. Idag ser Hazareesingh honom närmast som besatt av tecknen på en samhällsgemenskap i upplösning, på ett skolsystem i fritt fall och de sociala mediernas förödande verkan på kulturen. I tidigare skrifter har Finkielkraut kämpat för republikens värderingar, som allas lika värde och neutralitet i förhållande till olika religioner. I det nyare verket pläderar han för en hierarkisk ordning. Han söker inte längre fastställa värderingar som kan vara gemensamma för alla, utan vill återupprätta en fransk nationell och kulturell identitet som i grunden är etnisk. ”Äkta” fransmän skall kunna känna sig hemma i sitt eget land.

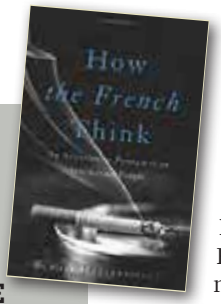

HOW THE FRENCH THINK
AN AFFECTIONATE PORTRAIT OF AN INTELLECTUAL PEOPLE
SUDHIR HAZAREESINGH
Basic Books 2015

Jag är inte till alla delar överens om den tolkningen. Hazareesingh bortser helt från den närmast glättiga ironi som präglar boken. Finkielkraut är präktigt kulturkonservativ, men han uttrycker klart sitt avståndstagande från Front National. Politiskt står han till vänster men han kritiserar även dagens socialister.

Det är frestande att tro att Hazareesingh vill markera att Frankrike sedan 1600-talet befinner sig i en filosofisk och kulturell utförslöpa. Han förmedlar kanske en ömsint maning från en vän att i tid förbättra vad som förbättras kan.

Ruth Lötmarker

”Hit me baby one more time!”
FOTO: TORSTEN SILZ / TT

Fångad inom sju sekunder

MUSIK

Enligt amerikanska musikbranschtidningen Billboard var svensken Max Martin den mest framgångsrika låtskrivaren i USA under 2015. Max Martin, eller Martin Sandberg som han egentligen heter, är också en av huvudpersonerna i John Seabrooks nyutgivna bok *The Song Machine*, som utgör ett ambitiöst försök att förklara varför en så stor del av den nutida, framgångsrika popmusiken skrivs av kollektiv, och i många fall av kollektiv där svenskar är inblandade. För dagens hitlåtar är sällan skapade av en svårmodig konstnär som drabbats av inspiration. Det vi nynnar på tillsammans världen över idag är specialdesignade tonskapelser som erbjuder små minikickar för hjärnan från första tonen till den sista.

I *The Song Machine* får vi veta att man måste fånga lyssnaren inom sju sekunder för att personen ifråga inte ska förlora uppmärksamheten. Missar man att engagera innan dess – ja, då byter folk låt eller radiokanal. Förr var det viktigt att ha en hook, något som stack ut ordentligt, i refrängen. Nu ska det finnas en hook i låtens öppning, i versen, i refrängen, i bryggan och gärna i avslutningen också. Vi lever i en tid där förmågan att koncentrera sig är satt på undantag. Och som en konsekvens av detta har vi nu också en helt ny typ av musik.

John Seabrook är till vardags journalist på *The New Yorker*, och en del av texterna i *The Song Machine* har varit publicerade där i en eller annan form tidigare. Seabrook är allmänt musikintresserad och spelar privat i ett hobbyband som framför Pink Floyd-låtar. Men den moderna popkulturen drabbas han av när han kör runt sin son i bilen och sonen vill lyssna på en CHR-kanal på radion. CHR står för Contemporary Hit Radio. Låten *Right Round*, en stor hit med artisten Flo Rida 2009, fastnar i hans huvud. Den låter inte som musik brukar låta, inser Seabrook. Sedan blev han snabbt informerad av sin son att låten producerats av Dr Luke, som egentligen heter Łukasz Sebastian Gottwald. Han fick också veta att Dr Luke, en Max Martin-protegé, har varit inblandad i Kelly Clarksons *Since U Been Gone*, Kate Perrys *I Kissed A Girl* och *Tik Tok* med Kesha. Alla dessa har varit superhittar på de amerikanska listorna, likväl som här i Sverige.

”Det vi nynnar på tillsammans världen över idag är specialdesignade tonskapelser som erbjuder små minikickar för hjärnan från första tonen till den sista.”

Detta blev startpunkten för Seabrooks djupdykning i dagens popkultur. Här kanske man ska inflika att det som avhandlas i *The Song Machine* är det som jag själv brukar kalla konsumtionsmusik. Det är de där poplåtarna som oftast roar folk som kanske inte är så våldsamt musikintresserade eller insatta i vad som faktiskt finns i musikväg utöver det som hamnar just på hitlistorna. Hitlistemusiken har generellt sett alltid varit lättsmält. Sådant med lite mer tuggmotstånd kräver uppenbart mer av lyssnaren, och det engagemanget finns inte hos de flesta. Och att John Seabrook just har valt att analysera och fundera över den mer kommersiella delen av musikvärlden är bokens största fördel. Ofta ses inte det lättsmälta med alltför blida ögon av folk som anser sig vara musikexperter.

En hyfsat stor del av utrymmet i boken ägnas åt att reda ut hur svenska låtskrivare och producenter har påverkat dagens musikindustri. Är man en något så när populärkulturellt bevandrad, har man sannolikt redan ett hum om hur Max Martins karriär har gestaltat sig. Men det vet inte folk i gemen utanför Sverige och *The* Song Machine är ett verk för en internationell publik. Därför får vi ännu en gång veta allt om Max Martins nestor, Denniz PoP (eller Dag Volle, som han egentligen hette), Cherionstudion på Kungsholmen i Stockholm, om Ace of Bases makalösa framgångar, om Denniz PoP:s alltför tidiga frånfälle i cancer, om Max Martins inledande framgångar med Backstreet Boys och Britney Spears.

Seabrook har inte pratat med Max Martin själv. Denne ville inte bli intervjuad, det vill han sällan. Istället har han pratat med vänner, kolleger och artister, samt hämtat mycket information från radiodokumentären ”Cheiron – en Popsaga” som sändes i P 4 år 2008. Men med tanke på hur pass stor del av boken som handlar om just Max

Martin, känns det ändå litet udda att denne själv inte medverkar i någon form alls.

Allt kretsar dock inte runt Max Martin. Under hela 1900-talets populärkulturella era har små enklaver av kollektivt komponerande uppstått spontant eller skapats medvetet. I boken nämns bland annat Brill Building-epoken, där bland andra kompositörer som Burt Bacharach och Hal David, Carole King och Gerry Goffin, Neil Diamond, Jerry Leiber och Mike Stoller med flera, satt i små kontorsrum och plinkade fram den ena låtklasssikern efter den andra. Skivbolaget Motown från Detroit, med den hårdföre Berry Gordy vid rodret, är ett annat exempel. Men det intressanta, som Seabrook påpekar, är att alla tidigare hitlåtsfabriker bara har fungerat under en kortare period. Han nämner att det verkar gå en gräns vid sex år. Sedan sinar entusiasmen, inspirationen eller kanske orken. Max Martin hade sin första riktigt stora hit 1998 med Baby One More time, Britney Spears genombrottslåt. Och han kommer troligen under 2016 att kunna krönas till den mest framgångsrike inom sitt gebit någonsin. Så under 2000-talet verkar spelreglerna ha ändrats.

Och som en förklaring av hur saker och ting har utvecklats får vi en analys av musikindustrins förändring sedan slutet av 1990-talet. Då började man via programmet Napster sprida musik helt gratis över nätet, sedan blev filhämtningssajten Pirate Bay det rödaste skynket av alla för skivbolagen, och nu har vi Spotify som i viss mån har visat en väg framåt genom att erbjuda välsorterad streaming mot en betalning som uppfattas som rimlig.

Men det har varit en skakig resa för musikbranschen de senaste åren. 1999 var de världsomspännande intäkterna för musikbranschen 27 miljarder dollar. 2014 var man nere på 15 miljarder, det vill säga: litet drygt hälften. Och tyvärr går inte Seabrook riktig på djupet här. Jag skulle verkligen vilja veta hur de som styr skivbolag och musikförlag idag ser på hur man resonerade under krisåren. Folk i musikbranschen har helt enkelt fattat en mängd beslut som verkligen inte har gagnat vare sig artister, upphovsmän eller publiken. Teknikfientlighet och kortsiktigt tänkande gör att man som industri ännu inte har en helt stabil grund att stå på. Jag kan verkligen undra varför man envisades med att försöka döda de tekniska framsteg som, om man bara hade hanterat dem med en smula förutseende och intelligens, hade gjort skivbolagen ännu mer ekonomiskt framgångsrika. Det är ett mysterium.

Ett annat mysterium är varför samma bolag valde att glömma de strategier de byggt alla sina tidigare framgångar på. Ända sedan Elvis Presleys dagar har det alltid funnit artister med varierande kreativ livslängd. Vissa är dagsländor och förmår bara att engagera en publik med en endaste låt. Andra kanske tar mer tid på sig i starten men bygger sedan en artistkarriär som sträcker sig över decennier. Uthålligheten när det gäller att odla artistkarriärer tycks nu för tiden vara lika med noll. Och det har resulterat i att många av de riktigt stora publikdragarna nu är sådana åldringar som Bruce Springsteen, Madonna, The Rolling Stones och liknande. Få andra klarar att sälja de biljetter som behövs för att fylla en glob eller större utomhusarena.

Musikbranschens längtan efter snabba pengar har dock skapat ett slags fabriksmässig låtskrivarstrategi, en strategi som beskrivs i detalj i *The Song Machine*. Det man lär sig, och som troligen är nytt för många, är att musikskapande idag ofta just är en kollektiv uppgift. Seabrook kallar den teknik som används för ”track and hook”. I grunden handlar det om att en eller flera personer plockar fram en grundrytm, kanske med en enkel basslinga eller ett par stödackord. Sedan kommer andra som är bra på att skriva bryggor eller refränger och lägger till sin del. En så kallad topliner, en person som vokalt bidrar med en melodi och ibland lösryckta sångfraser, adderar en eller flera potentiella möjliga varianter att sjunga på.

Och så finns det de som bara jobbar med texterna. Texterna behöver inte betyda så mycket så länge de fungerar med melodin och att antalet stavelser matchar varandra i de viktigaste segmenten. Och dessutom måste, som jag påpekade här ovan, alla segment i en låt ha sin egen ”hook” eller krok som fastnar i konsumentens medvetande. Några musiker är sällan inblandade i leken under låtskrivningsfasen. Allt skapas i datorer. Producenterna styr allt.

I stort är *The Song Machine* en intressant djupdykning i ett maskineri som de facto påverkar många av oss varje dag. Det går liksom inte att undvika konsumtionsmusikens locktoner. Samtidigt känns det här och var väl tydligt att en del av texterna mer hör hemma som artiklar i en tidskrift.

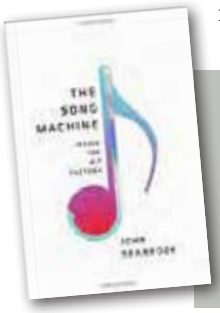

THE SONG MACHINE
INSIDE THE HIT FACTORY
JOHN SEABROOK
W W Norton 2015

Max från Sverige, framgångsrik fabrikör.
FOTO: KEVORK DJANSEZIAN / GETTY IMAGES

Några utvikningar, bland annat de om Backstreet Boys gamla manager ”Big Poppa” Pearlman – en pyramidspelsbedragare som sitter i fängelse i Texarkana, dömd till 25 år – och den om det sydkoreanska fenomenet K-pop, kunde Seabrook gärna ha hoppat över.

Däremot hade det, exempelvis, varit på sin plats med mer utrymme för artisternas syn på hela den här hanteringen. De är mer som sångaktörer än genuina artister, får man intrycket av. Den som sjunger är hela tiden utbytbar. Ibland vet de som har komponerat en låt inte ens vem som ska spela in den. *Baby One More Time* var tänkt för gruppen TLC. Men de tackade nej. Och budet gick till Britney Spears, som fick en hit med låten och blev världsstjärna på kuppen. Och när Spears senare fick frågan om hon ville ha låten *Umbrella*, sa hon nej. Och så blev *Umbrella* istället en gigantisk framgång för Rihanna.

För den oinsatte kan den här utvecklingen kanske uppfattas som småtrist. Var finns konsten i allt det här? Tja, nu är det inte i första hand konstnärlig verkshöjd som eftersträvas. Och som det konstateras i boken, en låt som har likhet med tidigare hitlåtar har ett försprång när det gäller att fånga lyssnarna. Sedan händer det också att musik skapad av folk som ser sig som genuina konstnärer faktiskt också tränger igenom och når vanligt folk. Enligt uppgift brukade Denniz PoP kommentera sådana händelser med att ”Sometimes you have *to* let art win”.

Stefan Malmqvist

Alla dessa åsikter

Fredrik Johansson

I JULAS GREPS en reporter på SVT av de stämningar som vi alla kan gripas av när glöggen är vältemperad, klapparna lackade och granen glittrande. Och begick nyhetsrapportering genom introspektion.

Helena Zachariassons text – som först presenterades som en artikel under sektionen ”Nyheter–Inrikes” och sedan ändrades till ”Krönika” under samma sektion – innehöll ansenliga mängder synpunkter på hur föräldrar ska fördela sin föräldraledighet.

”Jag köper inte era argument”, meddelade Zachariasson barskt. Och med den tidstypiska exakthet som fått en alltmer framträdande roll i svensk nyhetsrapportering hänvisades till ”unkna skitstrukturer”.

Inte ens reporterns egna vänner – *”högutbildade välavlönade människor* med fina lägenheter och bilar” – förskonades från synpunkter. Artikeln fick mig att tänka på filmen *The Dead Pool* från 1988. I vilken inspector Harry ”Dirty Harry” Callahan hävdar: ”Opinions are like assholes. Everybody has one.” Det går att ha synpunkter på denna något strama observation. Eller Callahans skatologiska rättframhet. Men han har onekligen en poäng.

> ”Men de allra flesta åsikter är tämligen ointressanta. Eller åtminstone förutsägbara.”

ÅSIKTER. ALLA DESSA ÅSIKTER.
Alla har naturligtvis rätt till sin åsikt. Men de allra flesta åsikter är tämligen ointressanta. Eller åtminstone förutsägbara. Och därmed faktiskt just ointressanta.

Jag vet. Jag har åsikter. Det flesta är jag rätt förtjust i. Många har jag haft med mig i decennier. En del är nya bekantskaper. Någon enstaka kan jag finna lite halvoriginell. Men att ha åsikter är inte svårt. Det är definitivt inte särskilt beundransvärt.

Människor med stark dragning åt att framhäva sina åsikter blir också ofta påfrestande för sin omgivning. Det gäller särskilt dem som fått för sig att själva förmågan att uttrycka åsikter är ett nobelt karaktärsdrag. När någon säger ”jag är en sådan som alltid säger vad jag tycker”, är det normalt en signal om att titta efter utgången. Lägger vederbörande dessutom till ”det är inte alla som gillar det”, har han alldeles säkert mer rätt än han själv inser.

Fast problemet är egentligen inte åsikter. Ingen vuxen människa låter sitt privatliv påverkas av vad en SVT-journalist tycker. Hur skulle det se ut?

”Du, jag läste en artikel av en reporter på SVT som hade många vänner med dyra bilar? Hon köpte inte mina argument. Så nu blir det ändring här.”

Knappast. Problemet är inte utbudet av åsikter, utan bristen på fakta. Det gäller i nästan alla sammanhang. I privatlivet kan man möjligen ha fördragsamhet. Men en middagsgäst som vet något är normalt intressantare än den som tycker något. En bra diskussion om koptiska kyrkan, djuphavsdykning eller karelska matvanor slår nästan alla gånger halvtuggade föreställningar om hur saker och ting *borde vara*.

MASSMEDIER OCH ÅSIKTER är ett särskilt kapitel. Opinionsjournalistik – ledarsidor – får idag stor uppmärksamhet. Och människor som arbetar med att professionellt hysa åsikter får ju förväntas göra det med lite mer finess än glada amatörer. Alla gör inte det. Många opinionsjournalister verkar tillhöra kategorin människor som *alltid säger vad jag tycker*. Men åsikter är inte nyheter. Det är det verkliga problemet med Zachariassons artikel. Att en reporter tycker något har inget med nyhetsförmedling att göra. Så varför ägnar sig då medierna åt detta? Jo, för att åsikter är billiga. Och för att man verkar tro att medarbetarna stimuleras av att framföra dem. Det anses vara god personalvård helt enkelt.

Därför är SVT:s reaktion på kritiken intressant.

”Den [hemsidan] har varit för statisk och haft för få former att variera med. Vi kommer bland annat att profilera ett antal medarbetare och lyfta fram dessa. Sajten ska bli mer dynamisk och modern”, sade SVT Riks chef Ulf Johansson till tidningen *Resumé*. Man undrar. Om de flesta åsikter är tämligen ointressanta: Varför skulle personerna bakom dessa åsikter vara intressanta?

HUR GÖR ANDRA?
The Economist är en av världens mest respekterade tidskrifter. De enda texter – med några speciella undantag – som har en avsändare är brev till redaktionen. *The Economist* ”lyfter inte fram” sina medarbetare. Man döljer dem. Och man publicerar tidningens (inte enskilda medarbetares) åsikter i ledarartiklar.

Nu skulle någon kanske invända att det på mer än ett sätt är tydligt att SVT inte är *The Economist*. Men för en modern och dynamisk organisation kan det inte skada att ha en målbild att arbeta med.

Att jag skriver detta vid sidan av en tecknad bildbyline kan möjligen uppfattas som ett uttryck för ett avancerat hyckleri. Framlyft och vilt tyckande står jag här medan stenarna yr i glashuset. Det ligger antagligen en hel del i det.

Men hycklerier är åtminstone – till skillnad från åsikter – sällan ointressanta.

PÅ AXESS TV.
OCH PÅ AXESS.SE
NÄR DET PASSAR

ASIENS GENIER

Hur definieras ett geni? Vad är en talang? I denna dokumentär uppmärksammas Asiens många begåvningar och hur de bidragit till kontinentens snabba globala frammarsch inom områden som vetenskap och konst.

Se Asiens genier del 1 av 2 söndag den 21 februari kl 21.00
och den andra, avslutande delen samma tid veckan därpå.

Axess TV, söndag 21/2 kl 21.00 • Hela veckan på axess.se

com hem BOXER Telia

Klassisk bildning på AXESS TV

Posttidning B
Axess Magasin
PressData AB
Box 610
832 23 Frösön

OYSTER PERPETUAL 31

ROLEX

KRONS
STOCKHOLM
krons.se

1851
NYMANS UR
WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM